

Тема:
у зоні чудес

Czech Made?

Невигідний Шептицький

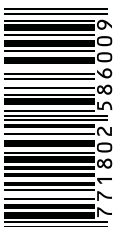
Перший пострадянський
Екзотичний дует

Як подолати кризу²

Теорія брехні

03

917718021586009

Нема роботи, тому ви всі – нелегали!

В нашому просторі

Вони опускали очі та уникали журналістів. Дехто, дізнавшись, що на їхніх відльотах з країни міністр внутрішніх справ Іван Лангер, автор програми „виселення”, отримає політичні дивіденди, хотів повернути авіаквиток з грошима та піти з аеропорту. Більшість цього не зробила, і перша масова депортація іноземців у сучасній чеській історії розпочалась. Та очі в землю мали б опускати ми, чехи. Коли у нас все було добре і здавалося, що на нас чекають лише золоті часи, тоді ми іноземців потребували – для того, щоб нам було ще краще, ніж нам би це вдавалося за допомогою власної праці.

Ми потребували іноземців, щоб хоч хтось працював на тих заводах, які за нашої згоди повернулися на зелених луках довкола чеських міст – перш, ніж ми подумали, чи буде кому там працювати. Ми потребували працівників на будовах, тому що вони працювали за меншу платню, ніж місцеві: збудований українцями будинок коштував мільйон, тоді, як збудований чехами – півтора. Окрім того, завдяки українцям, монголам або в'єтнамцям збагачувалися посередники, завдяки хабарам – поліція у справах іноземців, консульства, що видавали візи та ще залишалось достатньо і чеським панам-підприємцям, для яких іноземці стали справжнім золотим дном. Ще рік тому ми з нашою чеською ненаситністю об'їжджали Східну Європу, літали до В'єтнаму та Монголії, щоб привезти до Чехії нову „дешеву робочу силу”. Не минуло й року, ба навіть і півроку, як з'ясувалося, що ми не лише не потребуємо інших іноземців, але що не хочемо й тих, яких уже тут маємо. Будинки не будуються, автомобільні заводи припиняють виробництво, робота, що ніби валялася під ногами, і якої ніхто не хотів, раптом стала цінуватися на вагу золота. Рівність, нерівність – іноземець раптом став вартувати менше ніж чех, і тому з гри вибуває першим. У найгіршій ситуації опинилися „працівники агентств” (так ми називали безправних невільників, привезених на чеські заводи та будови). Нас взагалі не цікавило, що йдеться про бізнес, опанований мафією, брудне підприємництво, в якому обкрадалися чесні люди, часто обтяжені боргами на цілі роки і десятиліття, з огляду на ситуацію у рідній країні. Нам було байдуже, що від в'єтнамського працівника тамтешня мафія у співпраці з чеськими органами брала тисячі доларів за те, що мало би коштувати кількадесят доларів або взагалі бути безкоштовним – тобто за посередництво при працевлаштуванні в Чехії. Власне, нас це не цікавить і тепер, коли людям, що у себе вдома заборгували мафіозі величезні суми (як на в'єтнамські заробітки – це дохід за десять років), кажемо: не маєте роботи – повертайтеся додому! І милосердно купуємо їм авіаквиток і даємо на дорогу п'ятсот євро, до речі, це приблизно дві третини середньої чеської місячної зарплатні.

При цьому ці люди тут знаходились легально, багато з них – на наше запрошення. Нічого поганого вони нам не зробили, навпаки, своєю роботою послужили тому, що ми, чехи, жили так добре, як ще ніколи в історії. І достатньо було першого економічного спотикання, – кризою я би це в чеських умовах ще не називав, бо згідно з лютневими оцінками Світового банку чеська економіка у цьому році має двопроцентний приріст, – як ми вже наказуємо: іноземці, геть! Коли більше ніж рік тому чеський уряд запропонував нову програму масового набору іноземців на чеські заводи, я попереджав, що він не усвідомлює наслідків своїх дій. Що таким чином ми змінюємо цю країну не на кілька місяців або рік-два, а практично назавжди. Я був розлючений, що замість студентів до університетів вони привозять працівників на заводи, на роботу, для якої нерідко не треба мати жодної кваліфікації. Тепер, коли прийшла криза, а разом з нею й ідеї „вигнання іноземців” – поки що по-доброму, але скоро і по-злому, – навпаки, потрібно озватись на захист тих, хто вже тут є з нами, працює і живе. Більшість із них не має куди повернутись. У них дома ще гірше, ніж тут, не беручи до уваги страшні борги мафії. Гасло: „Не маєш роботи – ти тут нелегально, йди геть!” є не лише бездушним, воно є нерозумним і негідним Чеської Республіки як цивілізованої європейської країни.

Лубош Палата, редактор газети „Лідове новини”

Києво-Печерська лавра.
Вид на інтер'єр Троїцької
надбрамної церкви.
Початок XVIII ст.
Фото: Мартін Гештера

„Український журнал“
www.ukrzurnal.eu

Інформаційний культурно-політичний
місячник для українців у Чехії, Польщі
та Словаччині

№ 3 (44), 2009, рік четвертий

Видає: РУТА, e-mail: ukzur@seznam.cz

Редколегія:

Прага – Ленка Віх (головний редактор),

Богдан Колчак, Валентина Люля,
Інна Біланін, Івана Грешлик, Богдан
Зілінський, Рене Кочік, Яна Леонтієва

Варшава – Ростислав Крамар,
Петро Тима, Анна Коженювська-Бігун,
Ярослав Присташ

Пряшів – Олесь Мушинка

Київ – Богдана Матіяш,

Петро Андрусечко

Коректор: Надія Іздрик

Художнє оформлення

та верстка: Ондра Гулеш

Дистриб'ютор: CZ Press spol. s.r.o.

**Часопис видається за фінансового
сприяння Міністерства культури ЧР
та Міністерства закордонних справ
України**

За достовірність викладених фактів
відповідає автор статті.

Редакція залишає за собою право
не у всьому погоджуватися з думками
і поглядами авторів, скорочувати
матеріали і виправляти мову.
Рукописи не повертаються.

Реєстрація: MK ČR E 16026
ISSN 1802-5862

вдома на чужині

9 Івана Грешлик
„Czech made?“

10 Давід Свобода
Боротьба за чужу душу XXII
Античеські тенденції мігрантів

12 Міхаел Коцаб:
„Нам бракує толерантності“

„Жодних пріоритетів я собі
дозволити не можу. Сфера прав
людини є настільки широкою...
Кому віддати пріоритет?
Циганам перед справами людей
похилого віку? Насиллю щодо
дітей перед насиллям щодо
жінок?“

14 Анна Коженювська-Бігун
Невигідний Шептицький

гості

16 Тарас Антошевський:
„У Москві змін не потребують“

тема: у зоні чудес

19 Олександр Бойченко
Як на небі, так і на землі

20 Віталій Портников
Перший пострадянський

22 Мирослав Маринович
На шальках церковних терезів

Так, українці негайно ж узялися
до найулюбленішого свого
заняття – суперництва. Церковна
отаманщина, зрада і підступ,
розкол во ім'я об'єднання,
об'єднання супроти спільного
ворога – все це стало тими
надійними „клавішами“, з яких
лукавий легко видобував мелодію
свого лиходійства.

24 Пьотр Погожельскі
Екзотичний дует

26 Олександр Богомолов
Релігія як джерело політичної мобілізації

27 Іван Гват
Під дзвіницею більшовицької „енергійності“

30 Олег Супруненко
Під знаком рожевого невидимого єдиного

Чи можна уявити собі претендента
на більш-менш серйозне крісло,
який би заявив: „Я — атеїст“? Це
неймовірно. Можна бути колишнім
інструктором компартії ... можна
бути хабарником, невірним
сім'янином, відвертим брехуном. ...
Та якщо ти публічно заявиш, що не
віриш в Бога — на твій політичний
кар'єрі буде покладено хрест.

32 Ярослав Сирник
Операція „Ортодокс”

Десять років після акції „Вісла” тривала прихована боротьба за майбутнє ГКЦ у Польщі. Це був час випробовувань для вірних і для священників, які залишилися по цьому боці польсько-радянського кордону.

34 Марко Смеречинський
Держава і церква – між революційним нігілізмом та неоімперським прагматизмом

з краю

36 Віталій Кулик
Україна як неперіоритетний партнер Барака Обами

Америка втомилася від політичного карнавалу в Україні. Київ знову зайняв неперіоритетне місце в зовнішньополітичних стратегіях Держдепартаменту. Але Барак Обама в цьому не винен.

39 Олексій Гарань:
„Помаранчева революція була лише початком довгого зигзагоподібного процесу”

42 Петро Андрусечко
Як подолати кризу²

45 А. Ш.
„Україна повинна бути найбільше зацікавленою...”

культревю

48 Богдан Рубчак:
„Життя цікаве своїм різноманіттям і ролями...”

51 Богдан Рубчак
Поезія – вибране

52 Тамара Злобіна
Наївні

53 Роман Кабачій
Пісні свободи

54 Марко Роберт Стех
Леонід Мосендз і його „спізнене” покоління

55 Леонід Мосендз
Відплата

56 Юрко Іздрик
Теорія брехні

57 музика

58 рецензії та анотації

62 фільм

Наш читачу!

» Нещодавнє обрання нового Патріарха Московського і всієї Русі Кирила спровокувало нас

до того, аби на сторінках „Українського журналу” підняти нарешті тему релігії. Ми зосередили свою увагу передусім на церкві православній, точніше – на Російській Православній Церкві та на тій її українській частині, яка користується немалою автономією і має значний вплив на внутрішньочерковні справи (адже з 203 архієреїв – 64 належать УПЦ), та все ж автокефалією похвалитися не може. Так само, як і Україна не може похвалитися тим, що духовне життя в країні чітко відділене від політичного.

Як дізнаємося зі статті Пьотра Погожельского „Екзотичний дуєт”, значна частина православних священників і вірних (незрівнянно частіше ніж у інших віросповіданнях) висловлюють саме свої політичні, а не релігійні переконання. Подеякують, правда, що і всілякі інтриги всередині УПЦ (МП), і підтримка антинатовських та антиєвропейських рухів в Україні, виходить не так з центру РПЦ, як з офісів інших російських інституцій, що мають у цьому неабиякий практичний досвід. А про історію цих практик можна довідатись зі статей Івана Гвяти „Під дзвіницею більшовицької, енергійності”, Марка Смеречинського „Держава і церква – між революційним нігілізмом та неоімперським прагматизмом”, Ярослава Сирника „Операція „Ортодокс””. Варто так само прочитати статтю Олега Супруненка „Під знаком рожевого невидимого єдиного рога”, в якій автор пропонує погляд атеїста на „релігійність” і „духовність” українського суспільства і політичних кіл. Адже напрошується запитання: як це так, що в країні, де такий високий відсоток віруючих, так само високим є рівень корупції, неповаги до законів (і не лише світських)?

УПЦ має гарні стосунки з усіма основними політичними силами в Україні – Партією регіонів, Блоком Юлії Тимошенко і „Нашою Україною”. Може їх єднає віра, але це, здається, все. Бо ні про що інше домовитись вони не можуть. Не об’єднались вони ні в „кращі” часи, ані, як не дивно, навіть спільний ворог – газова війна та економічна криза – не об’єднав їх.

Європа починає вирішувати нелегке питання, що робити із заробітчанами. Адже для „наших” роботи там невдовзі не буде. А що робить Україна? Чи готова вона прийняти вдома кількাসот тисяч своїх громадян, які втратять роботу за кордоном? Чи готова вона до того, що радикально зменшаться доходи від найбільшого інвестора – заробітчани? Здається, держава, як зазвичай, воліє цього не помічати.

Handwritten signature: P. P. P.

Саміт з питань Східного Партнерства

➤ 7 травня 2009 року у Празі відбудеться саміт Європейського Союзу, на якому буде офіційно започатковано проект Східного Партнерства. Даний проект буде стосуватися шести країн, а саме України, Молдови, Білорусі, Грузії, Вірменії та Азербайджану. Учасники зустрічі, правдоподібно, візьмуть участь ще в одному саміті – енергетичному. Йдеться про зустріч країн, територією яких мав би пролягати в майбутньому газопровід „Nabucco” з Каспійського моря. Запрошено Грузію, Туреччину, Казахстан.

Русинам вхід заборонено

➤ 13 лютого ц.р. частина членів благодійного фонду „Руський клуб 1923” організувала перед будинком Руського дому, що на Головній вулиці № 62 у Пряшеві, протест проти неадекватної поведінки своїх „колег” із клубу.

Боротьба за Руський дім почалася після того, як організація „Руський клуб 1923” у 2006 р. розкололася на два табори, з яких одна частина шляхом фальсифікації підписів змінила статут організації і зареєструвалася у Міністерстві внутрішніх справ СР. Отримавши право розпоряджатися

нерухомістю (вартістю приблизно 332 000 євро), заборонила вхід членам інших русинських організацій, в тому числі і своїм колишнім колегам.

Всупереч тому, що у 2006 р. С.Секерак, теперішній адміністратор Руського дому, пообіцяв членам усіх русинських організацій вільний доступ у будинок, до сьогодні „іншим” русинам вхід заборонено. Під час демонстрації організатори оприлюднили звернення, в якому підкреслюється, що Руський дім є майном русинського народу, який купив будинок у 1925 р. з національної збірки, тому бажано, аби він служив усім русинам.

„Опозиційна” сторона поки що відмовляється від офіційної зустрічі членів обох клубів. На сьогодні справа передана до обласного суду, який ще не повідомив дату слухання. Дивує, а можливо, пояснює проблему факт, що нинішні власники не використовують площі Руського дому для культурних та суспільних акцій, як це було в минулому, а орендують частину споруди торговцям.

Поновлення слідства по Катині не буде

➤ Верховний суд Росії відхилив ініціативу за поновлення слідства у справі розстрілів польських офіцерів та інтелігенції, які вчинили агенти радянської

НКВС під час Другої світової війни. У лісі біля білоруського міста Катинь навесні 1940 року було знищено приблизно двадцять тисяч поляків. Колишній СРСР у 1990 році визнав, що наказ для цього дав Сталін, до того часу Москва стверджувала, що Катинь – це справа німецьких фашистів. 2004 року розслідування закрили з висновком, що про геноцид тут не йшлося.

Слідство у справі акції „В”

➤ Об’єднання українців Польщі 4 травня 2007 р. офіційно звернулося до Інституту національної пам’яті з заявою про необхідність розпочати слідство у справі комуністичного злочину, яким була депортація 1947 року майже 140 тисяч громадян Польщі української національності. Звернення ОУП не спричинило відповідної реакції, тому організація подала скаргу на бездіяльність державного органу. Наслідком скарги стало слідство, під час якого прокурори з ІНП ознайомилися з польськими архівними документами, історичними монографіями на тему післявоєнного українсько-польського протистояння, як свідка викликали голову ОУП.

В результаті прокурори Інституту дійшли висновку, що злочин все ж таки не мав місця, тобто державні й партійні службовці мали право у мирний час прийняти рішення про депортацію громадян „для їхнього добра”. Таке рішення оскаржив уповноважений ОУП адвокат Петро Федусько, який вказав на суттєві помилки з боку Інституту. Згідно із законом, заяву про оскарження рішення прокурорів ІНП мав розглядати Районний суд міста Варшави. 27 січня під час засідання головуєчий ствердив, що не має відповідних повноважень для розгляду справи. Суд прийняв рішення, що з огляду на складність теми нею мав би зайнятися суд вищої інстанції – Окружний суд. Коли справу розглядатиме Окружний суд, ще невідомо. На думку ОУП та частини польських істориків, слідство у справі акції „Вісла” ІНП повинен почати автоматично, не чекаючи заяви від українців, тому що операція була класичним комуністичним злочином. Однак поведінка ІНП (особливо останніми роками) показує справжній вимір т.зв. історичної політики. Ця установа розглядає інтернування примаса римокатолицького костелу Стефана Вишинського комуністичним злочином, але не вважає злочином депортацію усіх без винятку українців (за національною ознакою, згідно з формулюванням у військових документах: „остаточно розв’язати українське питання”). У такій ситуації годі говорити про об’єктивізм. Як виявляється, жодне з ведених прокурорським відділенням ІНП слідств у справах, де жертвами були громадяни Польщі української національності, не завершилось засудженням злочинців (виконавців). У той час, коли російська прокуратура не визнає злочином вбивства польських офіцерів у Катині (що викликає обурення польського суспільства), ставлення польського ІНП до акції „Вісла” є доказом того, що у підходах до минулого, політика, ідеологія не лише у Росії бере інколи гору над документальною правдою. В часи комунізму виправдовувалися злочини „своїх” формувань, у публікаціях засуджувалися злочини проти українців, скоєні політичними противниками. В наш час історики правих поглядів часто, коли виникає питання злочинів проти німців, євреїв, українців – громадян Польщі – ідуть навіть на те, що виправдовують злочини комуністів. Ставлення ІНП до акції „Вісла” – прямий доказ цього.

-МС-

Оприлюднили списки

➤ Словацький Інститут пам'яті народу оприлюднив списки комуністичних функціонерів, які впродовж 1945–1968 рр. взяли участь у пленарних засіданнях Центрального комітету Комуністичної партії Словаччини. Зі 100 засідань, які відбулися в даному періоді, ІПН зробив доступ до 82 списків присутніх. Пленарні засідання організовувалися в залежності від суспільно-політичних подій, тому не дивує інформація Інституту про те, що у 1952 році функціонери не зустрілися ні разу, а у 1968-ому – десять разів. ІПН у СР вже оприлюднив списки членів та співпрацівників держбезпеки, жупних та районних командирів Глінкової гвардії періоду 1939–43 рр., аризаторів майна євреїв та людей, відправлених у табори.

надбань України у світі, формування її позитивного міжнародного іміджу та з нагоди Дня Соборності України президент Віктор Ющенко нагородив орденом „За заслуги” II ступеня професора Степана Козака, керівника кафедри україністики Варшавського університету, а орденом „За заслуги” III ступеня Тадея Карабовича – доцента Університету імені М.Скłodовської-Кюрі у Любліні, Івана Киризюка – літератора і громадського діяча, Михайла Лесіва – професора Люблінського католицького університету, Єжи Литвинюка – видатного перекладача української літератури, Василя Назарука – доцента Варшавського університету та Флоріана Неуважного – професора Варшавського університету.

Крім цього, посол України в Республіці Польща Олександр Моцик

вручив Грамоти посольства українцям Польщі, які зробили значний внесок у розвиток рідної культури, згуртування українців у Польщі та збереження національної пам'яті. Серед нагороджених були видатні громадські діячі, літератори та священики.

Вийшов новий „Український альманах”

➤ Об'єднання українців Польщі видало чотирнадцятий випуск „Українського альманаху”. Видання складається з таких рубрик: „Корені”, „Рід – Праця – Віра”. До нього, зокрема, увійшли статті відомих у Польщі та поза її межами авторів: професора Володимира Косика – історика ➤

Варголфільм

➤ В Празі у галереї „Рудольфіум” відкрито виставку експериментальних фільмів Енді Варгола. Варгол знімав у шістдесятих роках екстремально довгі чорно-білі фільми без дії і звуку, наприклад, восьмигодинний

погляд на нью-йоркський хмарочос чи майже шестигодинне споглядання сплячого чоловіка. Це вперше, коли фільми Варгола мають можливість подивитися чеські шанувальники короля поп-арту. Виставку підготував нью-йоркський Музей модерного мистецтва і вона триватиме до 5 квітня 2009 року.

Українські нагороди громадянам Польщі

➤ 17 лютого 2009 з нагоди 90-ї річниці Соборності України в українському посольстві у Варшаві відбулася урочистість, під час якої вручено українські державні нагороди громадянам Польщі, видатним діячам культури і науки.

За вагомий особистий внесок у популяризацію історичних та сучасних

КИЇВ

та інші міста України

від 6 990 крон

МОСКВА від 3 282 крон
БАКУ від 4 347 крон
ТБІЛІСІ від 8 000 крон
АЛМАТИ від 11 900 крон
ШАНХАЙ від 10 000 крон
ДЕЛІ від 6 591 крон (до 31.3.2009)
ПЕКІН від 6 826 крон (до 31.3.2009)
БАНГКОК від 6 485 крон (до 31.3.2009)

Ціна квитка в обидва боки без аеропортних такс та зборів

Офіс у Празі:
Husova 5
110 00 Praha 1
Тел.: + 420 224 248 828
+ 420 776 676 709
e-mail: aerosvit.prg@volny.cz

Каса в аеропорту:
Тел.: + 420 220 115 332

АероСвіт **AeroSvit**
UKRAINE AIRLINES
www.aerosvit.com

з Парижа, фахівця з української тематики часів II Світової війни; Омеляна Вішки – історика, одного з найкращих спеціалістів з тематики петлюрівської еміграції у міжвоєнній Польщі; Богдана Гальчака – історика, спеціаліста з русинсько-лемківської тематики; Ярослава Грицьковяна – педагога, громадського діяча; Степана Заброварного – економіста, громадського діяча 60-х років; доктора Марка Сирника – історика, спеціаліста з освітніх питань; Романа Кабачія – журналіста з Києва; Ярослава Присташа – головного редактора тижневика „Наше Слово”. В „Альманасі”, як звичайно, статті на різноманітні теми (історія, фольклор, культура, сучасна Україна, громадське життя українців Польщі, польсько-українські відносини). Дуже цікава в плані оцінки активності української громади Польщі є стаття польського музиколога Ярослава Хаціньського про XIX Фестиваль української культури у Сопоті (його культурний і громадський виміри). Для дослідників минулого українців прикордоння особливо цікавими будуть статті про історію окремих сіл з території Надсяння, Підляшшя, Холмщини, Лемківщини й Бойківщини. Крім статей професійних істориків, на сторінках видання немало свідчень – про переселення в Україну, результати досліджень серед переселенців, а також про долю лемків в ПНР – т.зв. вроцлавську Історичну комісію УСКТ (нагадав про неї тодішній її член – Максим Маслей). До теми українці і СБ звертається проф. Я. Грицьковян. В „Альманасі” також анонсуються важливі публікації з української тематики, які нещодавно з’явилися у продажу.

Обсяг „Українського Альманаху” – 328 с.

Огризко в Празі відчув гру слів

Україна в очах ЄС дуже повільно поновлює довіру до себе. Довіра потерпіла в січні в результаті газової кризи. Голові МЗС України Володимиру Огризку в Празі чеський колега Карел Шварценберг і європейська колега Беніта Ферреро-Вальднер 5 лютого нагадали про потребу проведення реформ в Україні, про боротьбу з корупцією та запровадження європейського законодавства.

Відмінність акцентів і наявність напруження між Києвом та ЄС засвідчила тонка гра слів. Огризко оптимістично заявив, що вже в „середні

строки” (тобто в 2012 році) українці зможуть подорожувати в ЄС без віз.

„Це, скоріш за все, питання довгострокове”, – відразу прокоментувала слова українського дипломата Ферреро-Вальднер.

Вперше вручили премію Св. Кирила та Мефодія

Міхал Ковач, колишній президент Словацької Республіки (1993–1998), та львівський кардинал Мар’ян Яворський отримали в Сандомірі (Польща) премію Св. Кирила та Мефодія. Премію їм вручили в рамках центральноєвропейської Кирило-Мефодіївської зустрічі представники Єпископських Конференцій та публічного життя держав Центральної Європи. Премію було вручено за заслуги в інтеграції європейських народів.

Польські профспілчани: „Українці, додому!”

Щойно минуло кілька місяців з того часу, як у Польщі значно спростили процедуру працевлаштування для громадян України, Білорусі та Росії. До такого рішення Міністерство праці РП, під тиском польських працевлаштовувачів, зокрема з будівельного сектора, йшло роками. Та хтосьна, чи це нововведення, яке мало на меті вивести з тіні нелегальну міграцію, витримає випробування економічною кризою. У лютому польські медіа неодноразово цитували Яна Гуза – голову однієї з найбільших профспілок країни OPZZ, який переконаний у тому, що вітчизняному ринкові праці загрожують прибульці зі сходу. Мовляв, у ситуації, коли двомільйонну армію польських заробітчан нині витісняють з Ірландії, Великобританії, Голландії, Польща

також повинна розпрощатись із заробітчанами, переважно українськими та білоруськими (саме їх у державі найбільше). Профспілчани заявляють, що от-от звернуться з відповідною пропозицією до уряду.

Занепокоєння профспілок потрапляє на сприятливий ґрунт. Польська громадська думка дедалі більше стурбована долею краян-заробітчан, що потрапляють у скрутні ситуації в країнах Західної Європи. „Це вже не жарт!” – такими тривожними заголовками відповіли польські газети на оприлюднення статистики самогубств серед заробітчан у Великобританії. За даними видання „Goniec Polski”, кількість самогубств серед польських заробітчан (відносно їх загальної кількості на островах) у... 700 (!!!) разів перевищує кількість суїцидів серед поляків на батьківщині. Річ у тім, що закордонні заробітки, які для багатьох були „рятівною дошкою”, нерідко стають великим розчаруванням.

Проте політики з правлячої урядової коаліції переконані, що обмежувальні заходи тільки ускладнять проблему нелегальної міграції, заженуть заробітчан у глибоке підпілля. Тож замість залізної завіси для українських будівельників та хатніх працівників, представники правлячої Громадянської Платформи пропонують рішення, які б заохочували поляків, котрі повертаються з еміграції, засновувати власні фірми.

Тим часом профспілчани наполягають на своїй правоті, вважають, що спрощений режим працевлаштування потрібно тільки для висококваліфікованих спеціалістів, зокрема фахівців з інформаційних технологій і лікарів.

Утім, важко не погодитись із тими експертами ринку праці, які переконані, що поляк, при звичаєний до англійських заробітків, повернувшись на батьківщину, не дуже поспішатиме займати місце праці хатньої робітниці з України. Незайве підкреслити й той факт, що за межами Польщі останніми роками опинилися два мільйони її громадян, а заробітчан, які приїхали в країну над Віслою – удесятеро менше.

Отож, ініціатива польських профспілчан має більше ознак популізму, аніж конструктивної пропозиції, спрямованої на вирішення істотної суспільної проблеми.

-рк-

„Czech made?“

➤ Чехи вчергове заговорили про мігрантів. Цього разу не у зв'язку з благодійною ідеєю уряду подарувати іноземцям-легалам авіаквиток у напрямку „home sweet home“. І навіть не тому, що в центрі Праги за білого дня знову стріляли агресивні російськомовні громадяни України чи через пожежу чергової в'єтнамської гуртівні.

У проєкті „Czech made?“, реалізованому Мультикультурним центром у Празі (МКЦ) іммігрантів показано в позиції жертв. Чеські репортери впродовж одного року (проєкт було розпочато у січні 2008) слідували за окремими історіями мігрантів у ЧР, які згодом потрапили до чеських ЗМІ. Згодом до проєкту було залучено чеських карикатуристів, завдяки яким репортажі стали більш

реальні та сугестивні. Мета „Czech made?“ – звернути увагу на подвійні стандарти для працівників у ЧР, на те, як (не)функціонує правове забезпечення іноземців, показати, в який спосіб діють робочі агенції і те, що в більшості з них порушуються людські права, робочі умови тощо. Найпекучішою проблемою під час річного інvestigативного дослідження виявилось питання посередницьких агенцій, які користаються безвихіддю тисячі людей, що здатні добровільно покинути низькооплачувану роботу, коштом астрономічних боргів виїхати на захід за легшим та комфортнішим життям.

Крім пересувної виставки карикатур (Прага, Брно, Острава, Європарламент у Страсбурзі) МКЦ організу-

вало 6 семінарів для працівників бюро праці, поліції у справах іноземців, персональних відділів приватних фірм та провело низку публічних дискусій з проблем заробітчан. „Czech made?“ своєю діяльністю намагається нагадати, що необхідно формулювати нову політичну стратегію, в рамках якої, крім забезпечення потрібної робочої сили в ЧР, відповідальні інституції та працевластувачі дбали б про дотримання людських та соціальних прав іммігрантів.

„Це ви могли висмокати з пальця!“

„Czech made?“ представляє вісім портретів заробітчан. Двоє з них – українці.

Перша – Тоня Винокурова зі Льво- ➤

- Як були в Інтерспару акції, то я сиділа коло каси і 18 годин на добу.
- На Карло-варському фестивалі мої пончики смакували і Жерару Депардье.
- Повернулася літом і сказала, що мою візу їй не вдалось продовжити.
- Закони помінялись.
- Так що відтепер я в Чехії нелегально.
- Тим, як ставляться до нелегальних іноземних працівників, поліція ЧР займатись не буде.

Вибір з карикатури репортажу „Невигідний свідок“

» ва. Її історія така: жінка працює в Чехії пекаркою, раниць в пекарні руку; згодом працює в ресторані, де дістає сильну алергію на м'ясо; лікується в Карлових Варах, де згодом пече щодня тисячі пончиків, які, за її словами, смакують на кінофестивалі самому Жерару Депардье. Тоню обманює її „клієнтка“ Лена, яка раніше допомогла їй влаштуватися на роботу в пекарню. Львів'янка стає нелегалкою, отримує пухлину гомілки й шукає допомоги в притулку, де розповідає свою історію, намагаючись „здати“ Лену. Реакція урядовця, на жаль, стереотипна й суха: „Це ви могли висмокати з пальця!“

Другий комікс про українку Марію висвітлює проблему найбільш експлуатованої групи іммігрантів – жінок, які за західним кордоном стають проститутками. Марію продали в Чехію за 3000 євро, що в сучасному вважається „нормальною“ ціною за жінку зі сходу. В 24-річної дівчини забирають паспорт ще перед перетином кордону. А за кордоном вона змушена мовчати і... сплачувати „працедавцям“ борг за дорогу, житло, включно із сумою, за яку її купили.

На виставці та в каталозі проекту можна далі знайти карикатури й репортажі про монгольських, алжирських, російських, словацьких та британських заробітчан в ЧР. Вже самою назвою проекту організатори нагадують, що під чеським продуктом не завжди „підписані“ чехи. Отже тепер, коли чеські опозиційні соціал-демократи закликають громадян купувати чеські продукти, аби врятувати чеську економіку від кризи, що її президент Клаус назвав „звичайною нежиттю“, чехи можуть лише подякувати всім заробітчанам за їхні „лікарства“.

Івана Ґрешлик, Прага

Античеські тенденції мігрантів

» Про зміну ситуації символічно сповістив постріл з дрібнокаліберки Миколи Пазюка, який без сторонньої допомоги вчинив замах на польського консула Тадеуша Любачевського в Празі на Сміхові, щоб у такий спосіб у день десятої річниці повстання проти польської влади звернути увагу на долю галицьких українців. Замахові були притаманні всі ознаки схвильованої думки злочинця, а сам Любачевський з нього вийшов неушкодженим. Однак для преси всіх відтінків політичного спектру він став приводом для не надто прихильних щодо дотеперішньої української політики висновків. Постріл на Сміхові збудив у цілій Підкарпатській Русі велику увагу. „Не є це вперше, що прихильник української ідеї у такий спосіб проявляє на теренах чужої держави свої національні почуття“. Редакція газети „Lidové noviny“ вперше вважала обґрунтованим занепокоєння тамтешньої адміністрації з приводу діяльності і впливу галицьких працівників культурної та освітньої сфери.

Замах викликав зловісні спекуляції стосовно того, що було за лаштунками теракту. Пазюк наголошував, що діяв він самостійно, однак матеріали, що були в нього знайдені, свідчили щонайменше про контакти з українським підпіллям. Газети ще в цьому новому явищі не орієнтувались, обмежувались тому натяками на організацію, „розгалужену по різних державах“, хоча „де знаходиться її штаб-квартира“, їм було невідомо. „České slovo“ закликала до суворого контролю всіх іноземців, які мали схильність зловживати чеською гостинністю. „Наміром нашої закордонної політики є створити з нашої держави консолідований центр Центральної Європи (...) і при цьому нас спіткала невдача, що саме Прагу облюбовували ті різні підривні елементи, які до нас просто приїжджають стріляти своїх опонентів“ („Slovo“ мало на думці не лише українців, двома тижнями раніше в гардеробі кав'ярні „Passage“ на

Вацлавській площі був застрелений албанський посол.

Культурний паралелізм

Іван Ольбрахт на початку 30-х років відмітив, що у будь-якій бібліотеці книги, написані українською мовою, виглядають помітно вживаними, а російську мову вірно назвав залишком застарілого панславізму. Щодо її поразки він не мав сумнівів: лідери українського руху здавались йому бойовими та ініціативними, та, як і біженці з Польщі, були належним чином вишколені. Комуніст Ольбрахт у згоді з українцями обстоював теорію культурного паралелізму Підкарпатської Русі і Галичини, де літературна українська мова у XIX столітті також мусила справитися з панівною церковнослов'янською. Не забув він і про третій напрям, автохтонний русинський – у ролі майбутнього протекти пражських директив.

Ольбрахт був не єдиним, хто зробив ставку на перемогу українців: наприклад, Ян Ціглрарж у виданні „Podkarpatoruská revue“ відзначав недостатній рівень відповідалних функцій у російській еміграції, схильність надто багато дискутувати, погане знання чеської мови.

На з'їзді русинської національної молоді в липні 1929 року були відхилені (в атмосфері войовничого радикалізму) такі попередні компромісні назви, як „русини“ та „білоруси“, і було проголошено національну та культурну єдність з українцями за Карпатами. Тут повторювались „огидні напади проти іноземців“, а радикальні звороти намагався пом'якшувати лише Волошин, по-масариківськи закликаючи до серйозної роботи замість крику. Лідер тамтешніх християнських демократів підкреслював, що підкарпатські русини, зважаючи на своє географічне положення, добре усвідомлювали свою пов'язаність з республікою. В той час, як праві сили відкрито говорили про „український нарив“, що в майбутньому може призвести до відторгнення краю до України,

Пам'ятник Івану Ольбрахту в Колочаві

ліберальний чеський фронт проявляв охоту бачити речі, виражені захистом державотворчих українофілів, яких противники загалом звинувачували в антидержавній діяльності. „Злі” українці в ці роки мріяли про розлад цілісності республіки, і ці претензії треба було зупинити за допомогою конструктивного підкарпатського політичного руху. „Lidové noviny” в статті „Українська небезпека?” звернули увагу на цілеспрямованість таких домагань, до яких схилялись, окрім проросійських правих сил, і місцеві представники угорців.

Хто надійніший?

Газета „Lidové noviny” спростовувала чутки про те, що націонал-соціалісти належали до українофілів; у дійсності ті від початку українців переслідували. Не подобалося їм надмірне підкреслювання фанатичних промов на недавньому з’їзді „Просвіти”, тоді як разом із тим замовчувалось, що Волошин наголосив про залежність долі русинів

від розвитку та безпеки республіки. Найсерйознішим було невисловлене припущення, що прихильники великоруського напрямку (місцеві і емігранти) були цілком надійними у політичному сенсі, у той час як українофіли представляли небезпеку. Проблема, декларувала газета, була не у тому, чи був іредентизм на сході українським чи великоруським, а у культурних та господарських недовіках, які надавали їхньому опорові „нерозумну недоступність”.

Але – як велось далі – ініціатором цього розруху була та сама аграрна партія, яка спокійно приймала у свою організацію цих небезпечних українців і толерувала, що її члени активно виступали на засуджуваних українських з’їздах. Аграрний міністр шкільництва Антон Штефанік у недавній лекції в Сільській школі в Ужгороді передвіщав перемогу поборників народної мови і морально посилив прихильників української ідеї. Послідовникам великоруського напрямку у дискредитації допома-

гала непопулярність українців поміж чехами. Спекуляції з програмами і інтриги були більшою загрозою спричинення постійного відчуження русинів, ніж росіяни та українці.

Аграрна партія відступила від свого цільового русофільства наприкінці першого десятиліття, коли радикали, уособлені Стефаном Фенціком почали використовувати її підтримку для організації русофільського руху, близького до фашистського напрямку. Акції української течії, що задовольняли своїм характером русинів, педагогів та молодь, у порівнянні із русофілами, налаштованими на консервативну церковну інтелігенцію, здавались більш прибутковими. У кінцевому результаті управління шкільництва і у часи правління Бескида, попри великий тиск, дотримувалось українського спрямування, тоді як решта адміністрації фаворизувала російський напрям.

Сепаратна русинська ідентичність

Аграрна преса, яка висловлювалась від імені підкарпатської адміністрації, тим не менше на початку 1930 року вдалась до критики щодо обох конкурентних платформ, представлених „Просвітою” і великоруським Товариством ім. Духновича, в яких вона вбачала виразні античеські тенденції. Цей тактичний маневр, що супроводжував недовготривале бажання створити парламентську єдність русинських представників як противагу зростаючому мадярському автономізму, викликав з боку влади лише усмішки. Не так давно всі урядові аграрні органи прищеплювали чеській громадськості переконання, що „Просвіта” є нелояльна, а лише-е Духнович єдиний є надійним – писали „Lidové noviny”. „Перше десятиліття русинської політики, про яку вирішували впродовж останніх років майже виключно праві партії, закінчується у царині культурній та політичній протичеським русинським відхиленням. Знову підтверджується, що на Підкарпатській Русі не можна без ушкодження державних інтересів довірити віжки лише єдиному державотворчому політичному рухові”.

Ці коментарі означали посилення переконань, що з тупику мовних боїв вихід існує лише у третій можливості, якою буде сепаратна і виключно русинська ідентичність, культивована Прагою на користь цілісності республіки.

Міхаел Коцаб: „Нам бракує толерантності”

Міхаел Коцаб (1954) — з 1977 року лідер успішної рок-групи „Пражски виб’єр”. 1989-1991 — депутат федерального чехословацького парламенту, член парламентської комісії у справі виводу радянських військ з Чехословаччини. 1993-2003 — позаштатний радник президента Вацлава Гавела. 2003 року відновлює діяльність групи „Пражски виб’єр”. 2008 року без успіху балотується в Сенат — верхню палату чеського парламенту (від Партії зелених). З січня 2009 — міністр у справах прав людини.

Які у вас, як нового міністра в уряді прем’єра Мірека Тополакека, пріоритети? Що потребує негайного вирішення?

Основне, на чому я наголосив з самого початку — жодних пріоритетів я собі дозволити не можу. Сфера прав людини є настільки широкою... Кому віддати пріоритет? Циганам перед справами людей похилого віку? Насиллю щодо дітей перед насиллям щодо жінок? Кожна ланка має своє значення, і пріоритети є тільки всередині них самих.

Є поточні справи, які вимагають негайного вирішення. Це питання відновлення довіри до агентства у справах циган. З циганами і соціально ізольованими громадянами пов’язане і реагування на марші неонацистів, різних екстремістів. Створюємо виїзну групу реагування, котра буде відразу, коли проблема виникне, без підготовки виїжджати на місце події і вирішувати питання на місці.

Надзвичайно важливим є цілий сектор неурядових неприбуткових організацій, який має відношення до розвитку громадського суспільства у тому вигляді, як собі його уявляв Вацлав Гавел. Цей сектор є результатом Оксамитової революції 1989-го. Про нього ми забуваємо. Останніх 20 років всі цікавляться економікою, але саме неприбуткова сфера, громадське суспільство і права людини є тим, що ми хотіли від революції отримати. Про це ми забуваємо. Права людей повинні стояти на першому місці.

В чому, на вашу думку, головна проблема взаємин нацменшин з мажоритарним населенням? У тому, що меншості не пристосовуються, зберігають свою відмінність? Чи в тому, що чехи не хочуть, щоб в їхній державі, крім них самих, жив ще хтось інший?

Проблема в браку толерантності. Саме її нам бракує і завжди бракувало. З відсутності толерантності може виникнути расизм. Завданням меншин не є пристосовуватися. Нацменшини є відмінними, і саме їхня відмінність мала б наше суспільство збагачувати, а ми мали б це ціну-

вати. Коли меншини відчують, що суспільство їх не сприймає, то замикаються в своєму духовному або фізичному гетто — як це бачимо на прикладі циган. І починаються проблеми. А це — вже підґрунтя для популістської політики націоналістичних чи неонацистських партій. Але це не проблема нацменшин, це — соціальна проблема.

Найвищий адміністративний суд Чехії розглядає прохання уряду про розпуск Робітничої партії. МВС і уряд вважають, що вона — лише прикриття екстремістських неонацистських угруповань, які останніми місяцями неодноразово порушували закон. На вашу думку, що краще — заборонити партію чи переконати її в дискусії, що вона не має расії?

Однозначно заборонити! Інакше це було б те саме, що дискутувати з німецькими нацистами... Альтернативи заборони немає. Партія, котра себе поводить так, як Робітничая партія, не може мати права вільно дихати. Пропозиція спонукає попит. Один із міфів, який звучить і по телебаченню, є переконання, що попит є причиною появи пропозиції.

Економічна криза і нацменшини: існує затверджений урядом Чехії план для 2000 безробітних заробітчан (з країн — не членів Європейського Союзу), котрим держава пропонує безплатний квиток на літак додому і кишенькових 500 євро. Відомий і випадок молодого громадянина В’єтнаму, котрий в Чехії працював легально, згодом поміняв роботу, але робочу візу не переоформив вчасно, і МВС тепер наполягає на його депортації. Справу ще розглядатиме суд. Ви з цього приводу заявили, що держапарат має бути в таких випадках більш толерантним...

Маємо багато зразків того, як держапарат вирішує подібні проблеми, обходячи надто жорстку букву закону. Скажімо, в Канаді. Я знаю безпосередньо від канадських індіанців, що держава там має розуміння їхнього становища, підтримує їх. Тож не думаймо, що твердий підхід

Міністр Коцаб вибрав за свого прес-секретаря відому чеську телеведучу Лейлу Аббасову. І таким способом міністр хоче боротися зі стереотипами чеського суспільства.

держaparату є єдиним можливим способом. Міністр внутрішніх справ мабуть мусить відстоювати тверду позицію, щоб ситуація не вийшла з-під контролю, але інші міністри можуть очі й прикрити. Справа цього в'єтнамця прогрімиліла в ЗМІ, і принцип, що не можемо допомогти одному, бо були б змушені допомагати всім – тут не діє. Можна собі уявити, що саме цій людині допоможемо, і це стане гарним прикладом, скажімо, для органів місцевого самоврядування, як допомогти й іншим. (У випадку, якщо суд скаже, що

молодий в'єтнамець порушив умови легального перебування та працевлаштування, і має покинути Чехію без права на повернення в наступні п'ять років, є в міністра Міхаела Коцаба ще й запасний план: влаштувати молодого чужинця на роботу у „своє” міністерство. А депортація держслужбовця – це вже не просто депортація заробітчанина... – Б.К.)

Кризю можуть в Чехії відчутися організації нацменшин. З'явилися анонси, згідно з якими друковані видання меншин в цьому році

недоотримують від міністерства культури однієї третьої субсидій. Ви можете втручатися в політику дотацій Мінкультури?

Ні, це проходить повз нас. Втручатись у це було б не на користь: я б розпорозився та й взагалі нічого не зміг би зробити. Моїм завданням є допомагати людям, які відчують на собі дискримінацію. Таких випадків є маса.

Невигідний Шептицький

Беатифікаційний процес митрополита Андрея Шептицького продовжується вже п'ятдесят років, кільканадцять разів Інститут Яд Вашем відкидав заяви про нагородження його титулом „праведника між народами світу“ Польські преса та телебачення (державно-урядові) охоче і без тіні критики вслуховуються в слова о. Тадеуша Ісаковича-Залеського, який останньо став відомий завдяки своїм донкіхотським зусиллям, спрямованим на люстрацію польської Римо-католицької Церкви, але також завдяки повним ненависті закликам до ревізії польсько-українських стосунків. Ця ревізія має полягати між іншим на офіційному засудженні діяльності митрополита Шептицького.

➤ Чому? Бо він був злий і підтримував саме зло, тобто Адольфа Гітлера, дивізію „СС Галичина“ та батальйон „Нахтігаль“, посилав священників до злочинців, благословив різні свинства, і так далі, і так далі... О. Ісакович-Залеський вміє на одному подиху, не затаюючись назвати гадані вини митрополита. Про потенційні заслуги Шептицького він не думає, бо нащо? Вони лише замулять такий зручний образ світу, де поділ – простий, колористика – чорно-біла, де погані – „вони“, а добрі – „ми“.

В саме такий атмосфері медіа-істерій та поширених історичних упереджень Гжегож Лінковський вирішив робити фільм, у якому однозначно

стає на бік Андрея Шептицького. Вже сам титул „Невигідний“ багато говорить про намір творців стрічки. Решта – це спроба відповісти на запитання, для кого Шептицький неvigідний, чому він викликав та постійно викликає стільки неоднозначних відгуків і чи справді своєю поведінкою заслужив таку критику? Фільм витриманий у стилістиці слідчого документу, де роль основного детектива грає греко-католицький священник з Любліна Степан Батрух, а роль найважливішого свідка – Курт Левін, врятований митрополитом син львівського рабина. Зйомки відбувалися в різних частинах світу: Львові, Єрусалимі, Варшаві, Нью-Йорку, скрізь там,

куди вели безпосередні чи не безпосередні сліди митрополита...

Синдром перекривленої пам'яті

Гжегож Лінковський стріпає порох зі старих документів, шукає свідків, мучить посадовців прискіпливими запитаннями. В своєму фільмі він будує два виразні плани: сухої бюрократії і людських емоцій. Переплітає їх часом дуже брутально. Показує, якою багатшаровою й податливою на маніпуляції буває історія. Як просто змінити значення слів, і як важко боротися з міфами, коли покриває їх густа піна взаємного знеохочення. Лінковський по черзі називає всі стереотипи, якими обросла постать Шептицького.

Любомир Гузар та Степан Батрух

Першою чергою йде націоналізм. Фільм власне й починається від пояснення різниці між націоналізмом (у польському розумінні цього слова) і патріотизмом. Отець Роман Тереховський, директор постуляційного центру, який вже багато років займається справою беатифікації митрополита, інтерпретує позицію Шептицького як незгоду з приниженням українців, як протест проти нехтування їхньою гідністю. Чи у випадку інших націй це називалося б націоналізмом? Звичайно ні. Чому ж тоді так є у випадку українців?

Наступний стереотип – нацистські симпатії Шептицького. Лінковський дістається до фальсифікованих документів, у тому числі й до світлини митрополита з нібито фашистським хрестом, яка стала зручним знаряддям пропаганди в руках людей, неприхильних до Шептицького. Правда надивовижу різна, і навіть глядач, далекий від віри в теорію змови, мимоволі починає розмірковувати про причини всіх цих інтриг.

І ще один стереотип: Шептицький – зрадник. Принаймні так його бачили тогочасні (а часом і сучасні) поляки. Чи дійсно це була зрада? А якщо так, то яка? Відповіді на ці запитання творці фільму шукають у внука брата митрополита Мацея Шептицького, шукають також у дослідників. Відповіді не є ані прості, ані однозначні (як, зрештою, вся історія Польщі й України), але пере-

„Невигідний“ демонструє дуже сучасний спосіб думання про митрополита Шептицького і дуже сучасний, нестереотипний спосіб трактування польсько-українсько-єврейських стосунків.

креслюють профанну інтерпретацію вибору владики.

У тіні врятованих

Найвиразніше наголошено у фільмі справа порятунку Шептицьким євреїв, оскільки беатифікаційний процес добігає щасливого фіналу і для його завершення бракує лише чуда, остільки питання титулу „праведника між народами світу“ до сьогодні залишається відкритим. Отже, знімальна група мандрує від одного монастиря студії до другого, від священиків – до істориків, зустрічає очевидців та збирає свідчення. Все для того, щоб показати масштаби інспірованої митрополитом допомоги, а пізніше зіставити ці факти

з холодною бюрократією, яка панує в Інституті Яд Вашем. Щоб розкрити непослідовність єрусалимських посадовців хоча б на прикладі Оскара Шиндлера, який попри те, що був членом НСДАП, тобто безсумнівно співпрацював з гітлерівським режимом, отримав титул праведника. Режисер зрештою використовує найпромовистіший аргумент: спогади Курта Левіна – одного з врятованих. Його голос у фільмі завдяки спецефектам звучить як відлуння не з цього світу, немов він промовляє від імені всіх, хто свідчити вже не може. Левін говорить спокійно, уникає емоцій, не полемізує, подає факт за фактом. Завершує свій монолог словами „це все, що я хотів сказати“, і вони – чи не найміцніші у всьому фільмі, бо, наче ніж, перекреслюють усі дискусії.

„Невигідний“ демонструє дуже сучасний спосіб думання про митрополита Шептицького і дуже сучасний, нестереотипний спосіб трактування польсько-українсько-єврейських стосунків. Його найважливішою перевагою є однак факт, що Гжегожові Лінковському вдалося створити портрет позитивного героя, майже святого і не потрапити при цьому в пастку банальності та агіографії. З технічного боку цьому сприяють дуже добрі зйомки, динамічний монтаж і чудова музика Пшемислава Ксьонжка.

І насамкінець ще одне зауваження: добре, що такий фільм з'явився саме в Польщі.

Тарас Антошевський:

„У Москві змін не потребують”

Директор Релігійно-інформаційної служби України
Тарас Антошевський про нові виклики для України
від нового патріарха Московського.

Деякі ЗМІ оголосили, що вибір Патріарха Кирила (у світі Володимира Гундяєва) не співпадає із бажаннями кремлівської влади. Наскільки це відповідає дійсності?

Це не відповідає дійсності, оскільки Патріарх Кирил за будь-яких обставин залишатиметься найвищим кандидатом із усіх. Можливо, в ньому і є щось таке, що може Кремлеві не сподобатись, але він належить до тих людей, які можуть в разі необхідності знайти спільну мову. Він є людиною, яка налаштована на повноцінне спілкування з владою і він не піде на конфлікт.

Кирила характеризують як людину прозахідну, майже ліберала. Російська церква втомилася від своєї патріархальності?

Для кого треба, Патріарх Кирил показуватиме свою ліберальність, а за потреби буде консерватором. Себто, для Заходу він екуменічний ліберальний і певною мірою сучасний, але в той же час він був одним із тих, хто ініціював проведення Російського національного собору, відверто консервативного за своїм духом. Він не виступатиме відкрито проти консервативних течій, якщо вони не йтимуть у розріз із його інтересами. Він виглядав ліберальнішим на тлі інших численних кандидатів, зокрема митрополита Калузького і Боровського Климента (у світі Герман Капалін), тому не дивно, що його поливали брудом представники крайніх консервативних течій, наприклад, т.зв. „діомідовці”, прихильники ультраконсервативного екс-єпископа РПЦ.

Чи можливий екуменізм по-московськи?

Екуменізм або існує за Божим принципом „щоби всі були одно”, або ж не існує зовсім. Екуменізм по-московськи було досить добре помітно на тих зустрічах, що відбувалися останніми роками на світовому рівні, коли в діалозі католиків і православних Московська патріархія намагалася якщо не блокувати різні екуменічні зустрічі, то принаймні, голосно гримнувши дверима,

вийти з них. Їхній екуменізм, як колись казалося про українське питання, закінчується там, де починаються їхні інтереси. Вони можуть бути за екуменізм у Європі, але не сприймають його на території колишнього Радянського Союзу.

Консерватизм Алексія II навіть підштовхував українських автономістів до гострішого протистояння. Чи лібералізм Кирила може стати більшою перешкодою на шляху створення помісного православ'я в Україні, ніж це було ще рік тому?

Московська патріархія намагатиметься не допустити неконтрольованої ситуації, коли міг би початися бодай якийсь поступ на шляху зближення між національними церквами. Сам владика Кирил ще недавно нагороджував представників т.зв. „політичного православ'я” в Україні, які є агресивно проросійськими. Навіть маневруючи, Московська патріархія прагнути змцнення своїх позицій в Україні — не лише в УПЦ (МП), а й в середовищі інших церков.

Всередині УПЦ МП продовжуються дискусії, якій бути сучасній церкві в сенсі рівня автономії. Митрополит Сабодан виступає за збереження статус-кво. Це достатній рівень автономії?

На рівні світового православ'я в диптихах Української церкви фактично немає, — вона існує як частина Російської православної церкви. Вона не має чіткого канонічного визначення, бо цей теперішній статус не підпадає ані під автономію, ані під автокефалію. Третнього не дано, тож наразі УПЦ МП є частиною іншої великої помісної церкви, хоча це не применшує її авторитету. Помісність має таку особливість, що первісно кожна церковна громада була фактично помісною. Церква може бути помісною на будь-якому іншому рівні, наприклад, на рівні держави. Багато в чому теперішній статус є для УПЦ МП оптимальним — це спосіб примирити обидві сторони. Його, до речі, витворив саме митрополит

Кирил, ще на початку 90-х. Тому не буде нічого дивного в продовженні саме цієї лінії, котра є навіть потрібною, — не провокувати в самій УПЦ конфлікту, а він є можливим з огляду на застосування спрямованих на її розкол політичних інтересів.

Тобто, козир „канонічності” в боротьбі МП із КП залишатиметься? Безсумнівно.

Людина Патріарха Кирила в Україні, архимандрит Кирил Говорун вважає, що патріарша позиція цілком відрізнятиметься від позиції Кирила — митрополита Калінінградського і Смоленського. Що маєтеся на увазі?

По-перше, це слова самого Кирила, який обіцяв, що в разі обрання буде „іншим”, ніж коли був митрополитом. Скоріше за все, він стане твердішим, бо й так на тлі консервативнішого Патріарха Алексія він виглядатиме приступнішим, відкритішим до діалогу, буде популярним в західних ЗМІ тощо. До обрання його завданням були зовнішні церковні відносини. Задача патріарха не так налагоджувати стосунки назовні, як стати гідним главою своєї церкви. Тож він буде дещо консервативнішим, більш виваженим. Хтозна, можливо він має амбіції змцнити патріаршу владу, зробити її більш незалежною? Дехто його порівнював з патріархом Никоном, єдиним серйозним реформатором в історії Російської церкви. Хоча, звісно, його позиція далеко не відхилятиметься від політичної позиції Кремля.

Не думаю, що він захотів би надати автокефалію українській церкві, якщо це не стане крайньою необхідністю. Хоча, з іншого боку, краще мати контрольовану автокефалію, ніж цілком неподатливу на вплив церкву.

Які люди оточують Кирила, хто є його командою?

Отець Кирил (Говорун) зазначав, що владика Кирил любить працювати з молодими людьми. Виглядає на те, що він має молоде оточення, молодих ам-

РІСУ — саме так виглядає аббревіатура найчастіше відвідуваного інформаційного релігійного інтернет-сайту в Україні (заснованого у Львові), що працює під егідою Українського Католицького Університету. Попри це, виважена та адекватна інформація щодо непростого релігійної ситуації в Україні знайшла своїх прихильників по різні боки невидимих барикад. Тарас не втомлюється пояснювати, що й цього замало, а відсутність конкуренції на релігійному медіа-ринку РІСУ лише шкодить. Своїм завданням РІСУ ставить протидію секуляризації: повернення до релігійних цінностей в Україні потрібне і можливе.

бітних людей. На сьогодні, гадаю, команда перебуває в стані формування.

Наскільки добре Кирил знає Україну?

Дуже добре знає. Він має в Україні чимало „своїх” людей, і не лише в УПЦ (МП). Сценарій, який на завершення склався в липні 2008 року під час приїзду Константинопольського патріарха Варфоломія, був його дітищем. Згадаймо: він зумів вплинути так на цей великий патріарший візит до Києва, що попри зацікавлення Віктора Ющенка, ситуація з канонічним визнанням т.зв. „розкольників” не зрушилася з місця. Богослужіння на Володимирській гірці взагалі назвав би фактом торжества московського православ’я. Багаторічне перебування Кирила на посаді „міністра зовнішніх справ” РПЦ дозволило йому керувати більшістю процесів Московської патріархії. Він був творцем соціальної доктрини РПЦ, так само мав вплив на чимало інших речей. Він не займався лише міжцерковними взаєминами на світовому рівні, — Кирил орієнтується в багатьох локальних процесах. Внутрішня політика є більш закритою, і мало хто уявляє, що там насправді відбувається.

Також, наскільки відомо, ставлення МП до просування на схід УГКЦ не покращиться. Греко-католики мають нові аргументи для нового Патріарха?

УГКЦ не має потреби щось доводити, зважаючи на законом гарантовану свободу релігії в Україні. Слова про „канонічну територію” кожен трактує в собі зручний спосіб. Коли Російська православна церква створює єпархії на т.зв. „канонічній території” парафії Римо-католицької церкви, вона ні з ким цієї діяльності не узгоджує. Як на території Галичини Московська патріархія не бажає узгодження дій з греко-католиками, так вона не бачить і можливості перемір’я в Києві та на Сході України.

Позиція Кирила не відрізнятиметься від попередньої, хоч і відомо про певне листування. Можливо, це не вплине на статус-кво, але до якихось порозумінь може doprowadити. Проте як УПЦ (МП), так і Кирил не раз розповідали стару історію про зруйнування трьох галицьких єпархій, оскільки їм це вигідно повторювати. Це маневр перед консервативним крилом, котре будь-яке зрушення в діалозі з греко-католиками може сприймати як зраду. Це вигідно розповідати західним медіа, аби демонструвати агресивність українців, греко-католиків. Змін у Москві не бачають — бо навіщо?

Тема:

у зоні чудес

Як на небі, так і на землі

➤ Знаєте анекдот? Потрапляє чоловік до раю. Святий Петро водить його, показує: „Ось, – каже, – тут у нас римо-католики, тут протестанти, тут греко-католики...” – „А це що за мур?” – запитує чоловік. „Тихіше, – шепче Петро, – за цим муром сидять православні Московського патріархату”, – „А чому тихіше?” – „Бо вони думають, що крім них тут нікого немає”. Це ж до того, що саме слово „релігія” означає „зв’язок”. Усі релігії виникають як спроби встановити вертикальний зв’язок між людиною і Богом (богами), але невдовзі вироджуються в інституції, обростають бюрократичним апаратом і замість вертикального зосереджуються на горизонтальному зв’язуванні, намагаючись узяти в полон якомога більше чужих бійців і загарбати скільки вдасться чужих територій, щоб оголосити їх згодом своїми канонічними.

Так от, релігійне життя в його „інституційній площині” мене якось мало цікавить. Бо хай би там як переконливо кожна з релігій, конфесій і сект доводила свою унікальність і єдиноістинність, я все одно не можу собі уявити Бога, який би покликав до життя їх усіх, але шанс на спасіння подарував би лише членам якогось одного фан-клубу. Тим більше я не можу уявити собі Бога, який надав би ексклюзивне право на істину саме фанам громадянина Гундяєва, він же – агент Луб’янки Михайлов, він же – Патріарх всея Русі Кіріл. А навіть якщо це так, то ніж відсиджувати решту вічності в казармі Кремлівського патріархату, я краще спробую у відповідний момент домовитися з буддистами: може, у них на складі знайдеться для мене якась неінвентаризована нірвана. Та й на тому про горизонтальну марноту і ловлення вітру на сьогодні досить.

Інша справа – загданий зв’язок по вертикалі, тобто зв’язок земного індивіда з вищою небесною субстанцією. Зв’язок цей нерідко має настільки заплутаний і парадоксальний характер, що неупереджений і схильний до філософування обсерватор життя (особливо українського) отримує тут безцінний матеріал для роздумів. Візьмемо, до прикладу, нашого президента. Або ні, спочатку візьмемо Гегеля з його філософією релігії та іншими еманациями.

Що нам каже Гегель? Історія, – каже Гегель, – це земна хода Абсолютного Духа. І йде собі цей Дух не туди, куди треба нам, а туди, куди треба йому. Ми ж є лише засобами, за допомогою яких Він досягає своєї мети. І тут починається найсумніше. Бо саме ті люди, яких Дух обирає для досягнення відомої Йому мети, зазнають найбільшої шкоди і втрат. Причому самі засоби (тобто вихоплені із загального потоку індивіди) про мету Духа навіть не здогадуються: Він на них навмисно туман напускає, щоб вони, скажімо, плывучи до Америки, думали, ніби плывуть в Індію. Це в нього метод такий – можна сказати, від супротивного. Він просто знущується зі своїх жертв, змушуючи їх робити одне, а досягати зовсім іншого.

Практично це виглядає приблизно так. Захотів свого часу Абсолютний Дух остаточно утвердити християнство в Римі. Хтось менш вигадливий на Його місці, певно, діяв би прямолінійно: побив би язичників блискавками і всадовив би на імператорський трон ревного християнина. А що зробив Абсолютний Дух? Він розіграв „всесвітньо-історичну драму”, втовмачивши імператору Юліанові (Відступнику) несподівану на перший погляд ідею відродити поганську релігію. Горопашний Юліан усім серцем повірив, і в цьому відродженні і полягає його історична місія. Натомість – цілком за Гегелем – усе сталося навпаки: християнство в підсумку очистилося від пристосуванців і перетворилося на панівну релігію Європи. Щось подібне відбулося на наших очах і з Горбачовим, який, вважаючи, що займається перебудовою Радянського Союзу, насправді розвалив його.

А тепер подивіться під цим кутом зору на Ющенка. Як він говорить? Він не говорить – він проповідує з таким виглядом, наче в нього Абсолютний Дух вселився. Причому, як воно зазвичай у таких випадках буває, Віктор Андрійович, з одного боку, не сумнівається у своїй богонатхненності, а з другого – навряд чи сам розуміє, що верзе. (Цікаво, чи він і вдома з родиною так розмовляє? „Катерино, як Президент я переконаний, що прийшов надати новий імпульс твоєму акцептові у вирішенні чутливого питання борщу з галушками. Слава Україні!”).

Спочатку мене це бентежило, потім дратувало, а потім я нарешті згадав Гегеля. Ющенко – це ж класична жертва Абсолютного Духа: все, за що він береться, обертається прямо протилежними результатами. Хотів стати рятівником нації – став клоуном, хотів українізації – має поглиблення русифікації, хотів роздати бандитам тюрми – роздає ордени, мріяв про Україну в НАТО та ЄС – Україна дрейфує у бік Росії. З усього цього можна було б зробити безнадійно сумний висновок про плани Абсолютного Духа щодо нас, якби не ще один – оптимістичний для мене – пункт. А саме: як видається, своєю найважливішою історичною місією Віктор Андрійович вважає збереження соборності і примирення Заходу зі Сходом. Тож якщо у недалекому майбутньому вам доведеться перетинати державний кордон Східної України, не забудьте подумки подякувати колишньому президентові, хоч він, мабуть, так і не довідається про свої справжні заслуги перед Абсолютним Духом.

Перший пострадянський

Урочиста церемонія обрання нового Патріарха Московського і всієї Русі Кирила, присутність на церемонії інтронізації російських керівників, телевізійні трансляції, тижнева програма Патріарха на телебаченні (Патріарх Кирил зберіг за собою ефір, який він мав ще в якості митрополита) — все це мало б переконати спостерігача у симбіозі російської влади і російської церкви. Між тим, напевно до цього часу російська церква була такою незалежною від влади, як зараз.

Вся її історія — це історія залежності або симбіозу. Згадаймо, що перші російські патріархи часів династії Романових були просто співправителями царів. Коли церква спробувала не погодитися із петрівськими реформами, Петро I просто зліквідував патріаршество — почався довгий синодальний період, під час якого церквою фактично керував державний чиновник. Недовгий період незалежності церкви після Лютневої революції 1917 року закінчився її фактичним знищенням: більшовики руйнували храми, арештовували священників, фактично довели до смерті першого післяреволюційного Патріарха Тихона і полювали за тими, хто шанував його престол... І коли в часи Другої світової війни Сталін був змушений дозволити діяльність церкви, він просто перетворив її на ще одне відомство, за яким до того ж був пильний нагляд Ради у справах релігій... І не варто думати, що навіть під оком цього органу церкві було солодко — варто нагадати хоча б про хрущовську протицерковну кампанію,

тисячі храмів, перетворених на клуби чи зернохосвища... Про знищення самої суспільної моралі, намагання вичавити з церкви все, що засвідчувало про щирі віру. Про тиск на священників та їхнє вербування спецслужбами я вже й не кажу — це звичайна історія для всіх країн переможного атеїзму.

Вибори, на які влада не могла вплинути

Всі вибори московських патріархів зі сталінських часів відбувалися під пильним оком ЦК КПРС. Можливо, Патріарху Алексію II вдалося стати більш автономною особистістю, ніж його попередники — проте його вибори відбувалися ще за умов існування партійної машини контролю. Це були останні радянські вибори, а тепер були перші російські. І тільки тепер можна говорити про вибори, на які влада не могла вплинути. Хоча, звичайно, намагалася — відомо було, що у Кремля були свої погляди на майбутнє церкви, свої улюблені ієрархи, проте церковні кола досить швидко знаходили можли-

вості обережного блокування найбільш одіозних постатей. Так що насправді у Московському Патріархаті всі ці роки розвивався свій внутрішній процес — процес формування нової церковної еліти, яка намагалася, звичайно, співробітничати з державою і відігравати свою роль у формуванні державної політики — і не тільки церковної, проте вже не змушена була ходити звітувати до Ради у справах релігій і відбиватися від КДБ.

Священник і успішний політик

З цього огляду постать нового Патріарха є показовою. У його попередника було, як не дивно це прозвучить, щасливіше дитинство, яке пройшло у незалежній Естонії — а вже після її приєднання до СРСР машина репресій почала поволі зупинятися і не була вже спрямована проти церкви так, як у роки найнестримнішого більшовицького терору. А Патріарх Кирил походить з релігійної священицької родини, що зазнала всіх жахів життя в атеїстичній державі у часи жорстких репресій. І напевно він ставиться до Радянського Союзу з ностальгією, прихильною Володимиру Путіну — людині зовсім іншого життєвого досвіду. Адже на відміну від російських керівників, що прийшли до храмів постояти зі свічками після років комсомольських, партійних та кадебістських кар'єр, новий Патріарх прийшов до церкви не з кон'юнктури, а з переконання і за багаторічною сімейною традицією.

Разом із цим він не просто священник, а ще й досить успішний політик. Саме політик — попередній Патріарх був насамперед священником і адміністра-

У митрополита Кирила була безпрецедентна можливість встановлення особливих взаємин у різних колах і він нею користувався.

тором, довгі роки очолював церковне Управління справами. А нинішній Патріарх керував Відділом зовнішніх церковних взаємин. Іноді вважають, що це своєрідне „міністерство закордонних справ” Московської Патріархії, проте це не зовсім так. Звичайно, контакти з іншими церквами – це головне завдання відділу. Проте він контактує ще й з позацерковним світом. Таким чином, у митрополита Кирила була безпрецедентна можливість встановлення особливих взаємин у різних колах і він нею користувався. Як і новими медійними можливостями: митрополит був першим священником, який вирішив мати власну телевізійну програму і, як бачимо, не відмовився від неї навіть після обрання Патріархом.

Яким буде майбутнє Української Церкви?

Кирила нерідко називають реформатором, проте цю характеристику не варто перебільшувати. Церква взагалі досить консервативне утворення, а у випадку з Московською Церквою це визначення є остаточним. І перемога на виборах Патріарха означає, що новому главі церкви варто бути обережним у взаєминах із тими, кого вважають ретроgrадами і хто намагав-

Патріарх Кирил походить з релігійної священницької родини, що зазнала всіх жахів життя в атеїстичній державі у часи жорстких репресій. І навряд чи він ставиться до Радянського Союзу з ностальгією, притаманною Володимирі Путіну – людині зовсім іншого життєвого досвіду.

ся скласти йому конкуренцію – адже позиції цих людей і можливість внутрішньої опозиції не варто недооцінювати. Проте із однією проблемою Патріарху все одно доведеться щось робити. Це – майбутнє Української Церкви.

Вплив українського священства, звичайно ж, зменшився із часів обрання Патріархом Алексія II. Тоді конкурентами майбутнього глави церкви були два українці – Київський митрополит Філарет, який згодом залишить Московську Церкву і створить УПЦ КП і Ростовський митрополит Володимир, якому суджено буде стати наступником Філарета на чолі УПЦ МП. Тоді навіть подивували, що успіх Алексія був обумовлений вічною конкуренцією „росіян” і „українців” у Церкві, що „росіяни” голосували за Алексія, щоб не допустити засилля „української партії” в Патріархії – так, як у Ватикані після смерті Папи-поляка казали про занепад „польської партії”. Зараз на патріаршество вже балотувалися самі „росіяни”, проте без підтримки українських делегатів собору новий церковний предстоятель перемогти не зміг би. І тут виникає запитання – чи намагатиметься він відкласти проблему української автокефалії на якомога віддаленіші часи, може навіть, залишити її своєму наступникові чи, навпаки, буде вважати себе людиною, здатною реформувати церковні взаємини Києва і Москви? Відповісти на це питання можна буде тільки з часом.

На шальках церковних терезів

Після Гегеля твердити про те, що світові процеси розвиваються по синусоїді — це говорити банальності. Проте, якби Гегель приглянувся до церковних процесів на сході Європи, то він вивів би ще й закон сполучених посудин: що більше зростає слава Москви, то більше маліють шанси Києва. І навпаки: що більше піднесення відчують Церкви в Україні, то більший дроз пробирає патріаршу Москву. Бо саме в Києві під великокняжим дубом зарито скриню з голкою, в якій — смерть імперського великодержавного Кощеля...

➤ 1989 рік не дарма називають на Заході *annus mirabilis* — роком чудесним. У „зоні чудес“, без сумніву, перебувала й Україна. Зокрема, піднесення Української Греко-Католицької Церкви й Української Автокефальної Православної Церкви було справжнім чудом для світу й цілковитим потрясінням для Москви. Те, що здавалося подоланням остаточно, — український церковний „націоналізм“ — вибухнуло з новою пасіонарною силою. Бог, що є Господом історії, вирішив дати учасникам давньої церковної драми ще один шанс. Проте і в киево-галицькому, і в московському церковних „царствах“ понад усім запанувала інерція: кожен узявся до справи, яку добре знав і до якої звик.

Хто у домі хазяїн?

Так, українці негайно ж узялися до найулюбленішого свого заняття — суперництва. Церковна отаманщина, зрада і підступ, розкол во ім'я об'єднання, об'єднання супроти спільного ворога — все це стало тими надійними „клавшами“, з яких лукавий легко видобував мелодію свого лиходійства. Стурбовані голоси не раз остерігали суперників, що унікальний шанс довго тривати не буде, що квітка нових можливостей цвістиме лише коротку історичну мить. Але кому ж на світі вдалося переконати впертого хохла, хоч ким він є: козацьким старшиною, державним політиком чи навіть церковним ієрархом! Кожен тримав Бога за пазухою і переконаний у перемозі, а якщо раптом все-таки доведеться програти, то завжди знайдеться одвічна „палочка-виручалочка“: це він, суперник, винен у всьому; це він злочинно занедбав інтереси нашого народу! А тоді знову широко помолилось: „Боже, нам єдність подай!“

У Москві також узялися до того,

що вміють напрочуд добре, а саме: „не пуцать“. Визнати свої помилки Третьому Римові було не під силу: каятись в них — це справа лише Риму Першого. Змиритися зі змінами у пострадянському просторі й відпустити Україну також неможливо: чого варте дерево без коріння? Залишалося лиш одне: покласти на державу, бо мета її — та сама. Мовляв, був час розбазарювати російські землі, настане час і збирати їх. І найуспішніше це зробить саме держава, а нам лише треба їй вірно служити. Патріаршество покійного Алексія II — це стан очікування, коли російська держава дожене українських утікачів-ребелів і покине їх у смутою незалежності.

Проте двадцятиліття очікування, схоже, минає. Патріарх Кирил, здається, не буде очікувати милостей від майбутнього: вирвати їх у нього — ось його завдання. Схилиння шальок терезів у бік Києва — це для нього не якийсь там прояв Господньої діалектики, а наслідок кричущого занедбання церковних інтересів і втрати ініціативи. Волення до російських православних з боку архієпископа Львівського УПЦ Августина: „Ми в Україні очікуємо на ваш сигнал“ ніби нарешті почуте в Москві. Російський інтернет сповнився надії: подальше сповзання УПЦ у бік автокефалії патріарх Кирил неодмінно зупинить, а патріарха Константинопольського поставити на місце. Такого приниження, як його пережив патріарх Алексій II торік у Києві, будучи змушеним допустити царгородця на свою канонічну територію, патріарх Кирил не допустить. Отож, можна не сумніватися, що оголошений недавно перший візит патріарха Кирила до України матиме головну мету — продемонструвати, „хто у домі хазяїн“. Кирил хотів би говорити голосом сильної й динамічної

Церкви, яка не тільки поверне собі втрачене, а й здобуде нове.

Я зовсім не дивуюся новообраному Московському патріарху: як не нагнутися й не підібрати те, що свого часу випало й тепер „погано лежить“? Український хрещений люд опанований такою зневірою і взаємними чварами, що бери його хоч голими руками. Для чого думати про формування нового церковного статус-кво, якщо, здавалося б, достатньо лиш трошки активніших зусиль — і можна буде вернути статус-кво давній?

Візія єдиного патріархату

Натомість можна і треба дивуватися українцям: скільки ще історичних поразок треба нам пережити, щоб завдання національної та релігійної єдності перестало бути марно повторюваною мантрою, а перетворилось на аксіому етнопсихології й прагматичну програму життя? Після чуда Помаранчевої революції ми вже не можемо говорити про фатум безконечних перемог Росії. Мало того, ті засніжені дні Майдану засвідчили нам, що ключем до нашої долі є євангельська сила нашого духу: ми перемогли здруженістю, солідарністю та любов'ю. Отже, сам Бог увиразнив нам поле, на якому ми маємо сіяти. Чому в очах Церков ця очевидна істина є менш мотивуючою, ніж історичні й канонічні бар'єри? Чому вони, речниці безкорисливої Христової любові, так ревниво оглядаються одна на одну, заздрячи, коли суперникам добре, й радіючи, коли суперникам кепсько?

Суперечливою виглядає і позиція президента України. Загалом його активність на церковному полі, доки вона не виливається у пряме командне адміністрування, у мене тривоги не викликає: сприяв же Володимир Путін об'єднанню Московського па-

Подальше сповзання УПЦ у бік автокефалії патріарх Кирил неодмінно зупинить.

тріархату з Зарубіжною Російською Православною Церквою! Однак невдача з візитом до України патріарха Варфоломея, схоже, розхолодила президентську команду щодо її до-теперішнього наміру вибудовувати помісність українського Православ'я на основі унезалежнених Української Православної Церкви – Київський Патріархат і почасті Української Автокефальної Православної Церкви. Останні сигнали з Києва дають підстави припускати, що відтепер помісність намагатимуться будувати на основі Української Православної Церкви, що в єдності з Московським патріархатом. Проте ніхто поки що не знає, як до цього поставиться патріарх Кирил.

Ясно, однак, що попри всі оці хитання, поза увагою українських православних залишиться візія Української Греко-Католицької Церкви щодо об'єднання усіх гілок давньої Київської Церкви у єдиному патріархаті. Вони й далі ставляться до неї як до цілковито утопічної. Часи митрополита Петра Могили минули, і тепер сама думка про можливість якогось примирення з папою викликає в православних світоглядний ступор. Краще вже знову піти в ярмо до Москви, краще знову втратити шанс на визнання в цілیم світі помісність української Церкви... Питання, за яких умов визнання примату папи було б можливе, сьогодні в православному світі взагалі не обговорюють. На нього накладено табу, оскільки бути православним якраз і означає нині не бути в єдності з папою!

Ось чому можна з достатньою мірою певності твердити, що ні у президента України, ні в патріарха Філарета, ні навіть у проукраїнського сегменту УПЦ знову нічого не вийде. Україна матиме чергові ерзаци церковної єдності з частковими розв'язками її проблем. В цих обставинах шалька терезів знову хилитиметься в бік Москви. Отож, доки українські християни київської традиції не вийдуть за рамки стереотипного конфесійного мислення, доки вони не просто молитимуться за єдність, а дбатимуть про неї, активно „рівняючи стежки Господу” (Ісаї), Бог постійно завертатиме їм екзаменаційний білет із темами „Київська Церква”, „помісність” та „євангельська любов”.

Екзотичний дует

У Києві відбувається одна з численних демонстрацій проти НАТО. Її очолює авто Комуністичної партії України з мегафонами на даху. В середині біля шофера сидить молодий бородатий православний священник, який читає молитви. Цей екзотичний дует все частіше показують різні українські ЗМІ, насамперед, коли треба захищати росіян, російську мову або виражати спротив НАТО.

Від початку незалежності православна церква на Україні поділена. Московський патріархат – єдина канонічна церква, яку визнає решта інших православних церков світу. Релігієзнавець Віктор Єленський підкреслює, що складно говорити про повну залежність Української Православної церкви Московського патріархату від своєї старшої сестри, оскільки вона користується великою автономією. Мій співрозмовник зазначає, що в ній можна знайти різні напрями, як проросійські, так і проукраїнські. Згідно з даними Державного комітету України у справах національностей та релігій, Московський патріархат має найбільше парафій – 11233. Двом іншим православним церквам – Київському патріархату і Автокефальній церкві – належать відповідно 3963 і 1178 парафій. І так, як Московський патріархат має лише кілька десятків парафій в околицях Івано-Франківська та Львова, Київський патріархат може похвалитися схожою кількістю в Донецьку та у Криму. До традиційного розподілу України на проросійський схід і південь та проєвропейський захід додається й релігійний поділ. Він також відповідає політичним симпатіям виборців, які в Донецьку чи Одесі з задоволенням голосують за Комуністичну партію України або Партію регіонів.

„Флірт”, який приносить користь

Таким чином і комуністи, і представники Віктора Януковича, й частина священників Московського патріархату працює з тією самою цільовою групою. На думку політолога Володимира Фесенка – це переважно ті, хто сумує за СРСР і з прихильністю дивиться на Ро-

сію. А стосунки церкви та двох угруповань він окреслює як „флірт”, який приносить користь та приємність обидвом сторонам і найчастіше це трапляється перед виборами.

Це відбувається попри те, що Українська Православна церква Московського патріархату після Помаранчевої революції 2004 року, коли підтримувала Віктора Януковича, прийняла рішення усунути від політики. В ході подій 2004-го критично оцінено так зване політичне православ'я, яке в Україні полягає головним чином у боротьбі з усім українським та в підтримці „вічного братерства з Росією”.

Однак частина православних священників, а навіть еліта церкви радо співпрацює з політичними партіями. Одним із таких осередків є Київська Лавра – найважливіша діюча святиня українського православ'я, яка залишається в руках Московського патріархату. Власне там перед парламентськими виборами 2007-го роздавали образки з лідером Партії регіонів Віктором Януковичем. А навесні того ж року, напередодні виборів до столичної Міської Ради Київ облетіла сенсаційна новина: архієпископ Павло, який водночас є намісником Лаври, висуне свою кандидатуру одразу від двох списків – Комуністичної партії України та Партії регіонів. Пізніше з'ясувалося, що він обрав другу.

Віктор Єленський підкреслює, що архієпископ Павло є однією з найвпливовіших осіб у Московському патріархаті і водночас – одним із найагресивніших православних священників. „Це він автор сенсаційного відкриття, що слово „католики” походить від слова „кат””,

– додає Єленський. Тому інші погляди архієпископа не викликають подиву дослідника. В інтерв'ю, опублікованому минулого року на одній з інтернет-сторінок Московського патріархату, архієпископ Павло говорить, що йому більше подобалися радянські часи, коли була дисципліна, „коли молодь не приймала наркотики, не займалась розбоями”. Він визнає, що тоді вбивали та ув'язнювали священнослужителів. „Так, тоді розстріляли багато священників! Але чому? Можливо, за наші гріхи!” – знаходить він відповідь. Схоже, як і багато звичайних прихильників Комуністичної партії, архієпископ ділить теперішніх комуністів на поганих та хороших. „Комуністи мали свою мету! Нормальні комуністи ніколи не закликали до знищення церкви та боротьби проти Бога [...] Я не відчуваю відрази до теперішніх комуністів. Вони мають іншу ідеологію, але засади ті самі”, – зазначає архієпископ Павло. Звідси такі події, як вручення групі депутатів Верхов-

ної ради нагороди Української Православної церкви Московського патріархату. Серед них був голова КПУ Петро Симоненко. „Сьогодні КПУ називають єдиною політичною силою, яка поступово і згідно зі своїми засадами виступає на захист православ'я“, – читаємо на сторінці комуністів біля інформації про вручення нагород.

Реінтеграція радянського простору

Комуністи виступають не лише на захист православ'я, але й на захист України перед Заходом, який є загрозою в очах православних вірних. „Загрозою для нашої духовної сфери є бездумне рішення про вступ до Світової організації торгівлі (СОТ), в результаті чого молоде покоління буде втягнуте в інше духовне середовище, протестантсько-католицьке або мусульманське, бо власне туди будуть їхати молоді шукати праці“, – лякав в інтерв'ю „Православній Україні“, опублікованому на початку

минулого року голова Комуністичної партії України Петро Симоненко. Якщо частину українських православних лякають СОТ, то яке враження повинні викликати інші міжнародні організації на кшталт НАТО чи Євросоюзу? В результаті маємо залякану людину, яка боїться всього нового і звертається до старих радянських часів, коли все було просте і зрозуміле. За цим сумують не лише комуністи, але й частина православних.

Релігієзнавець Віктор Єленський звертає увагу на те, що Російська Православна церква, присутня також в Україні та в Білорусі, намагається відігравати об'єднавчу роль для білорусів, українців та росіян. „Російські політичні діячі (наприклад, Борис Єльцин) неодноразово підкреслювали, що це (православ'я – П.П.) – одна з небагатьох спільних речей, які залишилися у нас“, – каже науковець і додає, що Московський патріархат, вочевидь, намагається реінтегрувати радянський про-

стір, принаймні в межах слов'янських держав. Почасти йому це вдається, що було помітно під час візиту до Києва Патріарха Московського та всієї Русі Алексія II, який разом із Патріархом Константинопольським, неформальним лідером православним, взяли участь у липневих відзначеннях 1020 річниці Хрещення Русі, навіть попри намагання влади зігнорувати перебування Патріарха. В аеропорту його привітали голова парламенту Арсеній Яценюк та лідер Партії регіонів Віктор Янукович. Прихожани бачили, однак, своє. В місті з'явилися плакати: „Україна вітає свого патріарха“ з фотографією Алексія II, а під київською Лаврою вишикувалися демонстранти з плакатами „Автокефалія – дорога до пекла“, „Залишаємось в лоні Російської Православної церкви“ та „Росія, Україна, Білорусь – це свята Русь“. Останнє гасло можна було побачити та почути й під час київського рок-концерту, організованого в самому центрі Києва. Виступили легендарна

Інтереси Московського патріархату збігаються з інтересами Росії

Релігієзнавець звертає також увагу на два інші аспекти співпраці комуністів та православних. „КПУ чи не єдина на світі вибачилася перед церквою за насильство комуністів щодо православних священників”. Це сталося в 1999-му в серії статей, написаних головою КПУ Петром Симоненком. При чому, як підкреслив у розмові політолог Володимир Фесенко, ці декларації зустріли гостру реакцію в самій партії. „Справжній марксист є все ж атеїстом”, — додає політолог.

Володимир Єленський зазначає і те, що в Україні побутує інший ніж, скажімо, в Польщі підхід до комуністичних часів, де він асоціювався з ворожим режимом, імпортованим з Москви. Поза західною частиною держави для більшості українців той устрій був чимось, що вони створювали самі, вони не почувалися колонією, вірили в успіхи СРСР, як у свої власні. Поза тим українці мають коротку історичну пам'ять і багато з них забули про негативні аспекти комуністичного режиму.

Після того, як президенти Росії, України та Білорусі розпустили в 1991-му

СРСР і створили Союз Незалежних Держав, поза церквою немає жодної реально діючої організації, яка об'єднує Росію, Україну та Білорусь. Форсований Кремлем вільний економічний простір (з дзвінком російським скороченням ЕЭП — „единое экономическое пространство”) насправді існує лише на папері та певною мірою в свідомості політиків (які завдяки цьому можуть здобути голоси тих, хто ще страждає на ностальгію за СРСР), і майже не існує в суспільній свідомості. Інтереси Московського патріархату збігаються з інтересами Росії — і церква і кремлівські політики мислять імперськими категоріями. Тож Росію, Україну та Білорусь можна назвати канонічними землями російського православ'я, або канонічною територією СРСР. Ці принципи сповідує частина священників залежної від Москви Української Православної церкви у співпраці з проросійськими угрупованнями КПУ та Партією регіонів. Разом вірять у СРСР, в його наступницю Росію, а часом — навіть у Бога. Звідти, власне, й походить парадоксальний образ: православний піп в авті із серпом та молотом.

Релігія як джерело політичної мобілізації

Виходячи з останнього перепису населення, в Україні, включно з громадянами та нерезидентами, проживає 439 тисяч мусульман. Очевидно, що ступінь їх релігійності дуже різний. Більшість контингенту, який вважає своє віросповідання важливою складовою культурної та етнічної ідентичності, складають кримські татари. Їх близько 260–270 тисяч. У нас є досить велика спільнота волгоградських татар. Це нащадки переважно гастарбайтерів, які переїжджали з історичної батьківщини вздовж Волги (Пензенська губернія). Наприклад, Рінат Ахметов за походженням — пензенський татарин. Також у нас є пізніші міграції з території колишнього СРСР. Це азербайджанська громада, узбеки. Решта народів мусульманської спільноти становлять невеликі громади.

В останню добу розгортається процес повернення зацікавлення релігією. Його часто називають релігійним ренесансом. Це доволі складний процес, в якому є декілька компонентів, не лише релігійна сфера, але й зацікавлення власною культурою, переформатування свого політичного статусу. Але до релігії починають повертатися і політики, використовуючи її як певний ресурс. Таким чином місце релігії, яка в радянські часи була на маргінесі, просувається ближче до середини, і це відбувається з великими традиційними релігіями, наприклад християнством. А в спільнотах компактних груп, кримських татар, релігія відіграє таку ж роль, як і в хрис-

тиан. Вона стає джерелом політичної мобілізації. І тут виникає чимало суперечливих тенденцій.

Стосунки мусульман з християнами складаються по-різному і залежать від контексту. Багато ісламських організацій наголошують на спільній аврамістичній традиції, тобто на тому, що юдаїзм, християнство та іслам мають спільне коріння. І навіть дуже багато публічних заходів цьому присвячено.

В кожному конкретному контексті виникають різні питання, і якщо взяти контекст Криму, то там релігія дуже часто стає зовнішнім оформленням тієї конкурентної боротьби, яка відбувається між різними громадами і групами взагалі. Очевидно, що такі конфлікти за природою є політичними, а не суто релігійними. І до них, як правило, долучаються організації, які важко назвати релігійними, але вони теж дуже часто використовують релігійну риторичку. Наприклад, в одному такому конфлікті з одного боку брали участь представники муфтіату, тобто офіційного кримського ісламу, і ширший загаль кримських татар. А з іншого боку — організація, яка називається «Русская община Крыма». Це націоналістична російська організація, яка представлена у місцевій владі і в парламенті, яка часто вдається до православної релігійної риторички. Але її не можна назвати однозначно релігійним проектом. І в мене взагалі є сумніви, чи хтось із членів цієї організації є релігійною людиною.

Дуже часто говорять про якійсь конфесійній війні, а насправді за цим стоять політичні чинники. А релігія є лише мовою висловлення, символічним ресурсом, який дозволяє цьому всьому надати якийсь сенс і форму.

Олександр Богомолов,
віце-президент Центру близькосхідних досліджень

Під дзвіницею більшовицької „енергійності”

Російська православна церква – НКДБ проти греко-католиків

Буквально через тиждень після того, як у Львові в березні 1946-го на т.зв. „соборі возз’єднання” було ліквідовано (і загнано в підпілля) Українську греко-католицьку церкву — подія, яку керівництво Російської православної церкви невдовзі оголосило „торжеством православ’я”, а заступник народного комісара держбезпеки Української РСР П. Дроздецький сповістив своїм найвищим шефам у Москві: „Аналізуючи результати собору, ми вважаємо, що затверджені НКДБ СРСР плани ліквідації греко-католицької церкви шляхом возз’єднання її з російською православною церквою, в основному нами здійснені”.

➤ Аналогічний „возз’єднавчий собор” відбувся наприкінці квітня 1950-го в Пряшеві. А в січні наступного року в Братиславі відбувся суд-спектакль, на якому, крім двох римо-католицьких єпископів, судили й Пряшівського греко-католицького владика П. Ґойдича. Йому винесено вирок — довічне ув’язнення. Підбиваючи підсумки підготовки й проведення судилища, чехословацькі сталіністи, не приховуючи задоволення, мовою документа, констатували: „Основний метод за радянським зразком є правильний...”

На зламі 40–50-х років минулого століття українці (русини) в Карпатській котловині вкотре стали жертвою політики середньовіччя: „чия влада, того і релігія”, щоправда, вже за радянським чи пак — сталінським методом.

Що радості влади, то радості Церкви

Виникає запитання, чому більшовикам у Москві, а згодом і їхнім заподаним учням у Празі чи Братиславі, була Греко-католицька церква (далі ГКЦ) сіллю в очах? Чому її ліквідовано на Західній Україні, в Румунії, на Закарпатті та в ЧСР? У Польщі формальна ліквідація греко-католиків обійшла у зв’язку з акцією „Вісла” у 1947-му. Депортувавши віруючих разом зі священниками з Лемківщини на північно-західні землі країни, розпорошивши їх між польським населенням римо-католицького віросповідання, варшавські комуністи були переконані, що українці

за національністю, греко-католики за віросповіданням раз і назавжди розчиняться в „польському морі”.

Повернімося, однак, на кілька років назад, аби глянути, як зароджувалася співпраця більшовицького режиму та Російської православної церкви в СРСР, що й призвело до ліквідації ГКЦ.

У липні 1927-го місцеблюститель патріаршого престолу РПЦ, митрополит Сергій (Страгородський) самочинно, без погодження з іншими ієрархами, оприлюднив Декларацію лояльності до сталінського режиму, в якій мовиться, що радості радянської влади є і радостями Російської православної церкви, а невдачі влади є невдачами Церкви. Це був вияв капітуляції. Але Сталіну цього було замало. Він продовжував фізично знищувати православних єпископів, висаджувати в повітря храми, бо сповідував ленінське вчення, що навіть „кокетування” з релігією, тобто, щонайменше інтелектуальні роздуми про феномен релігійних вірувань — є „нестерпною мерзенністю” і довів це в 1932-му, оголосивши початок „безбожної п’ятирічки”, метою якої було остаточне викорінення релігії в СРСР. Проте війна начебто змінила ставлення Сталіна до РПЦ. Він шукає з нею контактів, цікавиться потребами керівників кишенькової церкви.

Темп „богообраного”

Була майже північ 4 вересня 1943-го. В Кремлі „всемогутній” провадить розмову з трьома ієрархами РПЦ на чолі

з митрополитом Сергієм. Під час спілкування Сталін схвально відгукнувся на патріотичну позицію Церкви (йшла війна) і запропонував ієрархам різнобічну допомогу — житло, харчі, автомашини тощо. Погодився навіть на скликання архиєрейського собору. Митрополит Сергій обережно зауважив, що собор можна було б провести щойно за місяць, на що вождь відповів запитанням: „а нельзя ли проявить большевистские темпы?”, тобто прискорити зустріч єпископів. І справді, собор ієрархів РПЦ відбувся не через місяць, а вже через чотири дні після розмови в Кремлі. Режим войовничого атеїзму своїми літаками доправив владик до Москви. Від них, крім іншого, вимагалось посилити між віруючими заклик, який до лютого 1934-го вважався в СРСР контрреволюційним: „За Родину!”. Повторюю, йшла війна. В її розпалі, восени 1942-го з нагоди 25-ти річчя Жовтневої революції згаданий вже митрополит Сергій надіслав вітання до Кремля, в якому назвав Сталіна „богообраним вождем військових і культурних сил” СРСР, повідомила „Правда”. Тирану це сподобалося. Відтак лозунг почав звучати „за Родину, за Сталина!”. Мабуть тому „богообраний вождь” виявив свою прихильність і дозволив навіть відновити патріархат РПЦ. Водночас неухильно і цілеспрямовано, дотримуючись рецептів маккіавелізму, Сталін, за дві години до зустрічі з ієрархами в Кремлі, дав вказівку створити спеціальний орган, який би здійснював зв’язок із керівни-

цтвом Церкви, а держава через нього могла б контролювати діяльність РПЦ. Було створено Раду у справах Російської православної церкви при Раді міністрів СРСР, яка почала не лише контролювати, а й диктувати, що керівництво Церкви повинно робити. Ось приклад. Вже в квітні 1945-го, майже за рік до львівського „возз'єднального собору“ в кабінеті полковника НКВД Карпова (він же – голова щойно створеної Ради) виготовлено українською мовою текст звернення патріарха РПЦ Алексея „Пастирям і віруючим греко-католицької церкви західних областей України“, яке містить заклик: „порвіть, розторгніть узи з Ватиканом, який веде вас у темряву, в духовну погибель.... поспішайте повернутися в обійми вашої рідної неньки Руської православної церкви“. Це звернення раніше за патріарха прочитав тодішній перший секретар ЦК КП(б)У М. Хрущов.

Самодержав'я – православ'я – народність

Результатом вересневої зустрічі 1943-го в Кремлі було повне і беззастережне підпорядкування керівництва РПЦ інтересам більшовицької влади. Немає даних, що під час згаданих кремлівських переговорів порушено і питання ліквідації ГКЦ в Західній Україні. Але немає і найменшого сумніву, що в цьому були зацікавлені обидві сторони – РПЦ ще від часів приєднання козацької України Б. Хмельницького до Російської імперії в середині XVII ст., а більшовики й поготів. Втілюючи в життя ідеологію, в якій місце для релігії взагалі не передбачалося, радянський режим найбільше атакував Ватикан як спільника імперіалізму та посібника фашизму.

В сталінському СРСР саме під час Другої світової війни відновлено реакційне гасло царських часів: „самодержав'я–православ'я–народність“ з метою зміцнити єдність (радянського) народу. Греко-католицька (уніатська) церква в Україні була перешкодою на цьому шляху. Тому вже в січні 1941-го нарком внутрішніх справ СРСР Л. Берія затвердив план агентурно-оперативної роботи по деморалізації УГКЦ в Західній Україні, окупованій більшовиками у вересні 1939-го. Масових репресій тоді ще не розпочато, проте окупаційний режим шукав надійних кандидатів з лав греко-католицького духовенства, критично настроєних до Ватикану, котрі б очолили рух за поворот до православ'я. Вибір упав на прелата Г. Костельника, званого львівського священика і науковця. Керований агентами НКДБ і за сприяння керівництва РПЦ, Костель-

ник у березні 1946-го довів Українську ГКЦ до т.зв. „возз'єднання“ чи пак – формальної капітуляції. Як відомо, УГКЦ безперервно діяла в підпільних умовах аж до розвалу СРСР.

„Прогресивні віруючі“

Завершивши справу „возз'єднання“ на т.зв. „львівському соборі“, органи репресії взялися за роботу на Закарпатті. В жовтні 1947-го вчинено замах на єпископа Т. Ромжу. Через кілька днів він помер у лікарні внаслідок отруєння. Як свідчать оприлюднені недавно документи, в листопаді 1948-го представник НКДБ доповідав, що „враховуючи вимоги прогресивної частини віруючих, а також Російської православної церкви на Закарпатті – греко-католицька церква повинна бути ліквідована і по можливості чим швидше“. „Прогресивних віруючих“ чи пак відступників і таких же декілька священиків завжди можна „організувати“. Одним із „прогресивних“ виявився священик Ірений Контратович. Це дійсно колоритна постать. З його розповіді агентам НКДБ знаємо, що, будучи священиком, він у 1919-му став членом компартії Угорщини і працював при уряді комуністичного авантюриста Белли Куна. Після краху режиму червоних, Контратович повернувся до Чехословаччини, де його ненадовго посаджено до в'язниці. Згодом в ЧСР він до 1938-го плекав зв'язки з комуністичними діячами – вихідцями із Закарпаття, а у 1948-му став одним з ініціаторів переходу греко-католиків Закарпатської області у православ'я.

Ліквідація ГКЦ на Закарпатті пройшла без великого противу віруючих. Після подій на Галичині вони добре знали, що на них чекає... Невдоволених швидко нейтралізовано. Православ'я прийняли всі парафії, однак із 235 священиків „возз'єдналася“ навіть не половина – лише 116 осіб і один монах.

Чекісти знали і собі ціну, тому в листі до Хрущова згадано про „активну і велику працю по ліквідації греко-католицької (уніатської) церкви в Закарпатській області“ окремих співробітників НКДБ. Їм було запропоновано виплати премію на суму, що дорівнювала їхній місячній зарплатні.

Черга дійшла і до ГКЦ на Пряшівщині

Відтак черга дійшла до ГКЦ на Пряшівщині. Вперше про її ліквідацію шляхом „возз'єднання“ з РПЦ урядові кола ЧСР заговорили у серпні 1948-го. А в січні 1950-го провідний словацький комуністичний політик Г. Гусак заявив, що керівництво ЦК КПЧ півроку тому

вирішило про перетворення ГКЦ у православну. „Церкву треба орієнтувати на Схід, а не на Ватикан“, наголосив словацький комуніст. Доморошені сталіністи в ЧСР планували провести „собр“ у червні 1950 року, однак спектакль відбувся вже наприкінці квітня. Щоб заманити віруючих до Пряшева, офіційно оголошено, що це буде „маніфестація за мир“. Перед тим були намовляння єпископа П. Гойдича перейти на православ'я. Владика категорично відмовився. Це саме, також безуспішно, застосували до єпископа-помічника В. Гопка, обіцяючи йому посаду православного митрополита. Залякуванням і обіцянками почалися і пошуки т.зв. „прогресивних“ священиків, котрі повели б віруючих наміченим шляхом. Таких знайшлося півсотні. Згодом до них приєдналися й інші...

Очевидно, не залишилася пасивною і РПЦ, зокрема після того, як празький уряд для зміцнення Православної церкви в ЧСР влітку 1949-го пообіцяв допомогу в сумі 3 мільйони крон. Розбудовою структур РПЦ в ЧСР займався патріарший екзарх Єлевферій (Воронцов) і його місцеві довірені помічники, кілька священиків-членів КПЧ – пише словацький історик М. Барновський. Саме Єлевферій наполягав на тому, щоб прискорити ліквідацію ГКЦ в ЧСР та висвятити у Пряшеві в січні 1950-го на православного єпископа російського громадянина Алексея Дехтерьова. Той раніше працював у Єгипті. Там він, – як свідчить чеський історик Г. Волатрни, – „за прокомуністичну пропаганду“ майже рік сидів у тюрмі. Щойно на прохання Москви його звільнено і в квітні 1949-го депортовано до СРСР. Згодом він скаже: „Мене визволила радянська влада“. Після „египетської неволі“ Дехтерьова патріарх московський Алексей направив його до ЧСР...

Кишенькова церква

Звісно, рішення про ліквідацію ГКЦ було схвалено в Празі не без допомоги радянських радників з НКДБ. Саме вони, – припускає М. Барновський, – підказали пов'язати діяльність ГКЦ з Українським повстанським рухом – „бандерівцями“. Такими тоді вважалися не лише священики, а й усі втікачі з Галичини, які територію ЧСР діставалися на Захід. Підтримка і співпраця з бандерівцями – це був найголовніший аргумент, застосований супроти Гойдича під час судилища у січні 1951-го.

Як свідчать опубліковані нині документи, в сценарії спектаклю його автори з державної безпеки наголошували, що під час процесу необхідно „підкрес-

Доморощені сталіністи в ЧСР планували провести „собор“ у червні 1950 року, однак спектакль відбувся вже наприкінці квітня. Щоб заманити віруючих до Пряшева, офіційно оголошено, що це буде „маніфестація за мир“. Перед тим були намовляння єпископа П. Гойдича перейти на православ'я. Владика категорично відмовився.

лити допомогу бандерівцям“. Судилище „слід вести так, аби Гойдича не отожднювати з усією Греко-католицькою церквою, щоб не склалося враження, що його судимо за те, що він не перейшов на православ'я“. А в іншому документі сказано: „В принципі йдеться про ліквідацію залишків Греко-католицької церкви“. Цікавою є і така деталь. Тоді виникла було пропозиція посадити на лаву підсудних разом з Гойдичем і його

помічника владика В. Гопка, однак це було ризиковано, бо „державна безпека не може гарантувати, що Гопко до терміну процесу буде настільки опрацьованим, щоб міг фігурувати як звинувачений“.

Можна підбити підсумки. В ліквідації ГКЦ в ЧСР були зацікавлені: празький уряд (силкуючись створити в державі незалежну від Рима „домашню“ католицьку кишенькову церкву і цим самим

відірвати від Ватикану віруючих); Російська православна церква, що прагнула розширити свій вплив і начебто скасувати історичну кривду, якої допустився Рим у Берестейській (1596 р.) та Ужгородській (1646 р.) уніях. Для більшовицької Москви це було додаткове і зручне знаряддя впливати на політичну ситуацію в ЧСР.

Чия влада, того й релігія

Запроваджуючи Ужгородську унію (1646 р.), православних віруючих ніхто не питав, чи бажають вони стати греко-католиками. Це була, так би мовити, приватна справа Ягерського єпископа Ю. Якушича і його матері Анни Якушич-Другет відповідно до тодішніх практик: чия влада, того й релігія. В Римі про Ужгородську унію довідалися щойно через шість років, а документа про цю подію (оригіналу або хоча б вірогідної копії) не знайдено й досі. Трьохмастами роками пізніше це повторилося по-сталинськи. На щастя, документи більшовицьких органів репресії збереглися, і нині ми маємо змогу довідатися, як проходило „возз'єднання“ і хто до цього найбільше причинився.

Перебуваючи 2001-го з візитом у Греції, папа Іван-Павло II попросив у православних греків вибачення за гріхи католиків, за ганебну поведінку хрестоносців, котрі в 1204 році, прямуючи до Святої Землі визволяти її від „невірних“ мусульман, зупинилися в Константинополі і вщент пограбували місто. Було збезчещено почуття віруючих.

Очікувалося, що після краху комунізму керівництво РПЦ також публічно висловиться з приводу своєї колаборації з безбожним сталінським режимом та про свою – спільно з НКДБ – причетність до ліквідації ГКЦ на Західній Україні, на Закарпатті й в ЧСР. Марні сподівання. Замість покаяння, замість прохання прощення, в Москві було оголошено, що вся Україна – „канонічна територія“ Російської православної церкви.

Наступного місяця православні й греко-католики відзначатимуть свято Христового Воскресіння. У храмах віруючі й церковні достойники співатимуть: „Воскресіння день, просвітімося торжеством, одні одних обнімімо і скажімо, браття, і тим, що нас ненавидять, простім всім з Воскресінням...“

Завершую та й думаю: чи глибинна суть цього пасхального канону має якийсь стосунок до теми цієї статті, а отже – й до вищого керівництва РПЦ і до всіх проповідників християнського благочестя? Чи це лише елемент обрядовості?

Під знаком рожевого невидимого єдинорога

Переді мною замітка про результати дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології та центром „Соціальні індикатори” стосовно ставлення мешканців України до релігії. Згідно з ними, 53 % українців стверджують: „Я вірю в Бога зараз і завжди вірив”, 21 % заявили, що не вірили раніше, однак тепер стали віруючими. Атеїстів у нинішній Україні значно менше — лише 11 % відповіли, що ніколи не вірили в Бога або перестали вірити. Ще 15 % не знайшли для себе хоча б одну із запропонованих соціологами позицій.

► Показово, що в центральних, південних та східних областях країни релігійного світосприйняття не поділяють 13%, тоді як в західних — усього 3 %. Отже я належу до тих трьох відсотків. Аж не віриться, що нас так мало. Моя дружина, яку я відбирав ніяк не за ознакою „віруюча — невіруюча”, також ніколи не сповідувала жодної релігії. Мій найкращий друг — затятий атеїст, майстер диспутів із вірниками. З трьох моїх колег по колишній викладацькій роботі невіруючими було двоє (один, щоправда, став завзятим вірником). Збіг, збіг в теорії ймовірностей, чи що це?

часній Україні бути таким відкрито — ще не подвиг, ні, але вже вчинок. Чи можна уявити собі, наприклад, політика, претендента на більш-менш серйозне крісло, який би заявив: „Я — атеїст”? Це неймовірно. Можна бути колишнім інструктором компартії з ідеологічних питань (і люди пам'ятатимуть, як ти відслідковував, чи не хрестить хтось потайки дітей або святить паску на Великдень). Можна бути хабарником, крадієм у лівіафанівських масштабах, невірним сім'янином, відвертим брехуном. Тебе простять або принаймні зрозуміють. (Цікаво, чи суддя Зварич,

Українська „духовність”

Та я не оскаржуватиму даних київських соціологів. Просто, користаючись нечастою нагодою, поділюся враженнями нерелігійної людини. В су-

той, що не лише „засівав“ мільйонами, а й влаштував гідні Содому з Гоморою оргії у суддівському кабінеті – чи він вправно дотримувався усіх християнських обрядів?). Та якщо ти публічно заявиш, що не сповідуєш жодної релігії, або ж не віриш в Бога (що не одне й те саме) – на твоїй політичній кар’єрі буде покладено хрест. Країна, в якій заявлене до непристойності слово „духовність“ нерозривно пов’язалося з релігійністю, такого не пробачить. Тому мусимо споглядати, як на публіку хрестяться, пірнають в Йордані, цілують священикам руки пани, пики яких на давніх наївних розписах мали б символізувати увесь набір смертельних гріхів.

Не кидатиму каміння в тих цілованих священиків, хоч і не вистачить журнальної площі, аби змалювати неприглядну картину з „душпастирів“, які освячують дорожні машини, не соромлячись, вивішують тарифи на обрядові послуги в храмах (з яких той, кому вони нібито служать, виганяв торгашів), погрожують відмовити у відспівуванні, коли не здає грошей „на церкву“ тощо. У нездоровому суспільстві навряд чи знайдеться бодай одна цілком здорова сфера – і кризу в церковному житті ті духовні отці, з якими мені час від часу доводиться спілкуватись, відверто визнають.

„Його ж космонавти не бачили!“

Тим не менш, стрімка де-атеїзація суспільства не дивує: насильницька за формою та вбога за змістом атеїстична пропаганда радянської доби зробила свою справу. Приклад: на початку 80-х у багатьох закарпатських родинах основні релігійні обряди виконувались вже без особливої конспірації. Але ж врозріз із „лінією партії“! Відтак, аби радянські школярі не пішли до церкви на Великдень, вони мусили весняної неділі прийти до школи – аби рядами піти до Будинку культури дивитись нашвидкуруч організовані самодіяльні концерти чи щось подібне. А у понеділок був допит тих, хто таки не прийшов, і короткі богоборчі лекції, на яких вчителька наводила нам, дітлахам, різні аргументи неіснування Бога – на кшталт того, що його ніколи не бачили наші численні космонавти. Не мине й десятиліття, як ті вчительки, а разом із ними ті, хто ними керував, повісять іконки в робочих кабінетах і радо зустрінуть введення в школах уроків з християнської етики.

Саме тому в 2005-му я став одним із співавторів віртуального „Звернення до Президента України та міністра

Якщо ти публічно заявиш, що не сповідуєш жодної релігії, або ж не віриш в Бога – на твоїй політичній кар’єрі буде покладено хрест.

освіти стосовно введення курсу „Християнська етика“ в державні школи“, що починалося словами: „Ми, громадяни України, які за своїми світоглядними переконаннями є атеїстами, або ж відкрито не відносимо себе до жодної релігійної конфесії, глибоко стурбовані намірами Міністерства освіти та науки з 1 вересня цього року ввести в шкільний курс предмет „Етика віри“. В своєму неприйнятті цього заходу ми виходимо з таких аргументів...“ – і далі йшли аргументи юридичного та логічного обґрунтування, чому змішувати світське навчання з релігійною освітою недоцільно і неправомірно. Очікувано, ніхто до того звернення не прислухався, і наразі моя донька-третьокласниця має відвідувати щотижневий урок „Основ християнської моралі“. Має, бо урок – передостанній, і, хоч формально він необов’язковий, але сидіти в порожньому класі в компанії кількох однокласників – не найцікавіше заняття для дитини. Урок ведеться попом, хоч відділення церкви від школи в нас наразі не скасоване...

Невидимий бог атеїзму

Ця заява стала першою спробою українських атеїстів заявити, що вони є в українському суспільстві. Звернення довго „висіло“, збираючи підписи, на створеному того ж 2005-го першому українському сайті „Атеїзм в Україні“ (офіційної організації атеїстів наразі в Україні немає, але під егідою сайту

його розробники працюють над реєстрацією Громадської організації „Товариство атеїстів України“). Під його дивним логотипом у мережі спілкуються ті, кого не торкнулася повальна релігієзація. Логотип – стилізована голова міфічного єдинорога. Останнім часом він просувається як універсальний символ атеїзму. Вигаданий на одній із зарубіжних атеїстичних конференцій єдиноріг став жартівливим богом атеїзму, діалектичність якого проявляється в тому, що він водночас рожевий і невидимий. На сайті можна підкріпити свої переконання непоганою теоретичною базою, дізнатись останні навколо-релігійні новини, зрештою, покепкувати із звязятих вірників.

Дуже корисним, як на мене, є перекладений з англійською мови хазяїном сайту тест-релігієметр, за допомогою якого можна з’ясувати, яка релігія підходить особисто для тебе – адже свою приналежність до тої чи іншої релігії людина часто обирає несвідомо або вимушено. Двічі упродовж трьох років я перевіряв себе на цьому тесті – і двічі виявлявся агностиком. З чим повністю згоден – я не богоборець, я той, хто має дуже великі сумніви, що хтось із простих смертних здатен пояснити мені світоустрій. І той, хто має великі претензії до тих, хто за сумнівні пояснення світоустрою намагається (й доволі успішно) отримати цілком матеріальний зиск.

Операція „Ортодокс”

Коли навесні 1947 року почалася чергова хвиля виселення корінних жителів Холмщини, Надсяння та Лемківщини, у новій „народній” Польщі вже третій рік тривала фактична ліквідація Греко-католицької церкви. Проте, на відміну від УРСР, тут не було формального „собору”, на якому „возз’єднали” б уніатів з православ’ям.

► Після арешту перемиських владик, греко-католики залишилися без свого духовного проводу. Від часу проведення акції „Вісла” богослужіння у цьому обряді були заборонені. Всупереч усьому продовжувалися вони лиш у Команчі і – напроцуд – розпочалися у Хшанові (на півночі Польщі). Нарешті у 1949 році державним декретом секуляризовано церковні маєтки. Розпорошеній отарі греко-католиків можна було або брати участь у православних богослужіннях, або латинізуватися. Ну, а найкраще повністю покинути віру.

Напівофіційне існування

Довгих десять років після проведення акції „Вісла” тривала прихована боротьба за майбутнє Греко-католицької церкви у Польщі. Це був час випробовувань для вірних і для священників, які залишилися по цьому боці польсько-радянського кордону. Прив’язаність до обряду схиляла частину вірних до Православної церкви. Для деякого важливішим була єдність з римським престолом. Священники, крім лічених винятків, почали правити за латинським обрядом. Безупинну місію серед свого народу вів зокрема о. Мирослав Ріпецький. Коли настала відлига у політично-суспільному оточенні, саме завдяки його позиції, діяв о. Василя Гриника, а також сотень анонімних світських діячів, структури церкви помалу почали відроджуватися. На зламі 1956 і 1957 рр. державні власті дозволили напівофіційне існування греко-католицьких станиць при деяких латинських парафіях. У 1957 році встановлено їх 17. Впродовж наступного чвертьстоліття їхнє число зросло до 70.

Події 1956–1957 рр. не означали, що комуністична влада змінила свою позицію щодо подальшого існування Греко-католицької церкви у Польщі. Тим більше, що про повне відродження її структур надто стримано думали ієрархи Римо-католицького костюлу. Для

Ватикану єпископський престол у Перемішлі був незайнятим, але юрисдикцію над греко-католиками ще у 40-х рр. передано примасу Польщі.

Коли першим секретарем комуністичної партії у Польщі став Едвард Герек, державна пропаганда з новою силою заявила про національну „однорідність” країни. В окремих воєводствах чиновники сприйняли це гасло як поштовх для обмеження свободи дій греко-католиків. Саме у вроцлавському архіві Інституту національної пам’яті збереглися безперечно виняткові – беручи до уваги послідовну акцію нищення документів СБ, яка проходила наприкінці 80-х років (особливо тих, що стосувалися церковних структур, тобто матеріалів IV Департаменту МВС) – матеріали, які документують дії колишнього комуністичного апарату безпеки Лігницького воєводства проти Греко-католицької церкви. Особливо цікавими є збережені записи про нагляд за нинішнім митрополитом Іваном Мартиняком.

„Ортодокс”

Те, що збереглося у ІНП – це, звісно, мізерна частина всіх матеріалів, створених безпекою. Мова йде про багатосторінкову папку з документами „об’єктної справи” (тобто одного з видів оперативної роботи, що проводилася з метою постійного надходження інформації про інституції, середовища або події, протидію проявам антисистемної діяльності тощо) з кодом „Ортодокс”. Її розпочато у Лігницькому воєводстві у лютому 1977 р. Це була складова частина загальнопольської однойменної акції. Саме ж „об’єктом”, як писалося у вступній заяві до справи, було у ній „питання українського націоналізму, греко-католицького віросповідання”. Документом, створеним паралельно до цієї заяви, була „Характеристика проблеми українського націоналізму, греко-католицького віровизнання на території Лігницького воєводства”. Зна-

ходяться тут і чіткі сліди активної багаторічної оперативної роботи СБ проти нинішнього митрополита. Тут теж згадується про „послідовні деструктивні операції”, спрямовані на знищення греко-католицької спільноти.

Запущені наприкінці 70-х років у рух „коліщатка”, працювали у греко-католицькому середовищі, хоч з різними періодами активності, постійно. Поява „Солідарності” спричинилася до кількालітньої маргіналізації греко-католицького, чи пак українського питання у діяльності СБ. Проте від середини 80-х усе почало повертатися до старої схеми. Стимулом до цього був ювілейний 1988 рік. Підготовка до святкування Тисячоліття Хрещення Київської Русі була найголовнішим завданням самої Церкви. Підґрунтя для урочистостей заклали у ході своїх архієрейських відвідін владика Мирослав Марусин. Особливою формою підготовки до ювілейного року мали бути паломництва: до Ченстохови та Риму. У цьому другому випадку паломництва насправді стали нагодою для втечі з Польщі сотень молодих українців, які зміцнили згодом українські осередки, передовсім у Канаді.

Посилення нагляду

Від середини 80-х років власті комуністичної Польщі почали дещо по-іншому ставитися до українського питання. Еволюція тактики влади не означала автоматичної згоди на поступки греко-католикам. Скоріш за все, комуністи справді побоювалися спалаху неконтрольованих ними процесів. І знову посилювався нагляд за греко-католицькими священниками.

У самій же церкві також наставали значні зміни. З 1981 року примас Йосиф Глемп призначив двох генеральних вікаріїв для греко-католиків у Польщі. Одним із них став о. Іван Мартиняк. Це не обійшло увагою СБ, яка ще у 1976 р. вбачала в особі нинішнього митрополита кандидата у єпископи. Орга-

ни безпеки відзначали наступні сфери активності о. Мартиняка: інтегрування української громади, навчання вірних історії народу і церкви, поширення зв'язків з українськими спільнотами за кордоном, розширення мережі греко-католицьких станиць, духовна опіка над молоддю IV Загальноосвітнього ліцею у Лігниці з українською мовою навчання, поширення національних традицій тощо. З'ясувалося також, що підтримку діям о. Мартиняка надає вроцлавський латинський архієпископ – кардинал Генрик Гульбінович.

Особливо бентежилася СБ впливом, який тодішній о. мітрат Мартиняк мав на молодь Лігницького ліцею з українською мовою навчання. Для протидії цьому, функціонери IV Відділу воеводського управління внутрішніх справ у Лігниці, за сприяння III Відділу ВУВС, наполягали на посиленні нагляду за вчительськими кадрами та учнями ліцею. Створений у червні 1988 року „Аналіз операції „Ортодокс”” подає ряд свідчень про методи оперативної розробки греко-католицького середовища Лігниці та його головного душпастиря. СБ завела т.зв. перлюстрацію кореспонденції нинішнього митрополита. Активно опрацьовувалися особи, пов'язані з о. мітратом. Реєструвався кожен його закордонний виїзд, що у ситуації, коли Паспортне бюро було дуже тісно пов'язане з СБ, не було чимось важким. З інших записів довідуємося про встановлену у помешканні священика апаратуру для підслуховування (код „Скарпа”). Однак найважливішою зброєю СБ були таємні агенти, що працювали під псевдонімами „Артур”, „Шимборський”, „Донський”, „Ярослав”, „Анджей” та „Борис”.

Сумлінний священик

СБ не була єдиною державною структурою, що активно цікавилася особою митрополита Івана. Не менш грізним, а була й більш дошкульним, був постійний адміністративний тиск з боку Лігницького відділу д/с віросповідань. Цей відділ наполегливо збирав інформацію про о. Мартиняка. Нагодою для такого збору були численні розмови, які проводилися зі священиками римо-католицької чи православної церков. Управління д/с віросповідань періодично оновлювало персональні характеристики окремих священиків. Про о. Івана Мартиняка читаємо таке: „Багато вказує на те, що націоналізму не підтримує (...). Сумлінний священик. Має звичай дякувати вірним за присутність у богослужіннях, підкреслює, що участь римо-католиків

у греко-католицьких відправах засвідчує єдність християн (...).”

Представники Лігницького відділу віросповідань були присутні на врочистостях, пов'язаних з канонічною візитацією примаса Глемпа в греко-католицькій парафії (11 листопада 1984 р.). Виголошені тоді промови вони записували на магнітофонну плівку. У зробленій згодом стенограмі читаємо, що о. мітрат І. Мартиняк висловив зокрема свою думку з приводу дуже голосної тоді справи політичного вбивства латинського священика, пов'язаного з „Солідарністю”, о. Попелюшка.

Центральне Управління віросповідань неодноразово викликало о. мітрата Мартиняка на розмови. Після кожної обов'язково писалися урядові записки. В одній з них (від 11 березня 1986 р.) читаємо, що „в ході розмови ми дійшли висновку, що о. Мартиняк – це людина, яка добре розуміє специфіку становища греко-католиків у Польщі, яка діє виважено, щоб не довести до напруги і конфліктів з католиками і православними; він налаштований на діалог з державними властями та лояльний стосовно них”.

Подібно, як у випадку органів безпеки, великий інтерес до Греко-католицької церкви виявили адміністративні віросповідні власті під час ювілейних торжеств 1988 року. Згідно із запискою від 12 жовтня 1988 р., чиновники провели перед ченстоховськими святкуваннями (10–11 вересня 1988 р.) розмови з обома генеральними вікаріями, щоб впродовж урочистостей не трапилося ніяких „дратуючих акцентів”.

Представлена картина, звичайно,

жодним чином не претендує на бодай епізод з біографічної розповіді про митрополита Мартиняка. З-посеред вірної інформації у документах органів безпеки знаходяться невідтвержені дані, дослідження яких буде завданням майбутнього біографа. Проте, вже на основі наведених цитат, маємо можливість формулювання цікавих дослідницьких тез. Перша з них така: особою владики Івана Мартиняка польські комуністичні спецслужби, а також відомство з питань віровизнання, почали цікавитися дуже давно. Привертає увагу факт, що зацікавлення ним значною мірою ініціювали центральні органи (IV Департамент МВС, Управління д/с віровизнань). Одні і другі вбачали у ньому справжнього провідника греко-католицької громади Польщі. Відкритим залишається тут питання про фактичні наміри церковного проводу (кардинала Вишинського, архієпископа Поджі, патріарха Йосифа, врешті, самого папи). Чи були наміри возведення о. Івана у сан єпископа вже наприкінці 70-х років?

Владика Іван наділений великою харизмою. Цю внутрішню силу, яку розгледіли неприхильні до нього особи, відчували насамперед його духовні наставники. Відчувала її і його паства. Оця міць притягала до о. Івана, о. мітрата Івана, а врешті, владики Івана багато людей. У непростий період, завдяки активності, послідовності, хистові таких осіб, як владика, при допомозі Вселенської церкви, наша церква вистояла, вижила. В естафеті поколінь Церква Мучеників змогла наново, як визнана структура, посилити свою місію серед українців-греко-католиків у Польщі.

Держава і церква – між революційним нігілізмом та неоімперським прагматизмом

Нинішні відносини Російської Православної Церкви і кремлівських можновладців виразно позначені досвідом більшовицького експерименту „побудови суспільства без Бога“ і „прагматизмом“ сталінського й хрущовського періодів. Ідея і необхідність залучення структур православної церкви до реалізації політичних цілей комуністичної партії має і свої сьогоденні аналоги. Але багаж минулого в релігійно-державних взаєминах помітний не лише в Росії, але також і в Україні.

➤ Ставлення владних структур до релігії й церковних організацій в часи СРСР – тема доволі невдячна. З одного боку, маємо багато наукових публікацій про різні сегменти т.зв. радянського ладу (в тому числі і про ставлення до релігії, чи окремих релігійних громад), з іншого – деякі теми все ж залишаються табу-йованими. В таких країнах, як Росія чи Білорусь, не всі аспекти історичного минулого у відносинах „церква – держава“ висвітлюються з ентузіазмом. Надалі існує серйозна проблема з доступом до архівних документів спецслужб, а досвід, скажімо, польської люстрації показує, що комуністичні спецслужби не лише контролювали релігійні структури, але й активно впливали на усі сфери релігійного життя громадян. А з боку церкви, особливо якщо мова йде про РПЦ, але також структури православної церкви в інших країнах, не має бажання розпочинати процес очищення чи вибачитися за співпрацю з комуністичним режимом. Бракує дискусії про окремі епізоди чи бажання визнати той факт, що мали місце практики, негідні духовних осіб, як скажімо, участь у діях комуністів, спрямованих проти інших церков (наприклад, участь православних священників й ієрархів у ліквідації Греко-католицької Церкви в Галичині та на Закарпатті).

Во ім'я імперських ідей

У східних церквах процес очищення начебто завис у повітрі, примітивні пояснення у стилі „такого не було“, „уся влада від Бога“ нічого не пояснюють і водночас не закривають теми. Як показує приклад публікації щоденника „Жечпосполіта“ про співпрацю ієрархів

Польської Автокефальної Православної Церкви зі Службою Безпеки (SB), деяких фактів аж ніяк не приховаєш.

До того ж, у випадку РПЦ до старих комуністичних гріхів додаються нові – беззастережний союз церкви з кремлівською владою та співпраця з великим олігархічним бізнесом. На оці сучасні негативи у релігійному житті комуністична система працювала роками. Можна сказати, що модель, наслідки якої відчувалися донині, зароджувалася „у вогні і бурі“ революції, допрацьовувалася у сталінський період, вивершувалася в епоху Хрущова й свій злет отримала в часи Брежнєва, щоб у кінцевому результаті дати нам путінську модель. Основний лозунг цієї моделі – єдність цілей РПЦ (і її локальних відділень) і держави во ім'я реалізації імперських ідей.

Від Леніна до Путіна

Якщо коротко охарактеризувати основні періоди та епізоди, коли в СРСР, а згодом у Росії вдосконалювалася модель відносин „державна – церква“, слід повернутися до часів революції 1917 р. Більшовики й Ленін пропагували доволі просту схему відносин з церквами: там, де можливо, церкву ліквідувати, заволодіти її майном, підпорядкувати чи піддати повному контролю. Це була ясна і чітка настанова. Церкву оголошено ворогом – опорою царського режиму. Цей процес нищівних дій реалізувався з розмахом у масштабі, не меншому за інші великі комуністичні проекти – електрифікації, індустріалізації. В результаті Православна Церква як така перестала бути самостійною структурою, сотні тисяч духовних осіб і вірних було арештовано, розстріляно, закинено

у в'язниці й заслання, їхнє майно конфісковано. Процес елімінування релігії та церковних структур відбувався під димовою завісою політики відокремлення релігії від держави, яку уособлював ленінський декрет „Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви“ чи постанова від 8 квітня 1929 р. „Про релігійні об'єднання“.

Період тотальних репресій 20–30-х років, коли часто на цілих територіях не залишалося ні одної церкви (в Україні, наприклад, у Луганській, Вінницькій, Кіровоградській областях) – це доволі добре вивчені епізоди історії комунізму. Завершити акцію повного знищення завадив червень 1941 р. – напад гітлерівської Німеччини на СРСР. Поразки в перші місяці війни регулярної Червоної армії, цілковите знищення закинених з центру на окуповані німцями території України чисельних партизанських загонів, усвідомлення того, що причиною поразок є зокрема небажання вояків ЧА воювати й прихильне, передусім на території України, ставлення населення до німців спричинили процес змін у підходах комуністів до релігії й церков. Комуністи стали піддавати ревізії деякі настанови, й стали „розумно“ залучати релігію до арсеналу боротьби проти німців. У 1943 р. настав переломний момент – церкві й священникам знайшлося місце в комуністичному суспільстві. В цей час найвище керівництво СРСР (Й. Сталін, В. Молотов) зустрічається з ієрархами РПЦ, масово відкриваються церкви, духовні семінарії, реабілітуються священники, державні структури (радіо, преса) отримують чіткий наказ допомагати. В Союзі відновлюється видання релігійної періодики і літератури.

Хвороба, що почалася у 1943 р., має свої прояви і в наш час.

І все це задля розбудження у громадян патріотичних настроїв, аби „влити дух у мертве советське тіло”. Процеси, започатковані у 1943 р., врешті привели не лише до відбудови церковних структур і релігійного життя, але й, парадоксально, до „зрощення” в СРСР церкви і влади. Внаслідок цих процесів РПЦ у кінцевому результаті стала слухняним знаряддям комуністичної влади.

Від закінчення II Світової війни і аж до часів Горбачова маємо справу з двома основними тенденціями у ставленні комуністичної влади до релігії (передусім Російської Православної Церкви, як найбільшої і єдиної повністю визнаної партією структури): з одного боку, поверненням, особливо в 50-і і 60-і роки, до брутальної атеїстичної пропаганди, акції нищення усіх проявів релігійного життя; з другого боку – розгортанням панправославної ідеї. Сталін, на думку дослідників, захотів створити у Москві свій „анти-Ватикан” й за допомогою православ’я розширити вплив СРСР у світі. Звідси ліквідація Греко-Католицької Церкви у країнах-сателітах і підпорядкування у них православних структур (пряме або опосередковане) РПЦ.

Негр своє зробив, негр може йти

У внутрішній політиці ця тенденція характерна залученням православ’я до репресивних заходів. Російська Православна Церква стає важливим елементом сталінського імперського проекту викорінення в Галичині впливів греко-католиків й загалом Ватикану, боротьби з „українським буржуазним націоналізмом”. Старі російські, ще царські, цілі захисту канонічної православної

території збігаються зі сталінським бажанням підпорядкувати й контролювати суспільне життя країни у всіх сферах. Процес своєрідного симбіозу й гармонії між комуністами і РПЦ символізує 1946 р. і т.зв. „львівський собор”, коли цілі влади і ієрархів РПЦ ідеально співпали. Проте впродовж усього періоду існування Країни Рад влада неодноразово доходила висновку „мавр своє зробив, мавр може йти” й розпочинала чергову вакханалію проти всіх проявів релігійного життя (в тому числі й проти структур і вірних РПЦ). Комуністи за допомогою адміністративного апарату, КДБ, засобів масової інформації повернулися до практик нищення церков і брутальної атеїстичної пропаганди. Період, коли комуністи віддали перевагу жорстким методам знаменує хрущовська епоха, коли майже поголовно знищено структури РПЦ на сході і в центрі України, різко зменшено кількість жіночих і чоловічих монастирів тощо.

Друга тенденція – „залучати” – застосовувалася в силу обставин, з огляду на зовнішній фактор (міжнародний) та внутрішній (релігійне підпілля). Ось тоді-то послаблювався зашморг на РПЦ і її використовували в зовнішніх (Міжнародна Рада Церков, анти-воєнний рух у рамках Християнської Мирної Конференції) і внутрішніх цілях – антиуніатській чи спрямованій проти незалежного православ’я акціях. Комуністична пропаганда боролася також з іншими церквами, наприклад, з баптистською, виразно помітною була також антиєврейська пропаганда.

Хвороба, що почалася у 1943 р., має свої прояви і в наш час: єдність цілей влади і державного апарату, відсутність

самостійної позиції серед ієрархів РПЦ стало знаковим для сучасної Росії. Залежність церкви від влади, сервілізм, ідеологічна спорідненість – це не що інше, як постсталінська травма російського (і здається, не лише його, але й польського) православ’я.

Прагматизм вчора і сьогодні

Прагматизм комуністів шокує. Якщо є наявні сили і можливості нищити – тоді нищиться. Як тільки виникає потреба дати ковток свободи – дається. Коли не потрібно робити вигляду, що в СРСР існує свобода релігії, то застосовуються різноманітні адміністративні і поліцейські покарання. Від штрафів, передавання майна іншим установам, інфільтрації, інтриг аж до арештів і ліквідації релігійних громад. На заході України лише в силу того, що існувала загроза з боку греко-католиків часто стримувався процес обмеження релігійної діяльності РПЦ, проте тотальний контроль з боку держави, вплив на усі види рішень (від персональних до майнових) дегенерували релігійне життя усіх офіційних церков знизу догори. До практики комуністичної влади і КГБ належали постійні нацьковування представників різних конфесій одні проти одних, чи створювалися конфлікти і у рамках однорідних громад вірних згідно з відомою максимом *divide et impera*. Протирелігійні та протицерковні дії влади знаменувалися залученням великих адміністративних і фінансових ресурсів.

Наведені факти зловживань влади й наслідків цих дій для духовного життя РПЦ (і взагалі православних церков) не стали однак предметом широкого обговорення, рефлексії, як у внутрішніх структурах православних церков, так і серед еліт українського, білоруського чи російського суспільств. Вислів О. Лукашенка „Я православний атеїст”, чи підтримка з боку Комуністичної партії України (у Верховній Раді України; преса, що видається за підтримки цієї партії) для Православної Церкви Московського Патріархату – це не що інше, як продовження тієї ж, розробленої у 1943 р., схеми „єдності цілей комунізму й православ’я”. Так само слід оцінювати підтримку з боку ПЦ МП В. Януковича чи згадуваний союз Кремля й Церкви у Росії. Годі очікувати змін з боку влади й ієрархів, а от від мирян і духовних осіб цього все ж таки треба сподіватися – якщо у Східній Європі хочемо по-справжньому відділити „те, що царське, від того, що папське”.

Україна як непріоритетний партнер Барака Обами

► Політика нового президента США відносно України найближчим часом істотно не зміниться. Проте у Вашингтоні не будуть більше радісно хопати слухавку при кожному дзвінку українських друзів. Америка втомилася від політичного карнавалу в Україні і непрогнозованості внутрішньополітичної ситуації. Київ знову зайняв непріоритетне місце в зовнішньополітичних стратегіях Держдепартаменту. Але Барак Обама в цьому не винен.

Корекція курсу

Вибраний 44-м президентом США, Барак Обама не став розтягувати процес формування своєї адміністрації. Після нетривалих консультацій, американський лідер представив громадськості команду менеджерів у сфері зовнішньої політики, національної безпеки та оборони. У зовнішньополітичному пулі Обама опинилися паритетно представленими всі три групи інтересів (умовно їх можна визначити як „нова хвиля“, „люди Клінтона“ і „люди Кеннеді“), які в цілому функціонально гармонійні й у новому Кабінеті.

У той же час, це дало привід скептикам говорити про те, що Обама не має наміру нічого змінювати в зовнішній політиці США. Інші, навпаки, пов'язують з новим президентом США сподівання на появу справжнього „морального лідерства Америки“. Причому ця „обоманія“ поширилася не тільки в самих Штатах, але й за їх межами. За словами російського вченого-міжнародника Віктора Сергєєва, Обама вибирався як людина незалежна, не пов'язана з істеблішментом, його виборець сподівався на незалежний, „свіжий“ курс.

У середовищі радників нового президента йде активна інтелектуальна робота. Експерти відзначають, що найближчим часом Білий дім виступить з рядом ініціатив, які повинні переформатувати зовнішню політику Вашингтона. Наприклад, в середині січня позаштатний радник президента США Збігнев Бжезінський виступив з ідеєю про необхідність розвитку стратегічної співпраці, шляхом створення „великої

двійки“ Китай – США, яка зможе значно змінити ситуацію в світі. За словами Бжезінського, для того, щоб вивести американсько-китайські відносини на якісно новий рівень, який сприятиме переформатуванню геополітичної карти світу, необхідна неформальна група G2.

Виникнення подібної ініціативи поки що не можна ототожнювати з позицією Обама (хоча Бжезінський і є його позаштатним радником), але це може свідчити про настрої в новій адміністрації Білого дому. Не дивлячись на те, що під час своєї виборчої кампанії Обама кілька разів жорстко висловлювався на адресу Пекіна (наприклад, закликав Буша не їхати на Олімпіаду через події в Тибеті та позицію КНР в ООН по Дарфуру), в той же час він чітко дав зрозуміти, що має намір вибудовувати з Піднебесною рівні стосунки. Поза сумнівом, що Пекін і Вашингтон намагатимуться збудувати свої взаємини на принципах неконфліктного вирішення проблем, партнерства в економічній сфері і спробують позбутися погроз щодо застосування сили у важливих один для одного регіонах. В кінцевому результаті це – не стратегічна „вісь дружби“, але початок масштабної роботи по формуванню глобальної системи безпеки, до якої можуть бути долучені інші впливові гравці.

„Обережний оптимізм“

Можна чекати й деяких змін у взаєминах США та Ірану. Вашингтон може найближчим часом виступити з ініціативою проведення прямих переговорів з цією країною. В Ірані ця думка була прийнята схвально і згодом, в кінці 2008-го, знайшла своє відображення на сторінках американської та іранської преси. Висловлювалися припущення також про те, що США збираються відкрити в Тегерані представництво з питань захисту американських інтересів в Ірані, на зразок американського представництва на Кубі.

Під час своєї виборчої кампанії Обама висловлював певний „обережний оптимізм“ стосовно того, що за

Фото: архів

CHANGE
WE CAN BELIEVE IN

консолідації зусиль ЄС і США вдасться пом'якшити позиції іранського керівництва з багатьох фундаментальних безпекових питань у регіоні. Є певні передумови і до часткового коригування політики США стосовно Росії. Обама і Медведєв заздалегідь домовилися про зустріч на вищому рівні. Для багатьох експертів це послужило приводом говорити про деяку „відлигу“ в американсько-російських відносинах. У цій ситуації американці навіть готові йти на деякі поступки. Наприклад, зняття з порядку денного питання вступу України і Грузії в НАТО. Крім того, можливе вироблення механізмів консультацій на рівні Держдепартаменту і Кремля в питаннях „нерозповсюдження нестабільності в Центральній Азії“.

Головна тема, яка планується активно обговорюватися в діалозі між Вашингтоном і Москвою, – це питання контролю над озброєнням. За словами співавтора Програми щодо спільного зменшення загрози (Nunn-Lugar Cooperative Threat Reduction Program), сенатора Річарда Лугара, нова адміністрація планує проведення планомірної політики скорочення стратегічних озброєнь і встановлення контролю над нерозповсюдженням зброї масового знищення. Негативним чинником, що впливає на цю політику, є закінчення 5 грудня 2009-го терміну дії російсько-американського договору СНВ-1, що обмежує стратегічні озброєння і забезпечує систему контролю над ними. У зв'язку з цим говорити про прорив у сфері контролю над стратегічними озброєннями зарано. Але необхідність переговорів у цій царині очевидна для всіх. Тому на порядку денному російської політики Вашингтона стоїть питання збереження системи взаємних перевірок з метою підтримки довіри між Росією та США.

В Росії також висловлюють певний інтерес щодо налагодження нормальних відносин із США. Прем'єр-міністр Росії Путін заявив, що в Москві „вже звернули увагу, що в оточенні нового президента США говорять про те, що можна забезпечити безпеку України і Грузії різними способами, і не обов'язково силами НАТО. Ми це вітаємо і готові взяти участь в будь-якій дискусії, пов'язаній з опрацюванням найбільш оптимальних варіантів забезпечення міжнародної безпеки“.

Нова адміністрація не зможе повністю відмовитися від спадщини минулого курсу Білого дому. „Трансформаційна дипломатія“, сформульована Кондолізою Райс, передбачає деякі стратегічні пріоритети США, що залишаться не-

Єдине, на що може сподіватися Київ від американських партнерів, це реалізація „консервуючої“ стратегії. Щоб не втратити ініціативу та не допустити згорання результатів Помаранчевої революції в Києві, США спробують укріпити свій вплив на внутрішньополітичні процеси України, здійснивши „селекцію“ нашої правлячої еліти.

порушними і за Обама: збереження домінування у світовому масштабі, зміцнення власної обороноздатності і захист своїх національних інтересів в будь-якій точці світу.

„Українська політика“ Обама

Команда Барака Обама пропагує ідею відходу від традиційної для США „дипломатії канонерок“ і концентрування своїх зусиль на формуванні світової системи soft power („м'якої сили“), тобто економічного і культурного впливу. Це не означає, що у стосунках Вашингтона і Москви вже на початку президентства Обама плануються кардинальні зміни. „М'яка сила“ не означає відмови від „гуманітарних інтервенцій“ і „протидії Росії та Китаю“. Скоріше, йдеться про певне коригування тональності в міждержавному діалозі.

Для України це може обернутися деякою зміною акцентів у взаєминах Вашингтона і Києва в бік „відкладання остаточного рішення українського питання на далеку перспективу“. Новий чільник Білого дому не збирається відмовлятися від інтеграції України в НАТО і ЄС. В публікації Обама та Д.Байдена „Партнерство з Європою для безпечної Америки“ наголошується на тому, що „процес розширення НАТО... повинен продовжуватися“. Це, насамперед, стосується України і Грузії. На це робить ставку і вітчизняний МЗС у своїй апеляції до нової американської адміністрації.

Серед основних пріоритетів зовнішньополітичного відомства України на 2009-й значиться забезпечення реалізації Хартії про стратегічне партнерство України і США, а також розробка Річної національної програми Україна–НАТО, що передбачає інтеграцію України до Альянсу (її планується прийняти вже в квітні).

В січні 2009-го голова МЗС України В.Оризко запросив Х.Клінтон до Києва, в надії отримати проукраїнського політика в Білому домі. Достатня поінформованість держсекретаря США про ситуацію в Україні не означатиме лобювання нею інтересів Ющенко, що до прискорення надання Україні ПДЧ або створення преференційних умов для нашої держави з боку Вашингтона. Єдине, на що може сподіватися Київ від американських партнерів, це реалізація „консервуючої“ стратегії. Щоб не втратити ініціативу та не допустити згорання результатів Помаранчевої революції в Києві, США спробують укріпити свій вплив на внутрішньополітичні процеси України, здійснивши „селекцію“ нашої правлячої еліти. Для цього потрібно не тільки пройти український електоральний цикл без втрат для євроатлантичного вибору, але й сформувати стійкий уряд, здатний відповідати за реформи.

Крім того, в оточенні нового президента США є група експертів, які вважають, що вийти з геополітичної безвиході на пострадянському просторі можливо за рахунок формування нових форматів партнерства у сфері „м'якої безпеки“ в Чорноморсько-Каспійському регіоні. Поки що не йдеться про перезавантаження ГУАМ або переформатування ОЧЕС. Однак, не виключається виникнення американської ініціативи щодо створення багатостороннього формату на зразок Пакту безпеки для даного регіону, куди увійдуть Туреччина, Україна, Болгарія, Румунія, Грузія, Вірменія, а США і РФ будуть виступати в ролі основних модераторів.

Підсумовуючи, можна говорити про те, що Україна не входить навіть в двадцятку зовнішньополітичних пріоритетів США. Чи не єдиним напрямом співпраці з Україною Вашингтон бачить у створенні „рубевів свободи“ для впливу не лише на Кремль, але й на країни старої Європи. У цій системі Києву передбачена роль об'єкту зовнішнього впливу та неперіоритетного партнера.

Віталій Кулик,
директор Центру досліджень
проблем громадянського
суспільства, Київ

Олексій Гарань: „Помаранчева революція була лише початком довгого зигзагоподібного процесу”

Минув місяць з часу підписання газових домовленостей між Росією та Україною. Як ви оцінюєте їх? Адже з боку Секретаріату президента, наприклад, постійно лунає критика на адресу підписаних угод.

Я думаю, що дійсно, на жаль, зовнішня політика і газова сфера стали заручниками внутрішньополітичної боротьби. Обидві сторони використовують їх. Перемога – те, що усунули „РосУкрЕнерго”. І результат: наочною стала розбіжність всередині Партії регіонів.

Звичайно, високою є базова ціна. І в цьому сенсі, зрозуміло, можна критикувати. Але коли критика йде з боку президента, секретаріату, вона не зовсім щира. Фактично те, що відбувалось у владі, різка позиція президента щодо уряду, безумовно, послаблювало позицію української сторони на переговорах. У президентської команди є цікава позиція: ми критикуємо і справедливо критикуємо, але водночас ми збоку.

Фактично вже починається президентська кампанія. Віктор Ющенко був серед тих, хто намагався приєднати Україну до НАТО. Йому це не вдалося. Тема НАТО надалі буде актуальна в агітації президента?

Звичайно, питання стосунків України з НАТО будуть актуальними. Я переконаний, що єдина гарантія безпеки для України – це вступ в НАТО. Питання в тому, як це здійснити. Парадокс у наступному: все, що проголошує Ющенко – правильно по суті. І вступ у НАТО, і ЄС, і питання Голодомору. Але робиться це часто так, що має зворотній ефект, стає непродуктивним. Тому я думаю, що коли був підписаний „лист трьох”, заявка на ПДЧ стала виглядати як реальність. Нарешті всі три лідери підписали документ. Але далі ми побачили всі суперечності і, звичайно, розраховувати на якийсь позитив було вже не варто.

Вступ у НАТО немає зараз внутрішньополітичної підтримки. Треба працювати. На даний момент слід відпрацьовувати інші механізми формування стосунків з НАТО. І те, що ми отримали замість ПДЧ – цільові щорічні плани

– над ними теж треба працювати, „не словом, а ділом”. Від того, що „Наша Україна” вішає плакати „НАТО – Так!”, євроатлантичній інтеграції України не додається нічого.

У травні відбудеться саміт країн ЄС плюс країни, до яких спрямована польсько-шведська програма „Східне Партнерство”. Україну влаштовує така пропозиція?

Чесно кажучи, все залежить від того, яким буде наповнення і як це вдасться реалізувати. Це залежить від обох сторін – від активності України та й від ЄС. Хотів би навести кричущий приклад. Що відбувається з візовою політикою? Для чого говорити про безвізовий режим, який буде через багато років, коли зараз є велика категорія людей, яким мали би полегшити умови отримання візи, а виходить навпаки. Я з жахом чекаю, коли у мене закінчиться річна шенгенська віза. Знову почнеться карусель. Я знаю приклади, коли британці запрошували експерта-міжнародника на наукову конференцію, а потім не давали візи.

Багато хто думав, що економічна криза об’єднає український політикум. Цього не сталося. Чого очікувати далі? Це ж рік передвиборчої кампанії.

Боюся, це не сприятиме єдності української політики. Ми стали заручниками демократії. Ніхто не хоче приймати непопулярні рішення, в нас немає простору для маневрів. Ані в уряді, ані у президента. Ніхто не візьме відповідальність за скорочення соціальних програм. Тому принципових рішень до президентських виборів не буде. Завдання полягає в тому, щоби хоча б протриматись на плаву цей рік. Можливо, за рахунок зовнішніх запозичень. Парадокс: що краще мати – авторитарну владу, яка може маневрувати, чи демократію (зараз – це неконсолідована демократія). Хоча потенційно значною мірою все вперлося в амбіції політиків.

Ми не знаємо ще результатів виборів, але відомо, що принаймні одна з ключових політичних фігур сьогоден-

ня буде змушена залишити політичний олімп. Цього вистачить для повернення стабільності країні?

Думаю, вже можна говорити, кого саме не буде. Напевне Ющенко. Що дадуть президентські вибори? Можливість визначити на п’ятирічний термін, хто президент. І як говорять аналітики, новий президент буде намагатись організувати парламентські вибори. Тобто це означатиме, що буде якась система влади. Проте, я думаю, цього звичайно недостатньо. Потрібне глибоке реформування. Має бути змінене виборче законодавство, судова реформа, верховенство права, конституційна реформа (в сенсі чіткого розмежування повноважень) нові принципи комплектації Конституційного суду, Вищої ради юстиції. Тобто, в нас багато призначень відбуваються за суто політичним принципом. А це, мабуть, треба змінювати. І йдеться про те, що потрібно структурувати українські партії. Тобто, вибори за виборами структурування поступово відбувається. Колись було тринадцять фракцій у парламенті, тепер їх п’ять. Це, безумовно, плюс. Але потрібні сучасні партії, які не орієнтуються на окремі особистості.

Наскільки реально, що Ющенко відмовиться балотуватися на майбутніх виборах?

Я думаю, це було би розумно. Ви розумієте, його дії, на жаль, значною мірою ірраціональні. Це людина, яка щиро вірить у те, що проголошує. Він бачить себе месією: він знає, куди вести народ, а народ не знає. І я думаю, в цьому трагедія цієї людини.

Тобто, він мудріший за народ, який не дозрів до цього?

Він думає, що бачить далі, ніж інші, але це призвело до відриву від бази, яка є в суспільстві. І головне: все ж не були виконані основні обіцянки Помаранчевої революції. Вона дала тільки свободу і більш-менш демократичні правила гри. Ми не бачимо боротьби з корупцією, не забезпечене верховенство права. Я допускаю, що люди готові миритись із поганою соціально-економічною ситуа-

26 січня Національний банк України з початку жовтня використав 11 мільярдів доларів золотовалютних запасів на стабілізацію гривні й обслуговування зовнішнього боргу країни. В даний час міжнародні резерви Нацбанку складають 30 мільярдів доларів і за підсумками 2008 року вони скоротилися на 2,8 %.

26 січня Верховна Рада ухвалила постанову про відповідальність президента Віктора Ющенка за ситуацію на фінансовому ринку. За відповідне рішення, ініційоване БЮТівцем Свято-славом Олійником, проголосувало 227 депутатів: у тому числі 4 регіонали, 154 БЮТівці, 23 НУНСівці, 27 комуністів, 19 депутатів з Блоку Литвина. „Визнати, що президент своєю бездіяльністю в ситуації, що склалась у фінансово-кредитній сфері України, взяв на себе особисту відповідальність за різке знецінення грошової одиниці України, численні спекуляції на валютному та іпотечному ринках, невиконання комерційними банками своїх зобов'язань перед вкладниками, істотні зловживання в процесі рефінансування комерційних банків, повну відсутність контролю НБУ за комерційними банками...”, – сказано в постанові.

26 січня Верховна рада звільнила Володимира Стельмаха з посади голови НБУ. За відповідну постанову проголосували 227 депутатів. Порушуючи законодавство, депутати проголосували за втрату чинності постанови парламенту про призначення Стельмаха головою НБУ. Водночас вони відмовилися поновити на посаді голови НБУ Сергія Тігіпка, який керував банком до Стельмаха. Президент заявив, що попри рішення Ради Стельмах залишається законним головою Національного банку, оскільки рішення депутатів було антиконституційним.

26 січня Газовий конфлікт із Росією не віддалив Україну від вступу в НАТО. Про це заявила міністр по справах міжнародної безпеки та оборони Великобританії Енн Тейлор. Аналізуючи газовий конфлікт між Україною і Росією, вона підкреслила, що в цій ситуації Україна не залишилася наодинці зі своїми проблемами – її активно підтримував і допомагав Європейський Союз.

27 січня Європа зацікавлена в об'єднанні українських і європейських електричних та енергетичних систем. Про це заявив голова Європейської комісії Жозе Мануель Баррозу на спільній прес-конференції з президентом Віктором Ющенком у Брюсселі. Президент Ющенко наголосив на важливості приєднання України до європейського договору про енергетичне співробітництво вже цього року.

цією, але хочуть, щоб була справедливність. Але цього не було здійснено, виявилось, у цій адміністрації відбуваються скандали. Вони були й раніше, але тепер стали наочними завдяки пресі. В результаті відбувається скандалізація української політики. Телебачення не цікавлять дебати навколо серйозних експертних аргументів, його цікавлять скандали.

Ви допускаєте чорний варіант, що Ющенко не погодиться віддати владу?

Коли йдеться про можливий авторитарний сценарій, я не думаю, що це зробить Ющенко. Тому що він хоче увійти в історію демократом. Адже якщо він втілить авторитарний варіант, він повністю перекреслить свій внесок. А для нього це важливо. Для нього найрозумніше – не брати участі у виборах.

Тепер багато говорять про Арсенія Яценюка. Як би ви оцінили його шанси?

Думаю, у нього є реальний шанс вплинути на перебіг президентських виборів. Питання: чи він зможе обійти Тимошенко? Є персона, є особистість, але ми не знаємо, хто в його команді, хто буде його фінансувати. Я гадаю, що в другому турі Янукович програє, в силу своєї особистості, біографії. Але якщо в першому турі Тимошенко матиме конкурента Яценюка, і вони будуть битися, вони послаблять один одного. І таким чином дадуть шанс Януковичу.

Є ще один варіант: відбудеться конституційна реформа – перенос виборів до парламенту. Це може відбутись, якщо об'єднають зусилля БЮТ та ПР. Як говорив про цю ситуацію Анатолій Гриценко, – це бульдозер, який все розчистить в умовах кризи. Але яка буде політика далі?

Вам не здається, що Юлія Тимошенко починає лякатися? Зокрема, вона звинуватила Яценюка у співпраці з Дмитром Фірташем.

Так, між ними є полеміка, відкрита або прихована. І Яценюк критикує уряд. Можливо, там дійсно фігурують Фірташ і політехнолог Грановський, який у 2004-му малював схеми (кажуть, йому належить авторство) поділу України на людей трьох сортів. Однак Яценюк це спростовує. Поки немає відповідей на чимало питань

Чому не видно Гриценка?

Добре питання. Це порядний професіонал, показав себе добре в кризових ситуаціях. Але виходить, що ця принциповість шкодить йому, він не хоче йти на компроміси з бізнес-групами.

І певною мірою він зараз не має динаміки. Я, чесно кажучи, не розумію: він політехнологічно міг би щось розкручувати. Але він задекларував ще в грудні свою „Громадянську позицію“, а вже завершується лютий, і часу мало. Я думаю, і Гриценко, і Яценюк можуть створити, або могли б створити, цікавий парламентський проект. Нам потрібна нормальна ідеологізована партія, яка б не орієнтувалась на одного лідера.

Але президентські вибори, як не прикро, можуть роз'єднати насамперед тих кандидатів, для яких основне поле – це, умовно кажучи, демократично налаштований електорат. Бо решта – це електорат Януковича.

У цій виборчій компанії знову будуть використовувати технології минулих виборів, роз'єднавчі технології? Наприклад, мова, НАТО.

Я думаю, що негативним фактором буде участь Олега Тягнибока. Певною мірою ця участь матиме об'єктивні передумови. Бо за умов дискредитації помаранчевих він отримує свої голоси. Але частина його електорату на Західній Україні піде за ним, і це знову буде шкодити об'єднанню. А стосовно роз'єднання, я думаю, що криза якраз зніматиме непорозуміння за цими питаннями. Окрім того, в кампанії 2004 року Ющенко не спекулював на питаннях мови, церкви, історії, НАТО тощо. І я думаю, це було правильно. І Тимошенко, і Яценюк, і Гриценко намагатимуться піти від цих тем. Ці теми обігруватимуться Тягнибоком і, можливо, Януковичем.

Кризовий період – це шанс для радикальних партій. Вони скористаються цим?

Так, це шанс. Але цікаво, як саме вони будуть себе позиціонувати? Як надрадикальну, праворадикальну силу? Чи консервативну? Місце „Нашої України“ Тягнибок не займе, бо вона – правий центр. Але той фланг, де були Рух, КУН, УРП, якби він туди дрейфував, це було би нормально. Але він усе одно робить провокативні речі. Наприклад, гасло провести референдум про статус Криму. Кращого подарунку для російських радикалів годі шукати.

Яке майбутнє в Партії регіонів?

Якщо Янукович програє президентські вибори, буде розкол. Можливо, на більш помірковане і на радикальне крило. Їй, безумовно, потрібна модернізація, більш сучасні лідери. І потрібна ідеологія. Не можна робити кампанію на гаслах російської мови, антиНАТО та популістській риторикі.

Фото: Петро Андрусечко

Олексій Гарань – науковий директор Школи політичної аналітики, професор політології НаУКМА

Мене цікавить феномен політичних ток-шоу, тих же „Свобод слова“, де можна загубитися. Складається враження, що політики перенесли свої кабінети на телебачення.

Українська політика стала популістською через те, що ми маємо чергу виборів. Ми стали заручниками демократії. З одного боку, ми проводимо цикл демократичних виборів, і це означає, що встановлюються певні правила гри, процес інституціоналізації. І це добре, бо це – передумова демократії. А з іншого боку, це робить українську політику популістською, і діючі лідери держави дуже багато часу проводять на ток-шоу. Велика проблема ток-шоу полягає в тому, що там не йдуть дебати по лінії аргументів, а є орієнтація на скандал, на площу. Це вибрики демократизації. В країнах, які мають певні досвіди, в тому числі і на телебаченні,

намагаються тримати певний баланс. А за наших умов телеканал женеться за рейтингами.

Щоб завершити на оптимістичній ноті, я завжди кажу так: нас багато що дратує, але якщо піднятися трохи вище, побачимо вектор розвитку. В Україні зроблено дуже багато. Жодна політична сила в нас немає монополії на владу. В нас йде демократичний процес. З 2004 року в результаті виборів влада і опозиція чергуються місцями. В нас є баланс сил між гілками влади, що забезпечує інституційні можливості для демократизації. Отже, якщо ми порівняємо ситуацію на пострадянському просторі, Україна найближча і до Європи, і до демократії. Інша річ, що цим шансом треба скористатися. Помаранчева революція була лише початком довгого зигзагоподібного процесу.

Розмовляв Петро Андрусечко, Київ

27 січня Міністерство з питань надзвичайних ситуацій планує в 2010 році запустити службу екстреного виклику „112“ у містах, де пройдуть матчі чемпіонату Європи з футболу, а до 2012 року – по всій Україні. В цілому по лінії стабілізаційного фонду держава виділила на створення служби „112“ 625 млн. грн. На даний момент МНС уже запустила пілотні проекти служби „112“ в Харкові і у Львові.

28 січня Валерій Хорошковський звільнений з посади голови Державної митної служби України. Відповідне рішення в середу ухвалив Кабінет Міністрів. За офіційною версією, Хорошковський мав піти з посади через різке падіння митних надходжень у бюджет за даними за січень – 31 % від плану. В той же час у неформальних бесідах соратники Тимошенко визнали, що Хорошковський втрачає своє крісло через лояльність до Дмитра Фірташа – співвласника скандально відомої газової компанії „РосУкрЕнерго“. Зокрема, Держмитслужба відмовилася розмитнити 11 млрд. кубометрів газу, які уряд забрав у компанії-посередника „РосУкрЕнерго“. Одночасно був оприлюднений Указ президента про призначення Хорошовського першим заступником голови Служби безпеки України.

30 січня У 2008 році дефіцит поточного рахунку платіжного балансу України виріс більш ніж у 2 рази – до 11,9 мільярдів доларів (6,7 % ВВП) проти 5,3 мільярдів (3,7 % ВВП) у 2007 році. В цілому за рік сальдо платіжного балансу склало -3,1 мільярди доларів. Провальним став IV квартал 2008 року, коли був зафіксований дефіцит як поточного, так і фінансового рахунку в розмірі 9,3 мільярдів доларів.

30 січня Президент Віктор Ющенко вимагає від Верховної Ради терміново переглянути держбюджет на 2009 рік і покладає всю відповідальність за економічну ситуацію в країні на прем'єр-міністра Юлію Тимошенко. „На сьогодні уряд не зібрав і половини запланованого на січень обсягу податків і зборів. Причина знову одна: нереальність бюджету. У висновках я спираюся на оцінку міністра фінансів Віктора Пинзеника“, – зазначив президент. Про це він сказав у своєму зверненні до українського народу. Водночас прем'єр заявила, що не переглядатиме бюджету щонайменше до травня. Вона також заявила, що бюджет на січень 2009-го перевиконано, і всі зарплати бюджетникам та пенсії будуть виплачені.

31 січня Політика Національного банку України щодо обмінного курсу гривні була помилковою. В цьому зізнається голова ради Нацбанку Петро Поро-

шенко. „Навряд, чи може бути визнаний обґрунтованим такий підхід Національного банку до курсоутворення, за якого в грудні минулого року, коли необхідно було розраховуватися за газ, НБУ допустив різке падіння курсу гривні, а в поточному році спрямовує на підтримку гривні по 0,5 млрд. дол. щотижня”, – зазначає банкір.

2 лютого Особистий лікар президента Ростислав Валіхновський заявив, що з організму Ющенка виведено 95 % діоксину. Разючу зміну в стані здоров'я Ющенко продемонстрував під час останнього святкування Водохреща, коли купався в ополонці.

2 лютого Україна посіла друге місце в світі за рівнем девальвації. На першому місці – ісландська крона, яка девальгувала на 45,9 %, далі українська гривня – на 42,0 %, польський злотий – на 41,3 %, австралійський долар – на 34,6 % та російський рубль – на 34,5 %.

3 лютого Екс-спікер, депутат від „НУ–НС” Арсеній Яценюк готовий у травні сказати, чи балотуватиметься на президентських виборах. Яценюк зазначив, що в травні йому виповниться 35 років, і тоді відповідно до Конституції України „я буду мати право балотуватися в президенти України”.

3 лютого Партія регіонів погрожує акціями протесту у разі, якщо влада не відповість за кризу. В парламенті Партія регіонів заблокувала трибуну, вимагаючи звіту президента, прем'єра і голови Нацбанку.

3 лютого Міжнародний суд ООН визнав островом острів Зміїний та визнав за Україною територіальне море острова у 12 морських миль. Однак суд зауважив, що він не може вважатися частиною прибережної лінії України при визначенні середньої лінії при делімітації континентального шельфу та виключної економічної зони. Врахування острова Зміїний означало б юридичний перегляд географії – вважає суд. На переконання України, спірні території шельфу необхідно поділити в пропорції 1 до 3 (53,3 тис. кв. км – за Україною, 21,9 тис. кв. км – за Румунією. Згідно з рішенням суду лінія розподілу морського кордону є компромісною для обох сторін. Внаслідок рішення суду Україні дісталася менша частина морського шельфу із покладами нафти і газу, водночас, на території України більшість родовищ є розвіданими, тоді як на території Румунії розвіданих родовищ обмаль.

4 лютого Член фракції „НУ–НС” Арсеній Яценюк заявляє, що при використанні нинішньої формули ціноутворення

Як подолати кризу²

» Нещодавно я повернувся з Києва. При нагоді мій знайомий запитав, чи справді в Україні так погано, як це представляють польські ЗМІ. З їхніх даних виникає чорний образ держави, розбитої паралічем економічної кризи, а слово „дефолт” намертво прив'язане до назви „Україна”. На перший погляд у Києві нічого не змінилось: на Майдані розгорнуті намети і майорять гасла „Геть усіх!”. Під мерією вишикувались демонстранти – акції проти Черновецького. Тоді що у цьому всьому нового? Це ж звичний образ столиці. Та все це, однак, не дає відповіді на запитання: в якому стані насправді знаходиться українська економіка? Від політики, а особливо від політики „по-українськи”, не втекти.

Економічна криза зачепила увесь світ, що лише зайвий раз підтверджує поширення глобалізаційних процесів. Західні ЗМІ застерігають, що занепад економік країн Центральної та Східної Європи може погіршити економіки західноєвропейських держав. Зрештою виявилось, що такі держави, як Чехія, Польща та Угорщина, які є складовою ЄС та НАТО і мешканці яких вважаються частиною Західної Європи, надалі сприймаються інвесторами (а скоріш за все, спекулянтами) як частина Східної Європи. Їх вкидають до тієї ж „інвестиційної торби”, що й Росію та Україну.

Втім, ситуація в останніх двох країнах, хоч вони надзвичайно міцно відчують рецесію, зовсім інша. Росія входила в кризу, маючи великі валютні резерви, які значною мірою походили з продажу нафти та газу. Однак, як виявилось, навіть 200 млрд. доларів, вкинутих на врятування рубля, не допомогло. А ціни нафти та газу впали на досить низький рівень. Україна натомість не має енергетичної сировини. І хоча її економіка побудована на де-що іншій схемі, вона по суті мало чим відрізняється від російської. В Україні рушієм розвитку та зростання доходів була важка промисловість (насамперед металургія). А зниження світової кон'юнктури вдарило в першу чергу по цій галузі.

Отже, не викликає сумнівів: об'єктивно, як і у випадку інших країн, на ситуацію в Україні впливає світова криза, яку можна вважати економічним чинником. Гірше однак, що тут

вступає в гру низка інших чинників, які виникають з недоробок власне українського характеру. А що найгірше – ми є свідками перетворення економічних питань на заручників політики.

Економічна криза не призвела до очікуваного політичного консенсусу, до об'єднання перед обличчям спільного ворога. Навпаки, швидше за все, рецесія використовується у політичній боротьбі і перетворюється на головну зброю політичних конкурентів, насамперед, прем'єра та президента. Мало того, ситуацією намагаються скористатись і Партія регіонів, і нові радикальні сили.

Зрештою, економічні питання не вперше використовують у політичних цілях. Загадаймо хоча б повернення заощаджень у січні минулого року, започатковане урядом Юлії Тимошенко. Думки експертів тоді розділились. Одні вважали, що уряд реалізує виборчі обіцянки, інші – переважно оточення президента – звинувачували прем'єра в економічному популізмі, метою якого було підвищення її рейтингу.

У вересні політична криза перейшла в економічну кризу (чи радше доповнилася нею). Спершу прем'єр Юлія Тимошенко ігнорувала її прояви, і коли люди відчули проблеми з виплатою грошей „Промінвестбанком”, запевняла по телебаченню, що криза омине Україну. Це, очевидно, багатьох розізлило. Швидко виявилось, що проблеми лише починаються. Курс гривні почав шалено падати. Економіка швидко загальмувала. Як і прогнозували раніше, відбувся спад у металургії, яка відіграла роль локомотиву в українському експорті. Незабаром виявилось, що все більше банків в Україні мають проблеми, а в деяких Національний банк України (НБУ) запровадив тимчасову адміністрацію. Водночас НБУ заборонив дострокове зняття вкладів, хоча насправді значна частина банків і так запровадила власні обмеження. Результат – власники термінових вкладів досі мають проблеми з виплатою грошей, навіть якщо минув термін їх реалізації.

На ситуацію з гривнею наклався конфлікт навколо голови НБУ Володимира Стельмаха. Юлія Тимошенко домогалась його відставки, а президент – захищав. Нещодавно колишній

Фото: Петро Андрусенко

американський радник українського уряду Андерс Аслунд в інтерв'ю одному з українських тижневиків сказав: „Важко знайти більш некомпетентний Нацбанк, ніж в Україні“. Схожий конфлікт мав місце й раніше у випадку голови Фонду державного майна Валентини Семенюк-Самсоненко, яку Верховна Рада остаточно звільнила наприкінці грудня 2008 року. Що цікаво, тоді президент захищав голову Фонду, яка є членом Соціалістичної партії України!

На економічну кризу своєю чергою наклалась газова війна з Росією. Після тривалої боротьби, за якою спостерігала Європа, було досягнуто компромісу. Однак все ще складно точно оцінити його „вартість“. Головне питання: чи матиме України можливість регулярно та вчасно оплачувати „Газпрому“ поставлений газ.

30 січня цього року громадяни України мали честь вислухати чергове звернення Віктора Ющенка до народу. Президент у вельми драматичній формі передав своїм співвітчизникам інформацію, що вся відповідальність за економічну кризу лежить виключно на прем'єрці Юлії Тимошенко. Це вона винна у підписанні невигідного газового контракту. „Я підкреслюю, повну відповідальність, відповідно до Конституції, за економічне становище, за зрив бюджетного процесу, за руйнацію банківської системи несе

особисто прем'єр-міністр Юлія Тимошенко“. Тимошенко не забарилась і тієї ж ночі відповіла: „Всі люди побачили, що президент — це не той лідер, якого вони потребують в час, коли Україна проходить випробування на міцність під ударами потужної всесвітньої економічної кризи“.

Наразі Україні бракує насамперед фінансових засобів для стабілізації економічної ситуації. У листопаді 2008 року країна підписала умови з Міжнародним валютним фондом щодо кредиту в обсязі 16,4 млрд. доларів. Перший транш отримали ще минулого року. А наступний запланували на середину лютого поточного року. Однак не судилось. Делегація МВФ перебувала в Україні майже два тижні, і коли 6 лютого залишила Київ, виявилось, що кредитування України призупинили. Причини затримання кредиту озвучив Віктор Ющенко на закритій частині засідання Ради Національної Безпеки та Оборони. На його думку, між МВФ та урядом існує велика розбіжність щодо оцінки валового продукту на 2009 рік. Юлія Тимошенко передбачила, що ВВП України зросте на 0,4 %. А МВФ вважає, що зростання взагалі не буде, лише значний спад, оцінений на -8 %. До того ж різняться оцінки рівня інфляції. МВФ прогнозує її на рівні 16 % замість обіцяних урядом 9,5 %. Тим самим МВФ домагався від

ціна газу може становити 600 доларів за 1 тис. куб. м. „Ми не маємо права споживати вдвічі більше газу, ніж поляки. Ми не можемо бути найбільшим покупцем газу в Європі і мати найменший ВВП на душу населення“, — обурився він. Крім того, Яценюк зауважив, що для нього „дуже дивною видається поведінка опозиції в цій газовій війні“. „Якби сьогоднішня опозиція була владою і привезла б такий газовий контракт, то сьогоднішня влада, якби стала опозицією, винесла б її на вилах“, — переконаний експер.

5 лютого Сомалійські пірати покинули борт українського суховантажу „Файна“, на якому знаходяться 17 моряків-українців. Пірати погодилися покинути судно після того, як їм було заплачено викуп 3 млн. дол. Судно вирушило своїм ходом до Кенії, всі моряки в задовільному стані, окрім капітана корабля, який помер від серцевого нападу ще в перший день захоплення. Судно було захоплене 25 вересня минулого року.

5 лютого Верховна Рада не підтримала резолюцію про недовіру уряду Юлії Тимошенко в рамках розгляду питання про соціально-економічну ситуацію в країні та дій влади в боротьбі з кризою. За це рішення проголосували 203 депутати з 226 необхідних. За резолюцію, ініціатором якої був лідер Партії регіонів Віктор Янукович, проголосувало від Партії регіонів — 172 депутати, від БЮТ — 1, від НУНС — 10, від Компартії — 20. Перед голосуванням спікер парламенту Володимир Литвин зачитав прізвища депутатів, які були відсутні в залі та попередив, що в разі голосування з їхніх карток ці голоси не будуть враховані. В Партії регіонів за відставку не голосували Василь Грицак, Святослав Піскун та Тарас Чорновіл. Це вже друга спроба висловити недовіру уряду. Раніше в липні Партія регіонів вже ставила питання недовіри уряду, однак за це рішення тоді проголосувало лише 174 депутати.

7 лютого Україна отримала позитивну відповідь від Росії на прохання виділити кредит, однак оприлюднені у ЗМІ вимоги Росії для його надання не відповідають дійсності, заявляє прем'єр Юлія Тимошенко. Вона зазначила, що „веде дискусію з багатьма країнами, щоб на урядовому рівні забезпечити необхідні кредити для покриття планового дефіциту бюджету“. Тимошенко нагадала, що написала листи урядам Росії, США, Японії, Китаю, керівництву Європейського Союзу та інших країн з пропозицією сприяти укладенню відповідних угод. Водночас, Ющенко звинуватив Тимошенко в тому, що отримання кредиту від Росії було частиною газових домовленостей, які прем'єр уклала на користь Росії.

7 лютого Споживчі ціни в Україні в січні 2009 року зросли на 2,9 %.

7 лютого У дуже важкому бою проти претендента Маркоса Рене Майдани український чемпіон світу за версією WBA у першій напівсередній вазі Андрій Котельник відстояв свій титул. Перемога над аргентинським панчером далася Котельнику з перевагою лише в один бал.

9 лютого Народний депутат, заступник голови Партії регіонів Сергій Львовичін вважає, що розгляд у парламенті питання про відставку уряду „не був своєчасним”. Він заперечив звинувачення на свою адресу, які розповсюджені у ЗМІ деякими членами Партії регіонів, що він форсував відставку Юлії Тимошенко з посади прем'єр-міністра без консолідації необхідних 226 голосів депутатів.

10 лютого У Секретаріаті президента не виключають відсторонення Леоніда Черновецького з посади голови Київ-міськдержадміністрації. Такий варіант можливий, якщо Черновецький і надалі буде ухвалювати рішення, що порушують законодавство, в тому числі і те, що стосується підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги.

10 лютого Національний банк увів тимчасову адміністрацію в банк „Надра”, який входить до групи найбільших. З урахуванням банку „Надра”, тимчасова адміністрація уведена вже в шести банках.

11 лютого США готові розглянути прохання України про надання кредиту. „Я можу сказати, що ми спробуємо підтримати українську владу, якщо зможемо”, – сказав прес-секретар Державного департаменту США Роберт Вуд.

11 лютого Міністерство з надзвичайних ситуацій отримає від Світового банку грант на 500 мільйонів доларів на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій. „Гроші лежатимуть в одному з банків, і використовуватимуться за необхідності виключно для ліквідації надзвичайних ситуацій”, – сказав міністр МНС Володимир Шандра. 77 мільйонів євро підуть на добудову об'єктів ядерної безпеки, зокрема, на сховище відпрацьованих відходів ядерного палива, 58 мільйонів євро – на об'єкт „Укриття”. В 2008 році МНС отримало 600 мільйонів гривень міжнародної допомоги.

11 лютого Рада нацбезпеки та оборони доручила генеральному прокурору та СБУ провести в місячний термін перевірку дотримання українськими посадовими особами законодавства при проведенні переговорів та укладенні контрактів щодо газу з Росією. Як відомо, остаточні переговори провела та

уряду скорегувати бюджет і зменшити дефіцит. Проблема полягає в тому, що Тимошенко, всупереч позиції президента, стверджує, ніби зміни до бюджету можливі у травні.

У цій ситуації уряд Тимошенко шукає грошей з інших джерел. Зокрема, звернулись до кількох країн з проханням позичити 5 млрд. доларів. Однак це завершилось черговим скандалом, оскільки оточення президента інформувало про проведення Юлією Тимошенко таємних розмов у справі кредиту з Росією. Президент Ющенко на засіданні РНБО порівняв спроби Тимошенко домовитись з Кремлем з пактом Молотова-Рібентропа. Ющенко та його люди звинуватили прем'єрку, що угода містить додаткові таємні пункти, які загрожують інтересам України. Тимошенко звинувачу-

дента поставився до цього з підозрою і вважає, що уряд прагне приховати правду. Водночас в оточенні президента виразно бракує розуміння, що неустанна критика уряду провокує зниження авторитету України. А це реально впливає на ставлення інвесторів. Щоправда, всупереч вкрай песимістичній версії, згадуваний Андерс Аслунд, як і директор Європейського департаменту МВФ Марек Белка, підтвердив, що ризик дефолту для України наразі низький.

Можливо, все не так погано, як кажуть песимісти. Однак зайвим оптимізмом ситуації також не виправиш. Прогнози щодо безробіття високі, однак наскільки реальним воно буде, важко сказати. У 1990-х роках Україні штучним способом вдавалось утримувати низьке безробіття за до-

Зі свіжого анекдоту. „Новини: Сьогодні уряд України оголосив про крах економіки країни. Першими на сигнали SOS прибули сомалійські пірати“.

чення відкидає, зазначаючи водночас, що її уряд звертався до кількох держав у справі кредиту, але відгукнулася лише Росія.

Ситуація, яка склалась навколо кредиту – важлива проблема для економіки країни. Юлія Тимошенко не хоче коригувати бюджет, стверджуючи, що прогнози МВФ, з точки зору України, занадто песимістичні, а певні тенденції, які з'явилися останніми тижнями, „особливо щодо експорту”, дозволяють поглянути на ситуацію більш оптимістично. Однак без фінансової допомоги ззовні Україні не справитися. Якщо йдеться про російський кредит, головне питання стосується прозорості умов: важливо, аби ймовірна угода не містила додаткових „таємних” пунктів.

Головна проблема з оцінкою реальної економічної ситуації в Україні полягає у використанні економічних показників у політичній боротьбі. Тим самим експерти (в залежності, чи з боку президента, чи з боку прем'єра) обґрунтовують протилежні позиції. Прем'єрка зазначає, що не все так погано, як говорять. Але водночас при рапортуванні про стан української економіки наказує перейти на „європейські” стандарти: замість щомісячних публікацій про економічні показники озвучувати їх раз у квартал. Секретаріат прези-

дента поставився до цього з підозрою за свій рахунок.

Все більше критичних думок за кордоном лунають на адресу українських приготувань до Євро-2012. І без економічної кризи Україна мала проблеми з дотриманням графіку „головним чином з приводу політичної кризи”. Наразі, попри критичні оцінки, Україна досі разом з Польщею є рівноправним господарем Чемпіонату.

Остання економічна криза почалась восени минулого року і помилки українських політиків після 2004 року даються взнаки. Згідно з оцінкою бізнес-регулювання „Doing Business”, аж 144 країни випереджають Україну за умовами для ведення бізнесу. Україна посідає 134 місце серед 180 країн за рівнем корупції. Власне на корупцію посилаються насамперед дехто з закордонних інвесторів, залишаючи український ринок, а не на кризу. Врахуйте також, що „Fitch Ratings” знизило рейтинги стосовно України. Однак найгірше, що українські політики не в стані об'єднатись перед обличчям кризи. На жаль, важко бути оптимістом, адже Україна в очікуванні президентських виборів. Отже, громадянам залишається розраховувати лише на самих себе, як колись у нелегкі дев'яності.

Петро Андрусечко, Київ

„Україна повинна бути найбільше зацікавленою...”

➤ 13 лютого міністр закордонних справ Польщі Радослав Сікорський представив у Сеймі щорічний звіт уряду про закордонну політику. На перший погляд, керівник польської дипломатії приділив Україні небагато уваги. Він згадав її у своєму виступі лише шість разів. У 2006-му міністр закордонних справ Стефан Меллер (нині вже покійний) згадав Україну вісім разів, роком пізніше міністр Анна Фотиґа – одинадцять разів. Фактично, у цьогорічному звіті польського міністра Україна була присутньою, але найчастіше тільки як один з елементів політики Польщі або ЄС стосовно східних сусідів.

Звітуючи про польську закордонну політику 2008 року, Сікорський визнав успіхом польсько-шведську ініціативу Східного Партнерства (одобрену ЄС у червні), метою якої є тісніша співпраця між Україною та її шістьма східними сусідами: Україною, Молдовою, Білоруссю і трьома країнами Південного Кавказу. Прийняття проекту Східного Партнерства, – сказав міністр, – свідчить про визнання Європейським Союзом польської компетентності у східних питаннях. Серед небагатьох поразок польський міністр згадав відсутність рішення Північноатлантичного Альянсу про надання Україні та Грузії Плану дій щодо членства, який вважається обов'язковим етапом на шляху прийняття цих країн до НАТО.

Цього року, – зазначив міністр, – з перспективи польських інтересів особливо важливим є втілення проекту Східного Партнерства. Завдяки йому європейські партнери Польщі на Сході отримають підтримку для проведення модернізаційних реформ. Результативне запровадження цих реформ відповідно позначиться й на підвищенні стандартів і норм політичного та економічного життя, що своєю чергою полегшить цим країнам вступ до ЄС.

Польща й надалі сприятиме інтеграції України в структури західного світу. Однак, – підкреслив Сікорський, – саме Україна повинна бути найбільше зацікавлена в такій інтеграції. Модернізаційні зусилля вимагають від

українських еліт і суспільства почуття відповідальності за державу і незворотності реформ. Проблеми, з якими сьогодні бореться Україна, жодним чином не повинні заперечувати той факт, – зауважив польський міністр, – що ця країна є демократичною, тобто такою, в якій ім'я переможця виборів не є визначеним до голосування.

Сікорський у своєму виступі нагадав про січневий газовий конфлікт між Росією та Україною. Підкреслив, що проблеми такого типу тягнуть за собою наслідки, які далеко виходять за суто двосторонні стосунки. Польський міністр висловив задоволення з приводу того, що вся Європа нарешті визнала значення польських аргументів щодо енергетичної безпеки, які висували й попередні польські уряди, та представив пропозиції Польщі стосовно розвитку перспективної політики енергетичної безпеки ЄС. Виходячи з цього, – підкреслив він, – Польща продовжуватиме політику диверсифікації джерел і шляхів доставки енергоносіїв. Новим напрямком діяльності у цій сфері будуть країни, які належать до Східного Партнерства, а також держави Перської Затоки.

Наступним важливим напрямком польської закордонної політики повинна бути допомога в розвитку. Її пріоритетними адресатами має бути Східна Європа та країни, де дислоковано польські війська.

Багато уваги міністр Сікорський присвятив ситуації, що склалася на кордоні та в польських консульствах. Нагадав, що входження Польщі до Шенгенської зони спричинило проблеми з в'їздом до Польщі, особливо для громадян її східних сусідів. Цю ситуацію частково має поправити підписання угод про малий прикордонний рух. Найважливіша з них – з Україною, нагадав міністр, була підписана й передана до Сейму в грудні 2008 року. Сікорський закликав парламентарів якомога швидше розглянути цей документ. Наступним заходом, спрямованим на покращення візових умов для громадян України, є відкриття двох нових консульств – у Вінниці та Севастополі, а також початок роботи новозбудованого Генерального кон-

підписала угоду прем'єр-міністр Юлія Тимошенко.

12 лютого До Криму прибув міністр оборони Російської Федерації Анатолій Сердюков. Згодом має відбутися виїзна колегія Міністерства оборони РФ, під час якої розглядатиметься питання про передачу українській стороні деяких об'єктів і підприємств Чорноморського флоту. Зокрема йдеться про судноремонтний завод, спортивний клуб ЧФ і нове недобудоване житло для моряків.

12 лютого Російський „Внешнекономбанк” відкрив „Промінвестбанку” кредитну лінію на 1 млрд. дол. Згідно з наданою інформацією, в рамках відкритої кредитної лінії було надано перший транш кредиту розміром 390 млн. дол. „Внешнекономбанк” став власником пакету акцій „Промінвестбанку” розміром 75 % + 3 акції в січні 2009 року.

12 лютого Міністр фінансів Віктор Пинзеник подав у відставку. „В нинішніх умовах професійна позиція міністра фінансів стала заручником політики. Змінити цю ситуацію міністр фінансів не може. Як і не може відмовитися від своїх професійних підходів. У таких умовах моє подальше перебування на посаді міністра фінансів України не має сенсу”, – зазначив Пинзеник.

12 лютого Кабінет Міністрів дозволив продавати залізничні квитки через Інтернет, спеціалізовані автомати самообслуговування (кіоски) і мобільний зв'язок.

13 лютого Міжнародне рейтингове агентство „Fitch Ratings” знизило довгостроковий рейтинг України за зобов'язаннями в іноземній і національній валюті на одну сходинку – до „В” з „В плюс”. Прогноз рейтингів залишається негативним через загрозу поглиблення валютної та банківської кризи в країні, говорить в повідомленні агентства. На цьому тижні „The Wall Street Journal” повідомила, що МВФ може призупинити кредитування України через зростаючий дефіцит бюджету. „Fitch” вважає, що другий транш кредиту фонду буде отриманий Києвом із затримкою. Експерти агентства прогнозують скорочення ВВП України на 4,5 % в цьому році.

13 лютого Україна підключається до спеціальної міжнародної ініціативи з боротьби з тероризмом, зокрема в зоні дій сомалійських піратів. Про це заявив президент Віктор Ющенко. За його словами, українська сторона має заплатити кілька мільйонів доларів, щоб забезпечити супровід нашими кораблями суден, які йдуть під укра-

їнським прапором або доставляють українські вантажі.

13 лютого Європейський Союз виступає за тіснішу інтеграцію з Україною, Грузією і Азербайджаном. Про це заявив прем'єр-міністр головної в Євросоюзі Чехії Мірек Тополанек. За словами Тополанека, інтеграція припускає спрощення візового режиму, участь України, Грузії і Азербайджану у ряді програм ЄС. При цьому прем'єр Чехії зазначив, що „йдеться не про членство в ЄС, а про тісне зближення”.

16 лютого Якщо б вибори до Верховної Ради відбулися найближчим часом, у парламент пройшли б п'ять політичних сил: Партія регіонів – 25,8 %, Блок Юлії Тимошенко – 15,6 %, Блок Арсенія Яценюка – 10,4 %, Компартія – 5,5 %, і Блок Литвина – 5,3 %. Партія Народний союз „Наша Україна” не змогла б побороти 3 % бар'єр, набравши 2,7 % голосів. Про це свідчать дані соціологічного опитування, проведеного Центром соціальних досліджень „Софія”.

17 лютого Посла Росії в Україні Віктора Чорномірдіна можуть оголосити персоною нон грата – заявив міністр закордонних справ Володимир Огризко. Він висловив протест проти недружніх і вкрай недипломатичних оцінок, коментарів і висловлювань на адресу України та її керівництва з боку Чорномірдіна. Посол Росії в Україні заявив для однієї із газет таке: „з цим українським керівництвом домовитися не можна. Прийдуть інші люди – подивимося... Обов'язково тверезі придуть, нормальні”.

17 лютого Уряд ухвалив рішення про участь держави у збільшенні капіталів комерційних банків в обмін на частину їхніх акцій.

18 лютого Україна перебуває в найглибшій серед країн світу фінансово-економічній, банківській, політичній і соціальній кризі через те, що прем'єр Юлія Тимошенко в момент розпаду світової кризи неправдиво заявила, що Україну глобальна криза обійде. Про це йдеться в заяві секретаря Ради національної безпеки й оборони України Раїси Богатирьової.

18 лютого Близько 70 % росіян вважають можливим загострення відносин з Україною через питання приналежності Криму. Такі результати опитування громадської думки, яке провів Всеросійський центр дослідження громадської думки в 42 регіонах Росії.

19 лютого Верховна Рада Криму заявляє про недоцільність відкриття в Сімферополі представницького офісу

сульства у Львові. Керівник польської дипломатії переконаний і в тому, що найближчими роками необхідно інвестувати кошти в інфраструктуру польського представництва в Києві.

В цьогорічній промові міністра Сікорського відчутний більший, ніж у минулому, реалізм, а можливо, й скептицизм стосовно України. Польща сприятиме інтеграції України в структури західного світу, але зусилля в цьому питанні повинна зробити передовсім сама Україна. Це останнє твердження, безперечно, правдиве, адже немає сумнівів у тому, що в політиці Польщі щодо України відбувається суттєва еволюція. Після Помаранчевої революції Польща однозначно висловлювалася за прийняття України до ЄС і НАТО. Сьогодні польський міністр закордонних справ охоче говорить

є спроба впровадження польсько-українських відносин у ширший контекст стосунків ЄС з його східними сусідами. Невипадково у виступі кілька разів згадується Східне Партнерство – ініціатива, що вважається одним з найпомітніших успіхів польської дипломатії від Сікорського. Впродовж останніх років – принаймні після Помаранчевої революції – Польща вважала Україну своїм найважливішим, найперспективнішим партнером на сході, розуміючи, що не можна проводити єдиної спільної політики щодо східних партнерів, а концепція УЛБ (Україна–Литва–Білорусь) паризької „Культури” втратила свою актуальність. Натомість Україна вважала Польщу одним з декількох важливих партнерів у рамках ЄС і НАТО. Сьогодні можна констатувати, що ця аси-

Польща й надалі сприятиме інтеграції України в структури західного світу. Однак, – підкреслив Сікорський, – саме Україна повинна бути найбільше зацікавлена в такій інтеграції.

про розвиток співпраці України з Унією в рамках Східного Партнерства, оминаючи питання гіпотетичного членства України в ЄС чи навіть визнання перспективи такого членства Унією, в чому зацікавлена українська влада. І, що важливіше, польський міністр взагалі оминав питання наближення України до НАТО. Важко сказати, чи це є проявом реалізму – усвідомлення того, що після війни в Грузії та перед виборами в Україні в 2010 року не варто розраховувати на прийняття цієї держави до Північноатлантичного Альянсу – чи радше політичної гри, метою якої є підтримка скептичніше налаштованими державами Західної Європи кандидатури польського міністра на пост генерального секретаря НАТО. Сікорський не згадав про головний проект, який спільно реалізують Польща і Україна – Євро-2012, можливо небезпідставно вважаючи, що цей проект з огляду на економічну кризу може не дійти до свого успішного завершення. Не згадав він також про нові польсько-українські пропозиції щодо співпраці у сфері енергетики – такі, як спроба реактивації відомого проекту трубопроводу „Одеса–Броди–Плоцьк”, яким каспійська нафта могла би транспортуватися, оминаючи Росію, до Польщі та Західної Європи.

Наступною новиною, представленою міністром закордонних справ,

метрія у взаємостосунках виправлена. Україну визнано одним з декількох важливих для Польщі східних сусідів ЄС, об'єднаних ініціативою Східного Партнерства. Такий підхід з перспективи Польщі не є а пріорі хибним. Польща повинна розвивати стосунки як з Україною, так і з Білоруссю та країнами Південного Кавказу, а якщо їй вдасться до цієї співпраці підключити країни ЄС, то це піде лише на користь. Натомість новий підхід міністра Сікорського напевне засмугить численних у Польщі і менш численних в Україні прихильників тези про особливий характер відносин, що поєднують ці дві країни. До того ж, підкреслюючи значення Східного Партнерства, треба зауважити, що міністр Сікорський не представив конкретних пропозицій, в якому напрямку воно могло б розвиватися, як саме використати його для наближення України, Білорусі, Грузії до ЄС. Не висловився він також з приводу пропозицій Європейської Комісії, представлених у грудні 2008-го, не згадав про перший саміт Партнерства, який повинен відбутися навесні цього року.

Ну і останнє – візи та кордон. Добре, що Польща має намір відкрити в Україні два нові консульства, хоча треба нагадати, що спочатку їх планувалося три. Від відкриття консульства в Івано-Франківську відмовилися.

Фото: архів

Міністр закордонних справ Польщі Радослав Сікорський

В грудні 2008-го підписано не угоду про малий прикордонний рух, а протокол до цієї угоди. Документ у первинній формі було (зі значним запізненням) прийнято в березні минулого року. Однак його постанови не відповідали нормам ЄС (вказувалося зокрема на занадто широку прикордонну смугу), довелося їх коригувати, що відсунуло набуття чинності угоди щонайменше на кільканадцять місяців. Невідомо також, як Польща оцінює нинішню візову політику ЄС стосовно України. На думку громадян цієї країни, нинішня ситуація не є доброю. Угода про лібералізацію візового режиму, підписана в 2007-му, полегшує подорожі лише певним категоріям громадян. У жовтні 2008-го почалися переговори про запровадження безві-

зового режиму, але вони протривають щонайменше кілька років. На жаль, ми так і не дізналися, як до цього процесу ставиться Польща.

Помаранчева Україна, безперечно, розчаровує. Хоча вона, на відміну від деяких своїх сусідів, є демократичною країною, – що слушно відзначив Сікорський, – однак багатьох сподівань, які на неї поклалися в 2004-му, не справджує. Добре, що Польща це розуміє. Натомість було би помилкою обмеження співпраці з Україною і відмова від деяких планів, які Польща декларувала після української революції, лише тому, що їхня реалізація вимагає часу і не гарантує польським зверхникам негайного політичного зиску.

А. Ш., Варшава

США. Напередодні кримські депутати направили керівництву України звернення із закликом утриматися від такого кроку.

19 лютого Партія регіонів наполягає на розгляді питання відставки міністра закордонних справ Володимира Огризка через його випад у бік посла Росії в Україні Віктора Черномірдіна.

19 лютого Верховна Рада провалила чотири закони про зниження податків. Зокрема, парламент не підтримав в першому читанні проект закону „Про термінові заходи з упередження наслідків світової фінансової кризи та про внесення змін до деяких законів України”, внесений народним депутатом Сергієм Терехініним (фракція БЮТ). Парламент не підтримав також два подібні законопроекти Віктора Януковича.

19 лютого Верховна Рада утворила Тимчасову слідчу комісію з питань розслідування обставин порушення Конституції та законів посадовими особами Київської міської ради та її виконавчого органу.

20 лютого Під час зустрічі з президентом Віктором Ющенком обговорювалася можливість підписання спільної заяви парламенту, уряду, Нацбанку та виконувача обов’язків міністра фінансів щодо виходу країни з кризи. Про це заявив голова Верховної Ради Володимир Литвин, наголосивши, що для виходу з кризи необхідно відшукати додатково 20 млрд. грн., щоб зменшити дефіцит бюджету, який сьогодні становить близько 50 млрд.

20 лютого На засіданні ради коаліції Тимошенко поставила перед „НУ–НС” питання „ребром”: або фракція погоджується на кадрові ротації, або БЮТ знову розгортає переговорний процес із Партією регіонів про створення альтернативної більшості. Союзники узгодили кандидатури, які отримають портфелі в Кабінеті міністрів. Так, міністром фінансів стане нинішній заступник голови відомства Анатолій Мярковський. Його діяльність буде курувати нинішній голова правління Swedbank Сергій Тігіпко, для якого спеціально введуть посаду віце-прем’єра з питань фінансів. Також з’явиться посада віце-прем’єра з ПЕК. Її посідає керівник групи радників прем’єра Віталій Гайдук. Крісло голови Міністерства юстиції Микола Онішчук звільнить для свого колеги з „НУ–НС” Віктора Шемчука. В крісло голови Мінвуглепрому сяде член Української народної партії, экс-заступник голови губернатора Донецької області з питань вугільної промисловості Олександр Клименко. Саме УНП дала два вирішальні голоси при створенні нинішньої коаліції.

Богдан Рубчак: „Життя цікаве своїм різноманіттям і ролями...”

➤ Богдан Рубчак народився 1935 року в Калуші у родині кооператора. Під час війни виїхав із батьками до Німеччини: спершу жив у Кауфбойрені, а пізніше – у переселенчому таборі в Діллінгені. В кінці 1948 року переселився з матір'ю до Нью-Йорка, а трохи згодом – до Чикаго. Нині живе в штаті Нью-Джерсі.

Богдан Рубчак – один із чільних представників Української Нью-Йоркської Групи, автор сімох збірок поезій, майже сотні незібраних віршів українською й англійською мовами, низки критичних статей і рецензій. Редактор зібраних творів Антонича (з С. Гординським), антології „Координати” (з Б. Бойчуком) та збірки наукових статей про українську літературу.

Рубчак отримав ступінь доктора порівняльної літератури й викладав у Манітобському та Ратгертському університетах і понад тридцять років – в Іллінойському університеті (Чикаго). Викладав курси україністики як професор-гість у Чиказькому й Нортвестернському університетах. Нині він професор-емерит.

Найперше хочу сказати, що наше спілкування з Богданом Рубчаком я сприймав би радше як розмову, а не інтерв'ю, оскільки з Рубчаком таки цікаво говорити, а не розпитувати його, бо, розпитуючи, можна „зависнути” у енциклопедичних норах Рубчакової пам'яті. Інше – наші розмови точаться уже кілька років поспіль, то вживу, то за посередництвом Інтернету, й мені ще й досі цікаві його історії, міфологеми і погляди. Я називаю Рубчак у своїх електронних листах Патріархом, і не тільки тому, що його борода схожа на бороди біблійних пророків, а також на знамениті бороди американських поетів від Вітмена до Гінзберга, але й тому, що його позиція в українській культурі (хай поза межами України) справді вагома і ваговита, патріарша.

Богдане, мабуть, почну з того, чого в жодних інтерв'ю з вами, принаймні я, не зустрічав: родинні корені та Калуш.

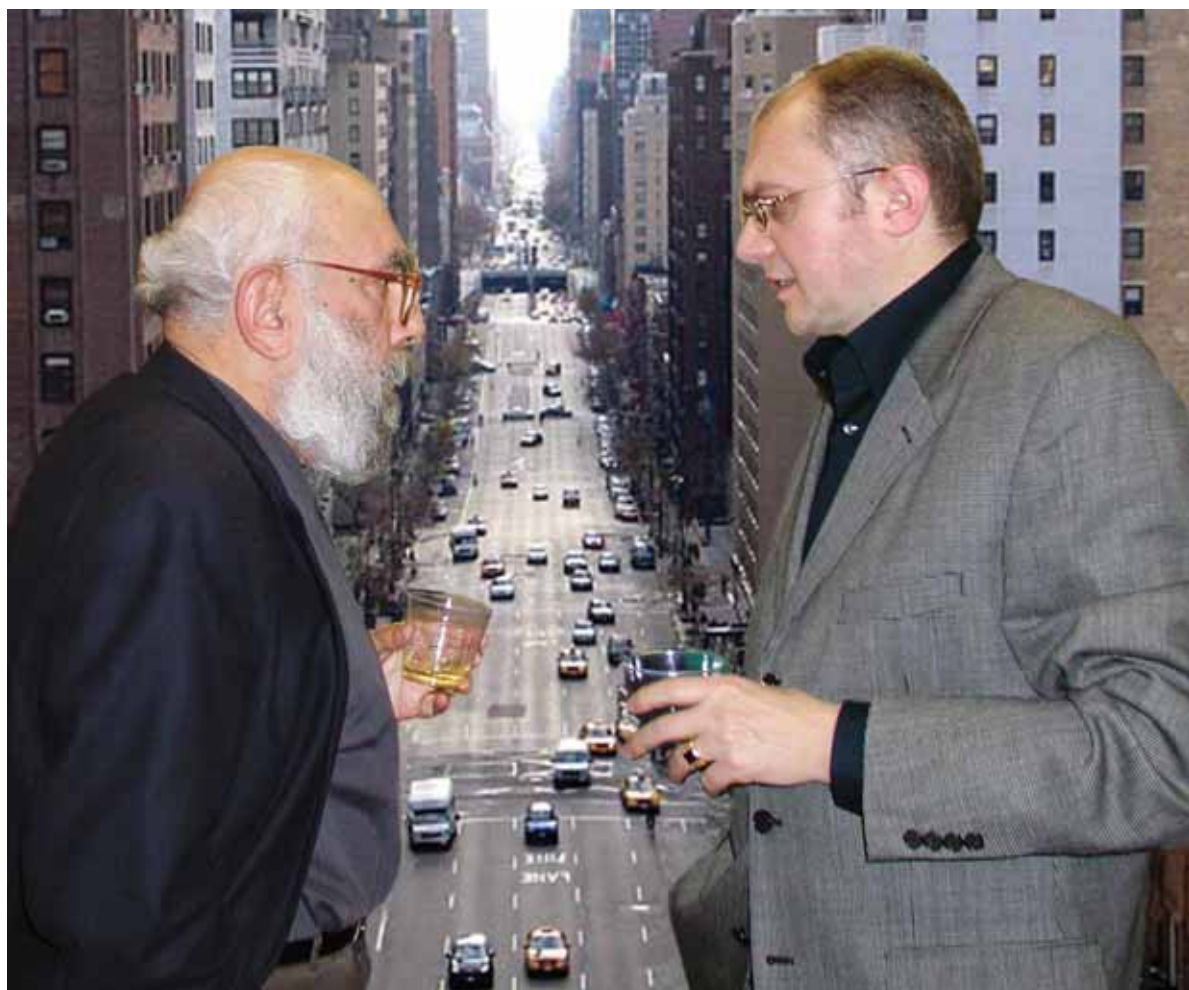
Багато Рубчаків вийшло з Калуша, і багато в ньому залишилося. Мій батько Ярослав був директором місцевої філії Союзу Кооператив. Він любив літературу й театр, рецитував вірші класиків на всяких імпрезах, організував самодіяльні театральні гуртки по селах. Змалечку я чув поетичну мову й спів у нашому домі. Батько походив із багатодітної родини, отож у мене було багато дядьків і тіток. Його найстарший брат Іван став відомим актором і одружився з Катериною Коссак. Легендарна Рубчакова померла рано, але Іван („вуйко Ясько”) був мені і за „кумпля”, і за дідуся. Я його дуже любив. Одна з його доньок, Ярослава, вийшла заміж за Ярослава Барнича, а друга, Ольга, за Гната Юру. Частина Рубчаків спольщилася, але дехто з них став у ряди УПА. Для мене також була дуже дорогою мамина родина. В мамі Анни з Микульських була сестра Марія („цюця Маринця”), в заміжжі – Бедрій. Її сина Мирослава розстріляли нацисти, а її саму, з донькою Ксаверою, більшовики заслали до Сибіру. Типова доля типової галицької родини.

Знаю, що останнім часом ви працюєте над споминами, навіть чув уривок цих спогадів, присвячений початкам вимушеної еміграції, які мені видалися надзвичайно цікавими. Як просувається ця робота? Розкажіть детальніше про ваш задум.

Я починаю спогади нашим від'їздом з Калуша і закінчу, мабуть, повільним умиранням діаспорної культури (що за її сина я себе вважаю) на початку вісімдесятих років. У мене пам'ять дуже погана, зате уява трохи живіша. Отже, ці спогади будуть не так літописом, як літературним текстом. Пишу їх українською мовою, для читача в Україні, якому наш побут у широкому світі і душевні переживання молодого діаспорника мали би бути цікавими. На жаль, моє писання іде дуже поволі, бо постійно відривають мене від цієї роботи всілякі інші проекти.

Ваш приїзд до Америки, це був одразу Нью-Йорк чи якийсь інше місто? Якою вам виглядала Америка і перспектива американського життя у ті далекі тепер 50-ті роки?

Мій батько помер у Німеччині, і ми з мамою приїхали до Нью-Йорка 1948 року, коли мені тринадцятий минало. Тут ми жили два роки, а тоді переселилися до Чикаго. Підрісши, а зокрема познайомившись із молодими поетами з Нью-

Йорка, я туди їздив дешевим автобусом двічі-тричі на місяць, і дехто з ньюйоркчан мав мене за місцевого. Згодом ми, вже з моєю родиною, перенеслися на сім років до Нью-Йорка і Нью-Джерсі, а потім – назад до Чикаго. Тепер живемо в Нью-Джерсі. Своєрідна далекосяжна гра в теніс. Америка спочатку лякала, але я приїхав у такому віці, що скоро акліматизувався, зокрема коли пішов до школи. Познайомився з американськими любителями поезії, іншими цікавими ровесниками, почав слухати джаз, що його люблю й досі, ходити в театр, дивитись фільми. Гірше було мамі, якій доводилося дуже тяжко працювати. Я трохи допомагав, працюючи влітку та на вихідні.

Ви – ветеран корейської війни, принаймні якийсь час перебували у Кореї, коли Америка вела там війну. Чи цей військовий досвід для вас був визначальним чи, навпаки, вам хотілося його забути?

Самозамкнений і цілком штучний світ військового життя мене вельми зацікавив. Одне – читати про нього, а зовсім інше – його переживати. Після пластування в Альпах вишкіл не був для мене

особливо трудним. В Кореї я опинився негайно після війни, але там все ще було небезпечно, бо по деревах і дахах сиділи снайпери-партизани. Однак небезпека здавалася дрібницею супроти звуків і барв Далекого Сходу. Мені доводилося їздити по всій Південній Кореї й часто бувати в Японії. На жаль, я чомусь мало використав цей досвід, написавши про Корею тільки одне оповідання, уривок якого був недавно надрукований в „Українському журналі“. Але спогадів маю досить на все життя.

Ваша перша книжка „Камінний сад“ виразно індивідуальна – і стилістично, на мій погляд, разом із авангардизмом Юрія Тарнавського та екзистенційними рефлексіями Богдана Бойчука, найбільш наближалася до класичного українського модернізму. Якою була ваша настанова щодо поезії на початку вашого поетичного шляху?

На самому початку мого „поетичного шляху“ (скажімо, між 12-им і 18-им роком життя) я намагався наслідувати українських модерних класиків (Олеся, Зерова, Рильського), що про них я чув у переселенчо-таборовій гімназії, а по-

тім їх вивчав самотужки. Вступивши до американського університету, я познайомився з американською поезією, а також почав вивчати іспанську (приблизно) і французьку (досить солідно) мови і їх поезію. Німецьку мову я привіз із собою, і записався на вищі курси німецької літератури, зосередившись на експресіонізмі. Я почав читати „бітників“ і наймолодших українських поетів – Бойчука, Тарнавського, Андіївську, Вовк – і вирішив, що можна писати поезію інакше.

Безумовно, що Нью-Йоркська група – це не тільки Рубчак/Бойчук/Тарнавський, це – Віра Вовк, Женя Васильківська, Патриція Килина, частково Емма Андіївська і дещо молодші колеги, присутність яких кількісно та географічно розширила обшири Групи і, гадаю, що й стилістично, однак, переважно, три прізвища асоціюються з Групою. Ваше ставлення до цього?

Я вважаю це твердження не зовсім точним. Патриція Килина, як дружина Тарнавського й як вельми талановита поетка, була ближче до джерел Групи, ніж я в Чикаго. Також Женя дуже багато

спричинилася до наших перших публікацій як редактор студентської сторінки в „Свободі“. Дуже мені шкода, що вона замовкла і нині її поезії зовсім забуті.

З часом, так мені видається, ви більше і більше почали займатися літературознавством та критикою. А будучи професором славістики Іллінойського університету – ще й викладанням (студенти, докторанти). Чи ви припинили писати вірші, чи це тільки був маневр, що заспокоїти більш амбітних колег?

Я не аж настільки невротик, щоб перестати писати для заспокоєння колег. Видно, що я зрадив примхливій музи поезії, бо справді поезія не приходить так часто, як замолоду. Хоч іноді ще намотується якийсь „вершик“.

Про що була ваша дисертація і як склалася ваша професорська кар'єра в Америці?

Я здобув докторський ступінь з порівняльної літератури в Ратгерському університеті в Нью-Джерсі. Моя дисертація названа рядком із Октавіо Паса „Людина – це метафора“, і в ній я досліджую метафору на основі теорії Моріса Мерло-Понті про тілесні жести. Хоч мені вдалося сказати в ній дещо нового – трудна тема й трудні обставини писання (при повному навантаженні викладацьких обов'язків) привели до того, що я цей текст зненавидів і ніколи до нього не повертався. Щодо моєї академічної кар'єри, то мушу похвалитися, що я в ній ніколи не мав ніяких труднощів. Я почав викладати в Манітобському університеті в Вінніпегу на запрошення Ярослава Рудницького, там я зустрів свою майбутню дружину Мар'яну. Згодом викладав славістику в Ратгерському університеті на запрошення Івана Фізера. 1973-го року українська громада рекомендувала мене керувати нею фондовою українознавчою програмою. Фондація тривала два роки, а опісля університет включив її у власну систему. Мені вдалося організувати повну програму, включно з докторським ступенем, з українознавства. Це була перша в Америці програма, повністю оплачувана університетом. Я дуже любив свою професію, і тепер тужу за класами і зокрема за розмовами з розумними молодими людьми за семінарним столом.

Окрім колег із Нью-Йоркської Групи, у той час в Америці жили і працювали інші українські письменники, котрі в різний спосіб опинилися на Заході. З ким ви дружили і хто з них мав на вас особливий вплив?

Я знав особисто майже всіх поетів діаспори в США і Канаді – декого здалеку, декого ближче, а з деким дружив. Мені пощастило в Нью-Йорку бути сусідом Євгена Маланюка, і з ним я зустрічався декілька разів на тиждень. Ми проходилися милим містечком Форест Гіллс і розмовляли про поезію. Я дуже любив Вадима Лесича як людину і як поета, і подружив із куди старшим за мене Олегом Зуєвським. Але хто з них на мене впливав, мені сказати важко. Хай про це говорять інші.

Нью-Йорк та Чикаго. Як на мене, ці міста взагалі важко порівнювати, я майже не знаходжу ніякої подібності поміж ними. Чи ви назагал прив'язані до якогось місця, котре давало б вам почуття внутрішнього комфорту, чи для вас це не має принципового значення? Я з Чикаго трохи більше зжитий, мабуть тому, що в ньому провів найбільше часу.

З часом НЙГ, котра трималася виключно на ентузіазмі Бойчука та його умінні організувати видання, журнали, читання тощо, припинила своє існування (що цілком природно), ставши фактом історії української літератури, хоч поодинокі її творці ще видають книжки (Тарнавський, Бойчук, Андрієвська, Вовк) і намагаються перебувати у сучасному процесі України. А яке ваше відчуття цих змін, того, хто стоїчно споглядає і чиє мовчання інколи важливіше за бурхливу активність?

Передовсім, я аж так уже не мовчу, адже можна говорити і прозою, чи для вас це виключене? Мушу повідомити вас, що і ви, Василю, іноді говорите прозою. А по-друге, я постійно заявляю, погоджуючись із моїми друзями, що Нью-Йоркська Група – не парламент, аби розпадатися. Це було зібрання друзів, передовсім для того, щоб видавати поезію і з нею виступати. Ці потреби відпали, але дружба (або й сварка) триває.

Знаю, що ви – інтернетоголік. Стежите за всіма новинками української літератури і протягом декількох років поспіль ми з вами час від часу обмінюємося враженнями та спостереженнями. Як на мене, сучасна українська література лише за нечисленними винятками може конкурувати з європейськими аналогами в поезії чи прозі, решта – це якесь поголовне неонародництво і млявий псевдопатріотизм. Які ваші оцінки і ваші сподівання?

Над цими питаннями я думаю майже постійно. Пора, мабуть, погодитися з фактом, що молода література в Укра-

їні переживає гострі симптоми постколоніалізму, коли нові обрії манять, блищать, і їх хочеться негайно досягнути. Я вважаю себе за шанувальника творчості покійного Римарука, Герасим'юка, Федюка і, звичайно, Махна. Мені подобаються також поети, що їх я назвав „народними сюрреалістами“ – Голобородько, Воробйов, покійний Кордун, Григорів. Я намагаюся стежити й за молодшими, але їх уже, дякувати Богу, дуже багато. Винятково талановито серед них здається мені Маріанна Кіановська.

Не торкнутися теми „Україна і діаспора“ я просто не можу, розмовляючи з одним із присутніх творців української культури за межами України. Моє переконання, що глибинний розрив поміж діаспорою та Україною, попри сплановані заходи, які проводить українська держава щодо налагодження стосунків та співпраці, лише на поверхні свідчать про таку співпрацю, однак глибші пласти й надалі залишаються дискусійними, контроверсійними та, мабуть, конфліктними...

Так, це безумовно правда. І це стосується не тільки далекої, але й близької діаспори. Вельми талановитий Тадей Карабович якось зауважив, що коли поляки вшановують на всі боки своїх діаспорних письменників, то брати в Україні намагаються відсунути наших геть назад до Гамерики. Але я недавно висловив здогад про те, що „провід“ культури аж ніяк не вічний, зокрема в Україні. Адже здається, що ще вчора Корнійчук був заправником у літературі. Хто-хто??? А твори й здобутки залишаються. Те, що має вижити, виживе, а те, що має померкнути, померкне. Я сподіваюся, що Барка й Зуєвський переживуть багатьох із тих, хто нині судить, що рідне Народові, а що ні, і я абсолютно впевнений, що „симпатична жіночка“ Віра Вовк переживе добродія Яворівського.

У вас велика родина – дочки, внуки. Чи родинне життя є необхідним для митця? Чи просто було поєднувати обов'язки батька, університетського професора та українського літератора? Бо відомо, що виховання дітей та родинні обов'язки попросту „крадуть“ час, звичайно, що приємніше посидіти у кав'ярні, дискутуючи про поезію, чи обговорювати найновіший роман Гарсії Маркеса...

Життя цікаве своїм різноманіттям і ролями, які воно змушує нас грати...

Дякую за розмову.

Богдан Рубчак

ПРОМЕНИСТА ЗРАДА

Треба більшої самоти,
ніж та, що в чотирьох стінах :
треба, щоб в собі ти
назавжди впав на коліна.

Так багато треба прощань
з веснами, з ніжністю, з світом,
щоб торкнути променів грань
хоч раз льодовим своїм літом.

І треба так довго йти
в непростимо яснім промінні,
і в пустинях німих самоти
собі говорити тіні,

і падати в тьми обрив,
де овоч і ангел падав,
щоб у тінях, що ти освятив,
зацвіла промениста зрада.

ПОЕТОВІ

1.
Сьогодні
я поклав на долоню листок
і подумав про тебе, Богдане Ігорє Антоничу :
не було б затісно в листку,
хрущем
було б не страшно.

Сьогодні
я подумав про дні твої,
Богдане Ігорє Антоничу :
кімнати,
де регочуть грамотні міщани, –
а ти :
на щоках рум'яність, немов від швидкого бігу,
і так дуже хочеться досягнути чогось
там ...
там ...

2.
Відображення свої
ти дотиком дитинним лишав на живих свідках :
на липі,
на бджолі,
на ласкавих лисицях.
І вони
казали тобі, хто ти.

я знаю :
ти був добрий,
такий, як Божі свідки,
такий, як ті,
що їх мордують рибалки й дроворуби,
такий, яких люблять діти,
такий,
як посли з Золотомор'я.

3.
Сьогодні
я почув, Богдане Ігорє Антоничу,
як пританцювало до тебе чорне весілля –
чорне весілля
в зелених сап'янцях –
і взяло тебе
у вир своїх пісень.

Не було страшно – ні,
бо ти мав друзів
ласкаволистих,
безмежнооких, –
бо ти звав,
як бути самотнім.

Бо щоніч ти слухав
таємні розмови
доброзичливих Співучасників.

КАССАНДРА ГОВОРИТЬ

1.
В подиві брови зводиш. Ти не віриш устам моїм.
Деревом він прокляв би мене або крилатим кущем :
я зронила би ягід червоне сузір'я в долоні тобі.
Ти спрагу гарячки згасив би, спочив би у тіні віт,
і розпуття років не роздерло б тебе.

Я хотіла б сказати : лишися, шолом відклади, –
та дороги, як стріли, застрягли в зіницях моїх.
Я хотіла б сказати про ніжність, про вічність весни,
але то був би зойк божевільних пророків-надій.

Ні, не можеш зостатися тут, –
мусиш устати і йти.

2.
Він згоряє у сонці своїм, цей мій день.
Блудниці ноги цілують комусь і просять : “Помри !”
І застаються дерев кістяки та м'ясо зогниле рік.
Я з горлянки рву біль і приношу тобі, а ти кажеш :
Це хліб !”
Ти не віриш мені.

Але йди. Хоч не вір, а йди !
Ти не можеш спинитись на мить :
болота тисячами ротів ссуть сандалі твої.
Ти не можеш спочити ніде, бо кондори хижі ждуть,
бо обрію труп тяжить і піднести чоло не дасть,
бо ти – проклятий, як я :
проклятий прокляттям доріг.

О, підкуй колісницю свою, бо гостре каміння там.
Запали смолоскип свій – там ніч !
Зламається білість останніх вестальних дів, –
тож гори на шакалів різким зеленим вогнем.

Тож запалюй столицю днем,
а мене в боротьбі забудь.

Наївні

► Наприкінці 2008 року в просторі Project Room (PinchukArtCentre, Київ) демонстрували проекти дві найвідоміші групи молодих та критично мислячих українських художників – Р.Е.П. („Патріотизм. Мистецтво як подарунок”, куратор Клер Стеблер, 28.09–02.11) та SOSka („Мрійники”, куратор Олександр Соловйов, 14.11–14.12). В обох випадках за незвичними аббревіатурами стоїть колективний автор.

Група Р.Е.П. (Революційний Експериментальний Простір) створена в 2004 році у Києві як об’єднання митців, котрі почали безпосередньо працювати з оточуючою їх дійсністю, імітуючи політичну агітацію та використовуючи зразки народної революційної твор-

мову, художники формують розповіді-повідомлення, пов’язані з контекстом презентації робіт (зреалізовано 17 проектів в 11 країнах). „Патріотизм. Мистецтво як подарунок” має за тему спосіб існування мистецтва у суспільстві, стосунки художника та аудиторії, ринку, критики, ролі художніх інституцій тощо.

Настінний розпис у PinchukArtCentre зображає три шляхи розвитку мистецтва. На стіні ліворуч – традиційний спосіб, упорядкований та стабільний, в якому майбутнє визначається через минуле. Тут розквіт культури будується на далекоглядності, консерватизмі, а держава забезпечує фінансування (отже і „догляд”, і „нагляд”) мистецтва. Комерційний шлях (праворуч) – бурхливий та феєричний. В ньому усе

фотографії, група, чия назва водночас натякає і на злиднений стан мистецтва і на його (вимушену) продажність, сформувала власний творчий метод: провокаційні акції художників у публічному просторі стають засобом соціальної діагностики. SOSka керує неприбутковою галереєю-лабораторією, що стала базою для альтернативного художнього життя в регіоні, де відсутня адекватна сучасності мистецька інфраструктура.

Соціальне цікавить харківських художників так само, як репівців – політичне. SOSka знаходить своїх героїв в середовищі різних соціальних груп та молодіжних субкультур. „Готи” та „емо” (останні віяння в неформальній молодіжній моді) з’являються у серії фото „Українська готика”. Молодь позує на тлі „декорацій” власних навчальних закладів – дошки пошани, українського прапора чи портрета Президента, будучи водночас в і поза цим контекстом. Відірваність/відсутність контексту видається виразнішою у „Мрійниках”. Проект складається з п’яти великих фотографій, на яких емо ніби летять у повітрі, відео, в котрому молоді люди викрикують аморфні гасла на кшталт „Серце повне сліз”, „Хто я такий?”, „Навчіть мене виживати”, та вітрини з фотодокументацією створення проекту (фото зроблені чесно – герої літають у повітрі за допомогою батута).

Відірваність від контексту у „Мрійниках” позірна. Небо на „летючих” фотографіях обрамлене старими панельними будинками, а зображена дійсність, хоча й аполітична та позанациональна, творить власний контекст, основою якого є запозичення. Підведені очі, чорно-рожеві стріи, гіперемоційні та сумні настрої емо є такою ж скопійованою стилістикою, як реперська мода та кліпи в стилі R’n’B. Форма без змісту, невизначеність та безцільовий підлітковий протест – цей висновок SOSки досить песимістичний, адже група своїм проектом діагностує певну соціальну ситуацію, як кажуть самі художники, „досліджує процес глобалізації контексту”.

Спільними у описаних проектах (окрім поколінневої та світоглядної близькості їх авторів) є дві риси: якість і наївність. На перший погляд, таке поєднання неможливе, адже художня якість має за основу довге тренування, попередній досвід, володіння про-

Фото зроблені чесно – герої літають у повітрі за допомогою батута.

чості у своїх роботах. Поступово група відійшла від виставкової діяльності на користь акцій у публічному просторі. Сьогодні до її складу входять Микита Кадан, Жанна Кадірова, Володимир Кузнецов, Ксенія Гнилицька, Лада Наконечна та Леся Хоменко.

Проект „Патріотизм”, розпочатий у 2006 році, складається з набору малюнків, які відповідають основним суспільним поняттям – краса, прогрес, дія, товар, конкуренція тощо. Натхнення для розробки цього піктографічного письма група черпала в радянській традиції монументальної пропаганди та її реліктах у сучасній політиці, а також у розмаїтті брендів та логотипів, характерному для суспільства споживання. Використовуючи цю образну

крутиться довкола розважальності, „культура є товаром”, „інтелектуальний потенціал відпочиває”, а заможність маніпулює „споживанням прекрасного”. На стелі зображено шлях ідеальний, побудований за класичними принципами свободи, рівності та братерства, у якому мистецтво є незаангажованим, а інтелект, гласність, знання домінують. До розпису художники додали безкоштовну газету з пояснювальними текстами, а також низку зустрічей і дискусій.

Група SOSka сформувалась у жовтні 2005 року у Харкові і до середини 2006 року закріпила постійний склад (Микола Рідний, Ганна Крівенцова, Сергій Попов). Опираючись на традиції харківської школи соціальної

фесійною інформацією. Справді, як „Патріотизм...“, так і „Мрійники“ є логічними продовженням діяльності обох груп, відображають певний стилістичний та смисловий розвиток, цілісні і формально довершені. Означник „наївний“ пасує глядачам цих проєктів. Йдеться про наївність не в негативно-зневажливому сенсі, а в первинному: початково фр. паїф означало природний, інстинктивний. Українську публіку справді варто вважати наївною – такою, що не має достатньо знань, досвіду, моделей сприйняття критичного мистецтва. Художники свідомі цього. Репівці зазначають, що „сучасне мистецтво в Україні – це подарунок. Його приймають без прискіпливого аналізу, некритично, просто із вдячністю ... сприйняття художніх творів стає формою відпочинку“. Тому не дивно, що в пресі з'являються заголовки на кшталт „В Пінчуку показують емо“, а арт-критик Анатолій Ульянов нарікає на засілля „зарозумлих“ фраз у концепціях.

Художники в цьому випадку опиняються у пастці – маючи більше знань та досвіду, ніж публіка і навіть критики, вони створюють проєкти, зрозумілі вузькому колу не менш поінформованих осіб. Більшість „пінчуківської“ публіки залюбки грається у розшифровування однієї-двох піктограм „Патріотизму...“, однак не прочитає усе повідомлення. Тут можна розпізнати певну іронію – група Р.Е.П., яка приватизувала мову політики ще з 2004 року, мову безглузвих слоганів та політично-рекламних гасел, довела цю імітацію до досконалості. Як і політичні програми, наstinний розпис мало хто справді читає, ставлячись до нього поверхово, як до формальної гри – хоча автори хотіли б більш глибокого осягнення їх висловлювання та співвіднесення його з реальністю. Харківські художники взяли підлітків у співавтори, перетворившись на антропологів (йдеться про візуальні образи, адже творцем смислів проєкту є лише SO-Ska) та підвели глядача під перший рівень сприйняття проєкту – документації субкультури емо. Наскільки далі може піти українська публіка? Це питання не лише про контекст (який по-слідовно намагаються змінити художники), але й про моральний обов'язок митця та його роль у суспільстві. Не лише тематика, – сам факт існування таких проєктів в Україні породжує це універсальне запитання.

Тамара Злобіна,
Кам'янець-Подільський – Київ

Пісні свободи

► Попри існуючу в Україні любов до хорів і повсюдні колективні виконання народних пісень, на сьогодні немає колективу, який би міг робити обов'язкові щорічні тури всіма обласними центрами та збирати аншлаги, а у випадку Києва – ще й додаткові концерти. Такий хор, щоправда, є, але з-поза меж України: Кубанський козацький хор із Краснодару. Феномен цього хору, якому у 2011-му виповниться 200 літ, дивує багатьох цінителів народного мистецтва в Росії, Україні і по всьому світу. Починався

колектив як Співочий хор Чорноморського козачого війська, а за радянських часів отримав статус державного та нинішню назву.

„Боже Всесильний, дай мені крила, я на Кубань як орел полечу“, – починається перший із трьох компакт-дисків пісень під загальною назвою „Музичне приношення Україні“. На четвертому диску записано козацькі танці від студії танцю при хорі. До першого диску ввійшли записані на Кубані та проспівані хором козацькі пісні і балади (деякі літературного походження). До другого – ліричні, жартівливі пісні, записані на Кубані. До третього – пісні, написані кубанською говіркою (балачкою) різними авторами, у т. ч. керівником хору Віктором Захарченком. Деякі з них звучать цілком літературною мовою.

„Своїми авторськими творами я намагався в міру своїх сил примножити народну музичну скарбницю України. Я чув, як в Україні співають мої пісні. Це мене радує та надихає писати нові й нові пісні“, – написав Захарченко у передмові до диску. Його пісні й справді дихають кубанською традицією і доповнюють той багаж пісень із народу, що його він виніс із рідної станиці Дядьківської та зібрав по Кубані. Коли Захарченко пише про виконувани „українські, російські і кубанські пісні“, він має рацію: не все співане на Кубані „балачкою“ принесене з України, і не всі кубанці мають українське походження, а й російське також. Вживання російських слів у „балачці“ настільки нетипове для суржика, що перше враження – зіпсутість мови, а однак все значно складніше: у степах Кубані народилася нова тотожність україно-російсько-кавказького пограниччя, іменованого західними дослідниками „фронтиром“. Мова пісень Кубані – це мова цього пограниччя свободи.

Воля проглядається у всьому – у стилі поведінки хору на сцені, у виконанні жартівливих пісень, що їх співали по всьому СРСР-у, від „Вареничків“ до неповторного кубанського варіанту „Розпрягайте хлопці, коней“, у розмаїтті козачого костюма та жіночої степової вишивки. Віктор Захарченко очолив хор у 1974-му, застосувавши для величезного колективу новаторський для того часу метод індивідуальності для кожного виконавця, започаткованої Ансамблем народної музики Росконцерту під керівництвом Дмитра Покровського. „Артисти наші перетворились на манекени“, – нарікав Захарченко на штампи у організації хорового життя в Росії. Кубанському хору поталанило: його пощастило відживити. На одному кілометрі прослухаєте „Приношення Україні“, воно відспіване для нас і про нас кількома поколіннями хористів від 1978 року по сьогодні.

Те, що після переселення Чорноморських козаків на чолі з Антоном Головатим за Азовське море основним становим рівнем залишалося вільне козацтво (незважаючи на наступні хвилі переселень у XIX ст.), спричинило, що саме козацькі пісні збереглися і розвинулися якнайкраще. Пісня „Ой чого ж ти по-чорніло, зеленое поле“ на Кубані виконується у двох варіантах. Їх поси́л і потужність видаються набагато могутнішими, ніж на прабатьківщині – в Україні. Культ Шевченка і його слова на Кубані досі у великій повазі, у тому числі завдяки Кубанському хору. „Спи, Тарасе, брате рідний, поки Бог не збуде“, – написана по смерті Кобзаря пісня прижилася й на Кубані. При хорі діє дитяча студія співу, й коли малі козачата вийдуть заспівати про ту „гірку долю, де ж я її діну“, мурашки по тілу вам забезпечені. Наприкінці вступного диску, – більш ніж несподіванка: записаний на Кубані варіант „Ще не вмерла Україна“ – співається у більш оптимістичному ключі, ніж мінорний оригінал, разом з тим приспів виконується у ролі одного з куплетів. Усі встають.

Роман Кабачій, Київ

Леонід Мосендз і його „спізнене” покоління

» Загальна схема психологічно-інтелектуального становлення поетів-„вістниківців” покоління Євгена Маланюка, Юрія Драгана, Олексі Стефановича, тощо, — процесу їхнього формування як літераторів і особистостей, — виявилася доволі однорідною для усіх цих вельми різних людей. Це „спізнене”, за словами Маланюка, покоління, захоплене визвольними змаганнями 1917–1920 рр. іще неформованим, досягнуло

зрілості й свідомості в розпачливих обставинах таборів роззброєної Армії УНР, в умовах поразки, безсилля й глибинного розчарування діями колишніх кумирів, які на ділі виявилися неспроможними реалізувати історичний шанс відродження української державності.

Леонід Мосендз (1897–1948) не був винятком з цього правила. Нащадок литовсько-польського (з Волині) й українського (з Поділля) шляхетних родів, зрусифікованих на службі в царській бюрократії, він, за власним свідченням, перетворився „за один місяць” з „російського патріота” на „українського націоналіста”. Вирішальним для нього виявилось читання „Історії” Грушевського, внаслідок чого він „захлинувся величчю того народу ... серед якого жив, виріс і якого досі не смів знати”. А втім, доля інтернованого солдата розгромленої армії, а згодом політичного емігранта, по суті, не залишила йому жодного іншого реального засобу для плекання і вираження своєї патріотичної відданості цьому народові, окрім літератури та публіцистики, — дарма, що „вродженим” літератором Мосендз (як і чимало його колег із „празької школи”) не був.

В реаліях української державності він, мабуть-таки, природно віддався б точним наукам і покликанню дослідника-винахідника, адже навіть у несприятливих умовах еміграції Мосендз мало не реалізував себе як хімік (фахівець з дериватів нафти). Захистивши докторат в Українській Господарській Академії в Подєбрадах, він збирався перейти на наукову роботу до політехніки у Брно (де вже почали використовувати винайдені ним лабораторні прилади) або переїхати до Англії, але розвал Академії, а згодом і вибух війни знищили перспективи його наукової кар’єри.

Поетичний і публіцистичний доробки Мосендза залишаться либонь маргінальними явищами в історії нашого письменства. Відсутність блискучого поетичного таланту не дозволила трансформувати ерудицію й інтелектуальну дисципліну мислителя в субстанцію автентичної поезії, а його публіцистика страждає від характерного для „вістниківців” догматичного примату ідеології. (Наприклад, засуджуючи творчість Миколи Хвильового, Мосендз мало не повторює аргументи радянського політрука Андрія Хвилі, лише обґрунтовуючи свої закиди ідеологією з протилежного полюса політичного спектру.) Проте його проза, — новели чи незакінчений роман „Останній пророк”, — це істотні літературні явища 1930–40-х рр. Не без підстав все-таки 1937 р. „Вістник” писав про Мосендза як про (на той час) „одного з найкращих наших живучих новелістів”.

Марко Роберт Стех, Торонто

Леонід Мосендз

ВІДПЛАТА

» Папа вмирав.

По всіх кутках віруючого світу, від Поліських боліт до Бразилійських лісів, мільйони віруючих молилися за здоров’я голови церкви. Тисячі духовних поминали його ім’я на богослуженнях, гриміли органи, курилися кадильниці, шепотіння молитов спліталось з акордами й ароматами в одну ораторію прохання.

А папа вмирав...

Для церкви був він лише володарем, намісником всевладних сил, непомилним і непохитним каменем віри, був церквою самою, був лише папою. Хто ж займе його місце, хто стане біля керми Божого корабля?

І ще більше ніж звичайно тремтіли шемрінням і шепотом Ватиканські переходи й ближче ніж звичайно нахилялися одна до одної голови князів церкви. Вони вже вирішили: папа вмер.

Та людина, що носила папську тіяру, хоч догоряла, дотлівала, але борикалася. Людина ще жила.

А вічний закон вимагав виконання. Більше як на вісімдесят років відклав він відплату за мент народження. Далі вже не можна було чекати. І тіні закону стали вже тихенько на чатах по кутках кімнати, де в широкому кріслі біля вікна сидить жертва. Хвороба? Немає жодної! Але настала пора й прийшов час виконання присуду.

Вісімдесят шість років!

Старець тіло в білому одязі нерухомо спочиває в вигідному фотелі, пергаментові руки спокійно лежать на закутаних колінах, голова притулилася до високої спинки. Легкий вітрець боязко торкається решток білого волосся, що висмикнулося з-під кругленької шапчинки. Здається, що ціле оточення причаєно схилилося перед виконанням закону, що ось-ось має здійснитися...

Не схилилася лише сама жертва. Папа скорився в ній давно, але людина не кориться. Примружений погляд безвії очей ще живо й гостро сягає кудись понад Вічне Місто, невіддайна воля зорить з нього й вузькі уста ще рухаються свідомістю думання. Бо папа ще мусить пережити свого кардинала камерлінга...

Ось там, у тім далекому крилі палацу, також умирає столітній дід. Він мусить умерти першим.

Смерть трьох пап проголошував уже старий кардинал-камерлінг. Чола трьох владик торкався вже його моло-

точок. Вже тричі за свого життя проголошував він у напружену тишу: „Папа помер...“ Невже й у четверте?...

І папа побачив себе цим четвертим. Ні, ні – свого попередника на смертельному ложі. Мовчки стояли тоді кардинали й він серед них. Дивилися не на мерця – дивилися на камерлінґа. Тричі торкнулася тоді камерлінґова рука тремтячим молоточком мертвого чола, тричі закликав помершого старечий голос. Але були непорушні вії й зістали безвладними уста покійника.

І смиренно байдужістю прозвучали слова камерлінґа: „Папа помер“.

Всі голови на мент схилилися тоді перед урочистістю хвилі і зараз же всі обернулися до нього... Що мав тоді найбільше виглядів стати папою, що справді став ним... А тепер ось сам умирає, безсило чекаючи на молоточок камерлінґа.

Лише камерлінґ не дивився тоді на нього. Що камерлінґові до папської тіяри? Старий є звичай і суворо заховується традиція: камерлінґів ніколи не обирають папою і призначення кардинала камерлінґом назавжди замикає для нього шлях до тіяри, Петрового перстня і трону.

О, старий дід хитрий! Смерть трьох пап проголошував уже він. Хоче дочекатися ще й на четвертого. Хоче торкнутися своїм молоточком ще й його чола. Та ні! Він, папа, переживе-таки старого, мусить пережити, щоб самому ще призначити собі камерлінґа. Беніто Каруччіо буде ним...

І уста папи ворухаються, беззвучно повторюючи це ім'я: Беніто, Беніто...

О, він знає, що кардинал Каруччіо хоче бути папою. Знають і хочуть це всі майже кардинали. Каруччіо має право. Багато зробив він для церкви і багато ще зробить... Але папою не буде...

Ні, Беніто папою не буде... Та ж це той Беніто, що давно... Коли це, власне, було? Ах, як же давно!.. Чи може це сталося вчора?...

І знов та знов пройшла душа по шляху спомину. Беніто тоді (ах як давно!) був відібрав від нього Сперанцу... То було... недавно.

Так, так. Після того пройшов довгий шлях навмисного забуття. Шлях творчого невпинного змагання до високої мети... Усе, здається, для того, щоб затерти і пам'ять про неї. Пам'ять поспушно розгубила все: і коси Сперанци й її усмішку й ходу й усю, всю її. Лишилася лише пам'ять самої події, нагий факт образи й болю. Тривкою й свіжою, як і за тих перших днів (ах як давно!), залишилася пам'ять її імені! Беніто, все Беніто... І певність, непохитна певність, що він ще подивиться Бенітові в очі зором останньої перемоги.

Перемога не приходила.

Довго йшли вони по життєвій дорозі майже поруч, підносячись все вище й вище по її щаблях аж до трирокої тіяри... Беніто лишився ззаду. Ні, не кардинал Каруччіо, а просто Беніто, той самий Беніто, що так недавно...

Могутні руки воюючої церкви! Усе забрали вони від старого. Забрали без спротиву, піддайно, з натхненням і відданістю. Лише пам'яти про Сперанцу не здолали.

Сперанца? А може жадної Сперанци й не було!... Ах, як давно... Але Беніто, Беніто був тут, близький і загрозливий в очікуванні остаточної перемоги.

І папині уста знов ворухаються і зір ще гостріше втикається в далечину. Лише б пережити старого камерлінґа, лише б-но його пережити!

Папа нерухомо сидить біля вікна і все очікує вістей з далекого Ватиканського крила. Вони не приходять. Секретар заходить спереду й притишено доповідає, що старий камерлінґ ще живе. Живе й папа.

По Ватиканських переходах шепочуться стурбовані голови. Здається, що вагається й закон. А папа чекає й живе.

Короткий вечір півдня раптово переходить в ніч і враз до перших звуків Angelus'a долучається задушний дзвін...

Нарешті! Досить старому і трьох...

І на тихе папине „Помер?“ схилиє голову ввійшовший кардинал та обережно стверджує:

– Так, Ваша Святосте! Кого?

– Беніто, майже нечутно ворухаються папині уста.

– Кого?

– Кардинала Каруччіо призначаємо камерлінґом.

І за кілька хвилин чіткий підпис стоїть під іменуванням...

Здається, що останній акт влади відібрав від папи всю силу. Ще густіше скупчилися в кутках тіні Закону.

– Перенесіть мене на ліжко! Покличте духовника!

Повняться переходи й шелестять сутани. Папа вмирає. І з його іменем ім'я Каруччіо сковзає здовж стін.

Папа лежить на постелі. Хай виконається Закон. Навіщо вже боритися. Людина вже готова, але папа ще виконає останній обов'язок:

– Хай увійдуть.

Як тіні, входять кардинали й стають німим півколом. Беніто теж тут. Беніто в середині...

Секретар читає. Неморгаючі очі живого мерця не відкриваються від зору нового камерлінґа... І з останніми словами відчитаного мов віддих, мов легкий подув проноситься кімнатою...

Це з тісної кімнати поспішає геть, туди поза зорі, увільнена Воля й простує до ложа закон.

Папа відходить. Духовник скандує відходну. Мовчки стоять кардинали. Закам'янілий Каруччіо не зводить зору зі скленіючих очей і скривлених останньою усмішкою уст.

– Сперанца! О, старче!

– Камерлінґа, камерлінґа, – шепотить оточення.

– Ах, так. Камерлінґа. Цеж він, Каруччіо, тепер камерлінґом... І негнучка рука підносить тричі молоточок, тричі окликають покійника непослушні уста...

Папа помер...

ТЕОРІЯ БРЕХНІ

Чому люди брешуть, відомо майже достеменно. Цьому є сонми загальновідомих пояснень, причин, мотивів. Принаймні на грізне „Чому збрехав?“ кожен спроможеться відповісти чи бодай стелити плечима, що і є найправдивішим зізнанням.

Але що змушує нас говорити правду? Не піднімаючи погляду, мляво мурмочучи під ніс, затинаючись... І що таке правда? Калічна сповідь сліпуватого паралітика? Сліпа калька підцензурного автора? Стенограма серця? Кардіограма думки?

Правда – як убитий беквокал майже безголосі і позбавленої слуху совісті (правда ж, у метафорах помітно зашкалюють фізичні вади?). Чому вона співає замість тебе? Чому ретельно відвідує репетиції, по суті, не покидаючи репетиційної зали?

Адже ти зроду не замовляв жодної совісті, не добирав слів у називанні й узагалі завжди вважав, що „Правда“ – це газета.

Аж, виявляється, ні. Кажуть, правда – це тип короткотривалої реакції вокабулярного апарату людини на складні взаємозв'язки внутрішніх фізико-хімічних процесів та зовнішнього соціально-психічного тла. Хіба може таке твердження містити хоч краплю істини? Яке „зовнішнє тло“? Яке „психічне тло“? Який вокабулярій?

А ще, кажуть, правду можна виміряти. Як рівень алкоголю в крові. Існують детектори брехні (брехні, зауважте, саме брехні, отже, вимірюємо ми все ж брехню і лише опосередковано вивисуюємо відсоток правди, адже правда не вимірюється, як не вимірюється темрява, скажімо, як не обрхоується Ніщо), прилади, які, реагуючи на певні фізіологічні зміни в організмі людини в процесі мовлення, записують ці зміни в подібну сейсмограми. Деякі законодавства визнають покази детектора брехні такими ж чинними, як і свідчення очевидця. Мають рацію, зрештою. Яке значення, чия брехня фігуруватиме у вирокі: людини чи машини? Детектори брехні варто б перейменувати в генератори брехні, якби лише поняття „генератор брехні“ не видавалося таким привабливо узагальнюючим.

І справа навіть не в тому, що людину, яка розшифрує сейсмограму детектора, теж треба піддавати перевірці на цьому ж детекторі (процес, зрозуміло, безконечний), а в тому, що нікому перевірити сам детектор.

Цікаво, що показав би правдометр, під'єднаний до котрогось із Синайських ораторів, для прикладу? Чи до котрогось із євангелістів? Чи не заговорив би тоді Лука, приміром, голосом відьмака Матвія: „Хлопці, Ісус просив вибачити і переказати, що нічого не вдалося“? А Матвій заголосив би голосом мальованого зайця: „Знаєш, у чому моя проблема? В мене все маленьке – і ручки маленькі, і ніжки, і вушка і носик, і ріжки і хвіст...“. А Іван би прорік: „За виняткових обставин щасливий жереб може випасти навіть цілим поколінням, племенам чи народам, і жереб цей кинуто!“

А я скажу таке:

Говорити правду, вірніше, вміти говорити правду – означає володіти найскладнішим інструментом маніпулювання.

Нема кращого способу поневолити людину, як бути з нею відвертою.

Немає більшого ярма, ніж чиясь щирість.

На ній збудовано християнство – найвідвертіше маніпулятивний, наймогутніше маніпулятивний тип міжлюдських стосунків.

І я не знаю, хоч це й не стосується теми безпосередньо, чому досі святкується Великдень – день, коли в людства стався викидень і воно виштовхнуло з себе все ще живого Ісуса.

А якщо хтось згадає, відповідаючи, що християнство – зовсім не „міжлюдські стосунки“, а стосунки людини з Господом, то я тихо скажу: „Заткайся“.

Заткай свою смердючу пащечку і слухай сюди. Якщо ти хоч іще раз, де-небудь, коли-небудь, із будь-якого приводу, wherever, згадаєш про свої приватні стосунки з Господом, я привселюдно віграю тебе детектором брехні, змонтованим із малоамперних, але високовольтних електроприладів.

Приватні стосунки не передбачають жодного „-нства“.

Оприлюднені приватні стосунки – це не інтимні стосунки, це – порнографія.

Що таке зло? Все, що пригнічує в людині бажання сили, жадання влади і, зрештою, саму силу.

Що таке добро? Все, що походить від слабкості.

Що таке щастя? Коли усвідомиш: щоб бути сильним, не конче бути похмурим; щоб стати слабким, не конче виснажливо вправляти; щоб збагатити, не конче втратити; щоб збідніти, не конче звеселитися; що справжнє щастя не коштує ані копійки.

Недолугі й безпорадні не мусять загинути. Але мусять відбувати покарання на Детекторі брехні (десь же існує той один, справжній). Це перший принцип любові до людини, і його треба дотримуватися.

Що шкідливіше за будь-яку брехню? Та сама брехня у вигляді правди. Або навпаки.

Що шкідливіше за правду? Сама правда, хоч як це банально.

І ще одне:

Може, ти так і не допер, про що йшлося. Мене це не обходить. Однак, може, ти застановився, кажу я правду чи брешу? Знаєш, якщо вже ти дочитав до цього місця, тебе це також не повинно обходити. Спи.

Мандри а capella на старенькому трамваї

» Наприкінці 2008 року з'явилися нові диски відразу в двох найвідоміших українських чоловічих акапельних гуртів – „Пікардійської терції” та „ManSound”. Ці вокальні секстети багато що ріднить. Обидва виникли ще в першій половині 1990-х, і за час свого існування встигли ушляхетитися не лише в Україні: на рахунок „менсаундівців” численні відзнаки міжнародних фестивалів, у тому числі, гран-прі 2002 року на фестивалі „Vokal.Total” у м. Грац, Австрія; „пікардійці” ж ще декілька років тому значно активніше концертували за кордоном, аніж в Україні. В дискографії гуртів також чимало подібного: є в обох і збірники колядок, і аранжування народних пісень, і популярної музики.

Та все ж їхні музичні ніші такі досить різняться. Прихильниками львівської вокальної формації є не лише україномовні слухачі (концерти „пікардійців” на Сході України інколи збирають навіть більші зали, ніж у Києві чи Львові), а радше просто любителі легкої та мелодійної музики в дуже професійному виконанні. І, звісно, зі своєрідним львівським шармом. Натомість постійних слухачів „ManSound” ваблять складніші аранжування, більша академічність або ж джазовість (залежно від п'єси) виконання, оригінальність авторських обробок: така музика розрахована радше на слухання, аніж підспівування. Втім, цікаво, що й нові диски обох секстетів споріднені, так би мовити, концептуально. Й „Етюди”, й „Voyage” є збірниками дуже різнопланової музики: різних авторів, різних стилів, різними мовами й, зрештою, різної популярності. І зближує їх, власне, така настанова на стильове й смакове розмаїття.

ManSound. Voyage (Comp Music, 2008)

» Як видно вже з назви й оформлення диску, „заклеєного” стилізованими поштовими марками, основною ідеєю альбому є подорожі. П'ятнадцять мандрівок „менсаундівців” охоплюють чотирнадцять країн, і кожна з них (за винятком України) репрезентує одна, знакова або просто впізнана, композиція. Байдуже, про який жанр

ідеться. Важить, аби твір асоціювався з цією країною або її музикантом. Вокальне аранжування Бахового „Air On G String” – Німеччина. Версія неодноразово переспівуваного синглу „Bee Gees” „How Deep Is Your Love” – Австралія. „Crazy Little Thing Called Love” Фредді Мерк'юрі – Велика Британія. Сальсові ритми „Mas que nada” – Бразилія (в супроводі барабанщика та перкусіоніста Адріано Сантуша). Тричі музиканти вдаються і до свого класичного жанру – пісенного „віночка” (як-от з ізраїльських чи італійських пісень в аранжуванні Рубена Толмачова; або ж трьох російських – в обробці вже покійного засновника гурту Володимира Міхновецького).

Та, зрештою, головним при визначенні „ідентичності” композицій виявляється колорит або мова виконання, а не походження. Скажімо, „Beyond The Sea”, що в альбомі репрезентує Америку, є насправді англійською версією пісні французького композитора Шарля Трене. Також і одна з найцікавіших і водночас партитурно найскладніших композицій – „Spain” (I Can Recall) – версія написаної ще 1972 року п'єси американського піаніста Чика Корія. І цей нині один із найпопулярніших джазових стандар-

тів музично й справді більше асоціюється з Іспанією, ніж зі Штатами. До речі, „менсаундівська” версія п'єси потрапила до списку цьогорічних номінантів на престижну нагороду CARA (Contemporary A Cappella Recording Award).

„ManSound” мандрує і менш знаними українцям музичними ландшафтами Грузії, Естонії та Білорусі, аби потім завершити подорож в Україні – ледь не народною за популярністю пісню Володимира Івасюка „Червона рута” в свіжому аранжуванні Володимира Сухіна.

Загалом „Voyage” залишає по собі гарне відчуття – це відчуття приємної втоми від довгої і насиченої мандрівки.

Пікардійська терція. Етюди (UKRMusic, 2008)

» „Етюди” – вже десятий диск львівської вокальної формації. На тлі попередніх тематичних альбомів (двох „томів” „Антології”) цей вирізняється своєю строкатістю й естраднішим спрямуванням. Крім кількох нових авторських композицій та кавер-версій власних давніх творів, є тут і аранжування відомих іноземних естрадних пісень та знаних композицій сучасних українських колективів. Назва альбому, зрештою, і натякає на таке

жанрове та стильове розмаїття: етюди ж бо є насамперед вправліннями, п'єсами для відточування власної майстерності. Втім, коли бути до кінця чесними, „пікардійці” не так відточують майстерність, як демонструють »

► її, хоч і роблять це без особливої показовості. Взагалі склалося враження, що музиканти створили всю програму на одному (хай навіть і довгому) подиху й отримували насолоду від самої можливості співати. Відчувається в музиці і якась особлива легкість – коли певність у власних силах і в професійності партнерів дає змогу забути про техніку, й зосередитися на власних емоціях.

Настроевою ж домінантою „Етюдів” є ностальгія. Вона – в добірї композицій, родом зі старих-добрих 1960–70-х („I Can't Help” Елвіса Преслі, „Champs Elysees” Джо Дассена) або й значно давніших часів (ким лише не виконувана неаполітанська пісенька кінця XIX ст. „O Sole Mio”). Ностальгію на слухача навівають і старі композиції „п'якардійців”, переспівані в значно спокійнішому темпі й трохи журливішому настрої (чого вартує хоча б уповільнена версія „Старенького трамваю”, за участі хору „прихильників”, записаних на одному з концертів, або ж доповнена дуже акуратними ударними Ігоря „Марцифала” Леська п'єса „Там, де неба блакить”). Та й новіші („Львів”, „Я вчора потрапив на небо”) є типово „п'якардійськими” – трохи сумними, та водночас неймовірно світлими. Окрему групу композицій в альбомі становлять обробки пісень сучасних українських груп, найнесподіванішою з яких є „Гранули” ТНМК (її першоджерело навіть не відразу впізнається), а найгарнішою (як на мій смак, найцікавішою і в усьому альбомі) – „Очі відьми” гурту „Вій”. Мелодійністю та романтичністю вирізняються і два аранжування Андрія Капралія (всі інші – авторства художнього керівника Володимира Якимця). Окремо варто згадати про присутність в альбомі, крім ударних Ігоря Леська, перкусійних Івана Вошини, а також про імпровізаційні й подекуди справді оригінальні соло Андрія Капралія.

Альбом має всі шанси опинитися в переліку улюблених у прихильників „П'якардійської терції”.

Роксоляна Свято, Київ

Закарпатський Овідій та його метаморфози

Андрій Любка. Тероризм, Піраміда, 2008.

► „Випий зі мною, у мене двадцять, я пишу вірші як молодий Овідій”, каже Андрій Любка. Треби би виправитися – каже його ліричний герой, але у випадку Любки такі роздвоєння невідомо чи й потрібні: він, як вода, втікає із пригорщі, але втікає завжди цілим і неподільним. Цікаво, що він згадує саме Овідія – вигнання, співця метаморфоз, у певному сенсі – опозиціонера і самотника... Можна знати Андрія особисто, але це ще нічого не відкриє: вірші від того не стають ні менш відкритими, ні менш загадовими. Перед тим, як рецензувати його другу збірку – „Тероризм”, я перечитала першу – „Вісім місяців шизофренії”, і перша мені сподобалась більше. Більше, ніж коли я прочитала її уперше – і більше, ніж власне „Тероризм”, про який і піде мова. Але „Тероризм” – теж гарна книжка, просто інакша. Недарма вона має таку „ударну” назву і навіть розшифровку назви – „навчальний посібник”, тим одразу попереджаючи читача, що тут, зокрема, містяться і твори дещо епатажного характеру. Їх, справді, не бракує – це і „Ленін”, від якого ліричного героя пристрасно „рве на шматки”, і Тичина з Рильським, котрі „бухають” (Максим Тадейович ще при цьому і „дрібно нарізає квашені огірки”), і вірш про Шевченка – „Шева, я і алкоголь”, де трьох поетів – Тараса Шевченка, Василя Стуса і того ж ліричного героя Любки (чи, пробачте, самого Любку) об'єднано як „тризуб” української поезії. „Я люблю славу. Так, як інші люблять життя” (вірш „Ісус. Еврідіка. Орфей”). „Я написав вірш про Леніна, написав вірш про Шевченка, написав вірш про рідну мову”, – якось сказав Андрій – здається, у своєму „живому журналі”, який він регулярно обновлює. – „А отже, місце в пантеоні класиків мені забезпечено”.

Не знаю, як щодо класики (британський дослідник Френк Кермод висловився у тому дусі, що класик завжди сучасний, завжди актуальний і завжди мусить бути речником цінностей певної імперії – як-от Вергілій; Овідія за цією дефініцією класиком навряд чи назвеш...), – але у „Тероризмі”, попри цікаві стильові знахідки, вже традиційні для Любчиного письма афористичні вислови і влучні метафори („жити – це втомлювати себе щодня, аби заснути...”), подибуємо спроби гір-

кого і, я би сказала, абсурдистського епатажу. На думку спадає саме французький „театр абсурду”, недарма ще званий „театром жорстокості” – ось зараз актор зі сцени вилає глядача або запустить у нього тим самим „перестиглим яблуком”, до якого Любка прирівнює їхні „з Тарасом серця”. Як іще, наприклад, відчитувати цю казку без геппі-енду, цілком сюжетну історію про терориста-невдачу, котрий замість посвідчення СБУ в критичний момент

вигтає посвідчення працівника обласної бібліотеки? „Історія всіх розсудить, каже знайомий професор. Історія всіх посадить, кажу я”. Це не похмура гола „соціалка” і навіть не сюрреалізм. Це власне „тероризм”, але тероризм, що іронізує над собою самим і тим самим себе заперечує, усе ж продовжуючи існувати на якійсь неможливій межі – перед вибухом, перед зіткненням, перед спалахом. Це метаморфоза свідомості. Це сміх приреченого, кривавий сміх із цигаркою, затиснутою у губах, – але приреченого, котрий не проти поблазнувати для нас – згадати лише усі ці відділення „кунілінгвістики чи мінемології”, всіх цих „сух – виробників безалкогольного пива”, всі ці „аборти у райцентрі”, котрі насправді „піар-акція, а не порятунок”...

Але у цієї книжки є й інший вимір, інші тексти. Деякі з них – вірші з першої збірки „Вісім місяців шизофренії”. „Дощ починається з хмари, смерть починається з осені, ти починаєшся з мене”, звиряється поет. Попри увесь ліризм, це, насамперед, поезія дієслів – „писати, кусати, бити, чистити зуби, варити каву, їхати, пити пиво, читати, цілувати” – важко навіть приблизно перелічити всі ці дії і стани. Це поезія руху, пізнання, мандрів географічних і внутрішніх, поезія зривів і напружень, і разом із тим це дуже ніжна поезія. „Ти залишаєшся у моїх спогадах, наче на проявлених Фотоплівках, найчастіше згадую тебе, перебуваючи в Темряві”... У контексті більш або менш епатажно орієнтованих текстів про студенток філфаку, які лягають під потяги, й теро-

НЗІІ та анотації

ристів перед вибухом літаків ця ніжність звучить особливо дивно. Це як перепад температур – з морозу в сонце чи навпаки.

Андрій любить ризикувати – то поєднуючи непоєднуване, а то... заграючи зі словом, до котрого, здається, усе-таки ставиться серйозно. Так само як і до поетів, і до поезії. Хтозна, чи слово йому пробачить такі ігри? Це ж як бавитися сірниками – не встиг сказати, а до тебе у двері вже стукають усі матеріалізовані сутності, які ти так необачно вичакував із простору. І це стосується обох його збірок. Не всякий би наважився назвати свою першу книжку „Вісім місяців шизофренії“, а другу – „Тероризм“. Я би, наприклад, іще тричі замислилась, чи варто себе так програмувати, робити „своїми“ такі слова і поняття. „Найкращий наш вчинок – це смерть, найкращий спосіб любові – любити саму любов“, пише Любка, і, хоча це загалом гарний вірш, мене щось муляє. Мені не дає спокою оця тенденція – яку вже не окреслиш термінами поетичними, хіба що – етичними? – до (само) знищення чи (само) загроження, з якого – ще одна метаморфоза – постає (само) вивіщення... А Овідій же, до речі, розумів, що, за висловом Маріанни Кіановської, „з цього боку чесноти, а з того – регалії“... А загалом „Тероризм“ засвідчує деякий „розрив“. У ньому виразно видно неоднорідність текстів і почувань, а отже – пошук. Напевно, так і повинно бути. Збірка наче існує у кількох часах і кількох вимірах, і вірші криють у собі зародки інакших віршів. Любка змінюється – змінюється постійно, пластично, феєрично, крок за кроком, послідовно, якщо таке поняття як „зміна“ вписується у рамки поняття „послідовність“. Тільки ця мінливість, ця Протеївська невловність і є наразі в його поезії стабільними. У третій збірці то буде, очевидно, Любка, несхожий на Любку двох попередніх. Це і є те головне, про що мені хотілося сказати у своїй рецензії – писаній, як то з рецензіями зазвичай буває, навздогін проминальності.

Оксана Луцишина, Тампа, США

Декарт та інші зі школи життя

Антипович Т. Тіло і доля, Київ, Факт, 2008, 160 с., (Сер. „Excerptis excipiendo“)

► У своїй першій книжці, „Мізерії“ (2007), Тарас Антипович розправив-

ся зі своїм фахом – журналістикою – та описав втечу від інформаційного суспільства, від цивілізації. Друга ж його книжка, „Тіло і доля“ (2008), – це дослідження тілесності, бунт проти тілесності. Не кожен може усвідомити, що за повсякденною суетою (вважай: тілом) ми розгублюємо те, що нібито вважаємо дуже важливим і називаємо словом „душа“. Герой першого оповідання „Без душі“ з нової книжки прозаїка, Декарт, усвідомлює, що душа його залишилася далеко від нього, тож мовить про себе як про тіло без душі. Йому і в дійсності душі бракує – це видно з того, як він поводиться зі своїми побратимами, – але, попри те, він також усвідомлює, що те, що перебуває віддалік од нього, є найголовнішим. Дивно, як ця істота без душі здатна так відчувати роль душі. Та Декарт не перероджується – як можна було б чекати, – він просто зливається зі своєю душею у стані вмирання. І він знав наперед, що це станеться саме так! Признаюся, це зі скрипом вкладається у моєї голови, але якщо за відправну точку обрати те, що взаємини між тілом і душею виходять за рамки логічного мислення (та й народна мудрість вчить, що „чужа душа – темний ліс“), то нічого дивного у цьому Декартовому знатті нема.

Оповідання „Ампутант“, хоча й видається неймовірним своїм фабулярним рівнем, виписано, на відміну від першого оповідання, дуже логічно. Напередодні чергового тріумфу знаменитий культурист, триразовий чемпіон світу відрізає собі кінцівки, щоб пересвідчитися, чого він вартий насправді, без свого м'яса. Як і Декарт, цей персонаж переживає осяяння: моє існування позбавлене душі, я – тіло. Та, на відміну від свого попередника, Штоц (так звати колишнього культуриста) поширює свій висновок на суспільство загалом: саме воно заохочує до такого способу життя, яке він провадив, воно всіляко культивує тілесність. Фінальна промова Штоца звучить вельми патетично, та, на щастя, у наступних оповіданнях автор знаходить цій патетиці противаги.

Оповідання „Матрьошка“ – одне з найкращих у книжці. Кафкіанська притчевість, подана у ракурсі нав'язливого синтаксису із займенником першої особи множини, справляють магнетичний ефект. Можливо, цим прийомом Тарас хотів нам натякнути, що навіть якщо ми й перебуваємо не у в'язниці, як його герої, а, скажімо, в Інституті літератури чи навіть удома, ми все-таки наближаємося до статусу в'язня. Власне, сенс Антиповичевої „Матрьошки“ полягає у тому, що

світ – це багаторівнева тюрма. В'язень, відбувши термін, покидає тюрму з плачем, а тоді йде на злочин, щоб повернутися туди, звідки вийшов. Наглядач втрачає смак до життя за межами в'язниці, тож провадить весь свій час у тюремних мурах.

Наступні оповідання – „Автопортрет слонихи Боні“ й „Магда, невіста Класика“ – продовжують авторську настанову на пошуки формальних засобів, котрі увиразнили би змістовий рівень твору. У першому з них письменник вдається до зображення підсвідомого свого героя, через що веде оповідь від другої особи (було б некоректно в такому випадку писати від першої, бо від першої „пише“ свідомість). Цікаво, що саме у цьому оповіданні, що експлікує підсвідоме, письменник говорить про тісний, незбагнений зв'язок між внутрішнім і зовнішнім, душею і тілом, явою і сном. Якщо Декартове осяяння полягало в тому, що між душею і тілом пролягає прірва, здолати яку може тільки смерть, то безіменний із „Автопортрета“ понад усе зворушений тим,

як нереальне пробиває собі шлях до реальності: „сон є сон – випар мозку, нейрофантом, але чому цей фантом конденсується в реальну рідину?“. Ось так два ніби й не пов'язані оповідання резонують одне з одним.

Формалістична винахідливість „Магда“ має іншу природу. Тут важить не ракурс оповіді, а – хто б подумав? – прийом римування. Від жорсткого і серйозного письма перших оповідань Антипович переходить на легкий, віртуозний стиль. Такий вибрик прозаїка, очевидно, мотивований тим, що природа основної теми книжки не допускає суто раціонального трактування. Мову тіла не можна перекласти на мову поважного, монументального. Поза тим є ще і вужча мотивація такої стилістики: головна героїня настільки віддана

Класикові (збірний образ, в котрому епізодично впізнаються то Тичина, то Сосюра, то Гоголь, то ще хтось), що не в змозі жити інакше, як з його фоліантами. Магда – це тип, обернений до Декарта: душа, ледве не без тіла, віддана Класикові, як монахиня Христові. Врешті її платонічні почуття увінчуються тим, що Класик, уставши з труни, прийшов по свою невісту, аби навчити її „любитися з землею”.

Останнє оповідання, „Ууумф”, – про любов не-платонічну, про звичайне і незбагненне плотське почуття. Це найбільш світла частина книжки – без смертей, ампутантів, тюрем і марень. Попри те основний стрижень твору, якщо замислитися, досить жорсткий: людина – це її тіло, а те, що ми так високо цінуємо, що навіть Декарт уважав за найголовніше, залишається десь на узбіччі екзистенції. Треба також зазначити, що останнє оповідання витримано у жанрі діалогу. Тим самим автор підкреслює неоднозначність у ставленні до тіла, запрошує читача до дискурсу на заанонсовану у назві тему книжки. „Тіло і доля”, на відміну від „Мізерії”, позбавлена дидактичності, фіксує різні погляди на невечерпну проблему тілесності, тому її можна назвати твором поліфонічним. Скажімо, секс трактовано то як нещастя, то як щастя (і не лише тілесне); те, що для одного є прозрінням, те для іншого – просто шиза; бомжів можна трактувати як звичайних злодюжок, а можна – як мандрівних практиків дзену; кандидат наук може бути цим самим бомжем чи то пак дзен-буддистом. Все у цьому світі відносно: тюремний наглядач має ще менше свободи, ніж в'язні; культ тіла переходить у відчайдушну розправу з цим-таки тілом; культ грошей призводить до фобій і жебрацтва; найбільш плотське (оргазм та пронос) стає ілюстрацією філософського поняття „феноменологічна редукція” і т. д. Ні, це не культ релятивізму, це школа життя. Школа життя на рівні образів, сюжетів, стилю і композиції.

Ігор Котик, Львів

Доглядання канону

Марко Павлишин. *Ольга Кобилянська: прочитання*, Харків, Акта, 200, . 360 с.

В історії української літератури Ольга Кобилянська виявилася однією з рідкісних пестунок – її творів у жодну епоху не викидали з антологій

і хрестоматій, а імені не викреслювали зі словників і не збивали з меморіальних таблиць. За життя її однаково добре – попри ті бурі, що їх зчиняли в городчику української літератури непримиренні ідеологічні табори – приймали всі: від „традиціоналістів” на кшталт Франка й Грушевського до модерністів – „молодомузівців”, Хоткевича та Євшана. У радянські часи її, споряджену всіма необхідними ідеологічними личками, легко вписали в канон як „прогресивну письменницю-демократку”. У переломних 90-х Кобилянська знову на щиті – її постать, уже приправлена дещо скандальним перчиком, інтимізована грайливою наліпкою „хтосічка чорненького”, стає одним із важливих елементів нового українського феміністичного дискурсу, якому випала роль головного буфера супроти інерції радянського літературознавства. Здавалося б, щаслива доля для письменниці, у письмі якої надто часто віяли протилежні ідеологічні вітри. Проте в жодну з епох, включно з останнім десятиліттям, Кобилянській не щастило зі спокійним, вдумливим і неупередженим прочитанням, котре не було би вливанням тексту в посудину вже готових висновків.

Нове дослідження знаного австралійського науковця Марко Павлишина є стриманим і коректним, починаючи вже від назви: „Ольга Кобилянська: прочитання”. Бо справді, йдеться в книзі саме про читання Кобилянської як тексту – прозового, щоденникового чи епістолярного, у будь-якому разі – цілісного і нерозривного. А ще – про те, як уберегти зерно наукової об'єктивності поміж жорновими каменями життя і твору, як прослідкувати всередину герменевтичного кола, утвореного біографією та бібліографією.

Безумовно, для цього треба бути майстерним гравцем водночас на двох клавіатурах: з одного боку, формалістичного текстового аналізу, а з другого – прозрілого тлумачення подій, життєвих ситуацій, непростих, часто сповнених драматизму стосунків Кобилянської з найближчими людьми і спільнотою. Світ тексту і текст світу – площини, між якими рухається думка дослідника. Обидві ці площини Марко Павлишин закроює щонайширше, у першій із них залучаючи до аналізу, крім добре знаних, також і ті тексти, які раніше не були предметом уважного аналізу або взагалі перебували у безвісті: щоденник, неопубліковані листи, автобіографії та досі невідоме заголові оповідання „Доля”, котре вперше публікується у книзі; а в другій, беручи

до уваги стосунки Кобилянської з німецькими й українськими критиками й видавцями, з „наставницями” Софією Окуневською та Наталією Кобринською, з близькими друзями – Осипом Маковеем і Лесею Українкою.

Як знаний фахівець із проблем літературного канону й „іконостасу”, Марко Павлишин добре розуміє, що постать літературного класика не припускає білих плям, що будь-яке недомовлення (чи недо-читання), свідоме чи спричинене недбалістю або ж надмірною довірою до узвичаєних трактувань, лише розкритиє його канонічний статус, закриває йому майбутнє в щоразу нових культурних контекстах. Тому класиків ми повинні насамперед уважно читати – якщо хочемо, аби вони залишалися для нас

такими. Хай навіть подібне читання викликає скандал – воно мусить бути чесним.

Марко Павлишин дуже чітко означає ті тріщини й затемнення, ті напруги упереджених чи просто хибних інтерпретацій Кобилянської, котрі домагаються перечитання – як літературного, так і біографічного тексту. Перечитання без амбіції тоталізації, без претензій на те, щоби запропонувати революційно новий погляд. Наміри дослідника скромніші й реалістичніші: внести „уточнення”.

Отже, „загальновідомо, що...”. Загальновідомо, що великий вплив на Кобилянську справив Ніцше, сама письменниця не раз згадує ім'я цього „лева, що сміється” у своїх текстах, багато міркувань, на які натрапляємо в художніх творах та листуванні, перебувають у діалозі з цим скульптором модерної свідомості. Це вагомий аргумент в устах тих, хто доводить модерність Кобилянської, ним послуговувалася й Соломія Павличко у „Дискурсі модернізму”, доволі чітко розставивши Кобилянську та Лесею Українку по

різні боки „ніцшеанських” барикад: першу – у лави апологетів німецького філософа, другу – у стрій його критиків (при тому, що обидві – як, зрештою, й увесь загал тогочасних українських літераторів – на її думку, мали про Ніцше знання доволі „неглибокі”). Як доводить Марко Павлишин, картина набагато складніша. Адже Кобилянська, попри симпатію до ідей Ніцше, виразно з ними полемізує, її не влаштовує абсолютна гегемонія волі.

Як висновує дослідник на підставі аналізу повісті „Царівна”, у Кобилянської „ніяке персональне волевиявлення не гарантує ніцшівського самозавершення”, у процесі будувannya себе має вагу й мимо-вільне – емоція, імпульс, зачудування. Збіг обставин, щаслива випадковість – те, що неможливо раціонально передбачити. І нарешті, інша особа, той близький і єдиний Інший, завдяки якому можна досягти повноти самореалізації і на якого можна натрапити саме завдяки тому-таки щасливому випадкові.

Загальновідомо, що перші твори Кобилянська писала німецькою. Але чи правдою є те, що письменниця – як це полюбили повторювати критики – досягнувши успіхів у німецькомовному світі, згодом відмовилася від кар’єри на чужині, щоби з почуття громадянського обов’язку повернутися до „домашнього вогнища”, до справ народних? Марко Павлишин доводить, що і перше, і друге є помилкою: успіх німецькомовних публікацій Кобилянської був радше скромний, а українське літературне болітце, у якому її на початках зустріли вельми прохолодно саме через ту підозрілу „німеччину”, завжди здавалося їй затісним, позбавленим кисню. Вона, русинка з широкими обр’яями і блискучою ерудицією, яка, за її власним зізнанням в „Автобіографії” 1903 року, не мала справжніх літературних авторитетів серед українських письменників, надовго залишалася чужою серед своїх, тривало і доволі тяжко переживаючи драму тотожності („Все моє – чуже мені. Чуже українство”, – писала Кобилянська в щоденнику ще 1889 року).

Найповніше обіцянка „дбайливого і послідовного” читання, що її дає Марко Павлишин у передмові, сповнюється у розділі, присвяченому повісті „Земля”. Чому обрано якраз цей твір Кобилянської, один із найменш „модерних” і найбільш заексплуатованих шкільним літературознавством? Отже, як показує дослідник, саме довкола цієї повісті накопичилося найбільше критичних непоро-

зумів, котрі несвідомо тиражуються у щоразу нових студіях. Незалежно від того, якими ідеологічними настановами керувалися критики, у центрі їхньої уваги незмінно перебувала подія братовбивства, трактована чи то як типове явище, спричинене тяжкими „соціально-побутовими умовами життя буковинського селянства”, чи як страшна аномалія, що стала наслідком, зрештою, тих-таки умов. Тим часом „близьке читання” повісті, як на глум, доводить, що в тексті немає чіткої вказівки на те, чи дійсно відбулося братовбивство, особа вбивці так і не з’ясована, і така неоднозначність різко розвертає матрицю узвичаєних тлумачень. Можна лише подивуватися тривкості інтерпретаційних мітів та ілюзій, а водночас – місткості й багатогранності тексту Кобилянської, котрий навіть через сто з лишком років після свого написання дає поживу для майже детективних розслідувань. У перспективі наголошеного Марком Павлишином сумніву „Земля” набуває не так соціально-психологічного, як глибинно екзистенційного змісту і ставить низку несподіваних питань: чи можна бути певним у правдивості моральних інтуїцій? Чи завжди між людським характером і діями є зв’язок? Що є непередбачуваність, незбагненність?

Порівняно віднедавна завдяки зусиллям української феміністичної критики Кобилянська перестала бути цнотливою асексуальною іконою. Те, що „Олька й Леська – лесбіянки”, знає вже навіть той, хто не прочитав жодного рядка української класики, тим часом стосунки Кобилянської з чоловіками – насамперед із Осипом Маковеем, її найближчим другом і багатолітнім об’єктом любові – опиняються в ролі побічного сюжету. Аби влити світла у цей коридор біографії, Марко Павлишин знову вдається до перечитування – цього разу епістолярію Кобилянської та її автобіографічного оповідання „Доля”. І робить цікаве відкриття: виявляється, що певний час обидва сюжети – „гомо”- та гетеросексуальний – точилися паралельно, що навіть після рішучої відмови Маковея Кобилянська робить спроби зберегти їхні стосунки; що зближення з Лесею Українкою зовсім не було наслідком розчарування в „чоловічій любові”, як це переважно трактується останнім часом.

Нарешті, останнє суперечливе питання, котрого торкається Марко Павлишин, стосується національних справ, доволі непростих для Кобилянської. Природно, що питання нації

особливо актуалізується для неї в часи Першої світової війни і безпосередньо після неї – в епоху, коли з особливою силою спалахують різноманітні націоналізми, а потреба національного самовизначення стає життєво важливою. Її „програмним” твором на цю тему вже традиційно вважається пізній роман „Апостол черні”, твір, зі зрозумілих причин замовчуваний в радянські часи, а після падіння режиму з тих-таки причин нашвидкуруч канонізований. Канонізований як еталонний текст, що виражає тяжкі політичні колізії української нації і гостру потребу національного самоусвідомлення. Проте колізії в романі стосуються й самої національної свідомості, котра аж ніяк не є річчю сталою і незмінною. Тут, як і в деяких інших своїх творах і записках, Кобилянська наголошує, що приналежність до нації є наслідком вільного вибору, що тотожність ніколи не є завершеною будовою. Що національна ідея може спричинитися до викривлень і насильства не менше, а може, й більше, ніж будь-яка інша.

Марко Павлишин написав працю поважну, спокійну і відповідальну. Позбавлену бажання провокувати, чесну і надзвичайно уважну до тексту, що у нашій літературознавчій науці трапляється не так часто. Цінну ще й однією засадничою настановою, про яку не мовиться відкрито на її сторінках, але яка повсякчас прозирає поміж рядками: якщо нам важливий наш канон, ми повинні вміти його доглядати.

Остап Сливинський, Львів

Шпигун Ватикану

Igor Hatahida. Szpieg Watykanu. Kapitan greckokatolicki ks. Bazyli Hrynyk (1896–1977), Lublin, Gospodarstwo pomocnicze IPN, 664 с.

➤ Книжка молодого українського історика з Польщі Ігоря Галагіди під назвою „Шпигун Ватикану” написана на підставі маловідомих та не публікованих досі козюльних документів (в тому числі – з архівів Римо-католицького Козюлу), документів адміністрації та партійних органів, а також комуністичних спецслужб. Життя головного героя книги отця Василя Гриника представлено на тлі історичних подій, які сильно позначилися на його біографії – II Світова війна, ліквідація в Україні й на території Польщі структур УГКЦ, антиукраїнські операції советських і польських спецслужб. ➤

Книга в рідкісно детальний спосіб висвітлює нюанси політики комуністичних влад супроти українців та Греко-католицької Церкви в післявоєнній Польщі і представляє картину складних взаємин влади та де-юре неіснуючої церкви, взаємовідносин східних і західних християн, а також ставлення православної ієрархії до УГКЦ. Важливою частиною книги є документи, які відображають репресії проти В.Гриника: арешт, слідство, судовий процес та ув'язнення. В.Гриник – одна з чільних постатей Греко-католицької Церкви в Польщі, до війни – парох кафедрального собору в Перемишлі, викладач перемиської духовної семінарії, соратник єпископа Коциловського. Після закінчення війни ним активно „поцікавилися” польські й радянські органи репресій. У 1954 р. його арештовано й звинувачено у „шпи-

гуванні в користь Ватикану”. Арешт о. Гриника став одним з елементів т.зв. „провокації Зенона” – спецоперації комуністичних спецслужб під кодовою назвою „С-1”. В. Гриник був засуджений на 6 років ув'язнення, відбував покарання у в'язницях Польщі до амністії 1956 р. Після виходу на свободу став активно клопотатися відновленням духовного життя греко-католиків. Завдяки стійкості, вмінності обминати пастки, які розставляли комуністичні власті, він став авторитетною особою не лише для вірних українців. У 1967-му Примає Польщі Стефан Вишинський призначив його генеральним вікарієм для греко-католиків Польщі. В книзі працівника гданського відділку ІНП вичерпно представлено постать непересічного священика, як і всі нюанси релігійного життя українців у комуністичній Польщі.

Петро Тима, Варшава

Приїзди, від'їзди, польоти

„Штучки” / „Sztuczki”

Режисер: Анджей Якімовський
Польща, 2007, 91 хв.

з відкритими обіймами вдома не чекає. Та це у малого хлопчика не відбиває бажання зробити все для того, аби вдома знову зібралася повна сім'я. Власного батька він упізнав на вокзалі, де тепер за ним щодня слідкує – уважно, спокійно, зі щирим дитячим подивом в очах.

Старша сестра Елка спочатку відраджує його від ідеї сконтактуватися з батьком, але згодом радить принести якусь жертву. Стефек ритуально розкидає монетки на колії. В „Штучках” немає нещасливих випадків або несподіваних ситуацій. Може й невдача Елки у спробі влаштуватися на роботу в престижній західній фірмі також має свій сенс.

Приїзди, від'їзди, польоти голубів, ігри з фігурками солдатиків і двома дерев'яними патичками стають цікавими, проте не першоплановими символами. Фільм, з якого вам запам'ятається паперовий кульочок, яблука, бездомний з деренчливим візочком, а може й те, як Стефек пісяє на машину потенційного шефа Елки. Як каже вона до брата в одному епізоді: „Завжди щось діється. Чуєш, як земля дрижить?”

„Штучки” – стрічка оригінальна та дотепна завдяки терплячості й дитячій дорослості Стефека. Жертви не зайві, дива ж трапляються.

Чиста гра не/реперів

„Чеська республіка” / „Česká republika”

Режисер: Павел Абрагам
Чехія, 2008, 90 хв.

виключно про професіоналів. В документальній стрічці про реп і проблеми з ним пов'язані говоритиме вчителька чеської мови, лінгвіст, працівник РАГСу, піаніст, віолончеліст, скрипалька, діти з ромського гетто в м. Карвіна.

Головні герої – провідні чеські репери Orion, James Cole, Hugo Toxxx перед камерами намагаються офіційним шляхом змінити свої імена та прізвища, пояснюють мовним фахівцям значення виразів свого „словника”, проводять конкурс на кращого дитячого репера, який з ними згодом співає в пражському клубі Roxy.

Режисер, який сам колись займався репом, в десяти частинах фільму з молодих реперів ані не робить героїв, ані не насміхається над їхнім іміджем та специфічним думанням. Репери жартують з себе, бюрократів, класики і навпаки: старші музиканти філармонії пристають на їхню „гру” – грають з діджеями або, як у випадку Гани Геґерової, репують чеський гімн. Фільм заімпонує і тим, хто ще ніколи не прослухав жодної „black” пісні до кінця. Повірте.

Дітей не варто недооцінювати. Тим більше, коли вони вирішують проблеми дорослих. Шестирічний Стефек переконаний, що випадок долі допоможе йому повернути тата, який вже давно покинув сім'ю заради іншої жінки, не навідував своїх дітей і якого вже сьогодні ніхто

Варто було залишитися в залі після концерту в Марселі. Бо саме тоді, коли режисер зі сценаристом побачили, з яким ентузіазмом фані гіп-гопу імітують на подіумі своїх ідолів, народилася ідея фільму, мета якого – показати радість людей, пов'язаних із цим жанром музики. І не йдеться

-fi-

Доки українські християни
київської традиції
не вийдуть за рамки
стереотипного конфесійного
мислення, доки вони не
просто молитимуться за
єдність, а дбатимуть про
неї, активно „рівняючи
стежки Господу“ (Ісая),
Бог постійно завертатиме
їм екзаменаційний білет
із темами „Київська
Церква“, „помісність“ та
„євангельська любов“.

Мирослав Маринович